

สารานุกรม

ปีที่ ๖๐ ฉบับที่ ๒ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๕

ISSN 0125-0957

ผังรายการสถานีวิทยุกระจายเสียงรัฐสภา (เปิดสมัยประชุมสามัญนิติบัญญัติ) ระบบ F.M. เริ่มวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๓ เป็นต้นไป

เวลา	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์	เวลา		
๐๕.๐๐	ศาสนาซิกข์/ พราหมณ์-ฮินดู	ศาสนาพุทธ			ศาสนาอิสลาม		ศาสนาคริสต์	๐๕.๐๐		
๐๖.๐๐	จับข่าวเช้า เล่าข่าวคู่					เข้านี้ที่สภา	สนทนากับ คลังสมอง วปอ.๑	๐๖.๐๐		
๐๖.๓๐	<i>ถ่ายทอดเสียง ข่าว สวท.</i>									
๐๗.๐๐	ต้นฉบับรัฐสภาไทย (ประมาณ ๕-๑๐ นาที)					วิจัทั่วไกล		๐๗.๐๐		
๐๗.๓๐	การเมืองเรื่องของประชาชน					ทำดี ทำได้ ง่ายนิดเดียว		๐๗.๓๐		
๐๘.๐๐	ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที									
๐๘.๐๐	การเมืองฯ	การเมืองฯ	การเมืองเรื่องของประชาชน (ต่อ)		บันทึกประชุมสภา			๐๘.๐๐		
๐๘.๓๐	ช่วง..คุยกับ สว.		สภาสนทนา	สภาสนทนา				๐๘.๓๐		
๐๘.๐๐	ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที		ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที					๐๘.๐๐		
๐๘.๓๐	สภาสนทนา	มองรัฐสภา (NBT/NBT 15)			รัฐสภาของ ประชา. (NBT/NBT 15)	ร้อยเรื่องเมืองไทย / ชีวิตกับการเรียนรู้	ร้อยเรื่องเมืองไทย / สภาปริทัศน์	๐๘.๓๐		
๑๐.๐๐	ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ				ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที			๑๐.๐๐		
๑๑.๐๐	สถานีนิติบัญญัติ (กมธ.ของ ส.ส.)				สถานีนิติบัญญัติ (กมธ.ของ ส.ส.)	สถานีรู้	สังคมคุณธรรม นำประชาธิปไตย	๑๑.๐๐		
๑๑.๐๐	ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ				ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที			๑๑.๐๐		
๑๒.๐๐	ถ่ายทอด เสียง การประชุม วุฒิสภา	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	ถ่ายทอดเสียง การประชุมสภา ผู้แทนราษฎร	ถ่ายทอดเสียง การประชุมสภา ผู้แทนราษฎร	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เที่ยวทั่วไทย	คุยกันนอกสภา	๑๒.๐๐		
๑๒.๐๐		ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ			เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	๑๒.๐๐
๑๓.๐๐		ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ			เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	๑๓.๐๐
๑๓.๓๐		ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ			เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	๑๓.๓๐
๑๔.๐๐		ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ			เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	๑๔.๐๐
๑๕.๐๐		ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ			เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	๑๕.๐๐
๑๕.๓๐		ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ			เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	๑๕.๓๐
๑๖.๐๐		ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ			เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	๑๖.๐๐
๑๖.๓๐		ข่าวสั้นชั่วโมง ฯ			เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	เกาะติดวุฒิสภา (กมธ.ของ ส.ว.)	๑๖.๓๐
๑๗.๐๐		ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที								
๑๗.๓๐	ประชาธิปไตย..นอกห้องเรียน					เจ้าตัวเล็กเล็กดี	สบาย สบาย ยามเย็น	๑๗.๓๐		
๑๘.๐๐	ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที									
๑๘.๓๐	คุยกับ วิปรัฐบาล	คุยกับ วิปฝ่ายค้าน	ภาษาพาसर	ได้ฟังเดียวกัน	เพลงไทย ศรีแผ่นดิน		เพลงซีพีเอ็น เพื่อสยาม	๑๘.๓๐		
๑๘.๐๐	<i>ถ่ายทอดเสียง ข่าว สวท.</i>									
๑๘.๓๐	ปปช.	กรรมการสิทธิฯ	ศาล รธน.	สตง.	ผู้ตรวจการฯ	กกต.	สภาที่ปรึกษาฯ	๑๘.๓๐		
๒๐.๐๐	ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที									
๒๐.๐๐	มุ่งสู่ประชาธิปไตยไปกับสถาบันพระปกเกล้า					บ้านสุขภาพ			๒๐.๐๐	
๒๑.๐๐	ข่าวสั้นชั่วโมง และ สปดต่าง ๆ รวม ๓-๕ นาที									
๒๒.๐๐	กาแฟก่อนนอน								๒๒.๐๐	

หมายเหตุ - ในวันที่มีการประชุมสภา/การสัมมนาของกรมกิจการคนพิการฯ /องค์กรตามรัฐธรรมนูญ ฯลฯ สถานีฯ จะดำเนินการถ่ายทอดเสียงจนเสร็จสิ้นภารกิจ

រដ្ឋសភា

ที่ปรึกษา

นายพิฑูร พุ่มหิรัญ

นายคัมภีร์ ดิษฐากรณ์

บรรณาธิการ

นางสาวอัจฉราฉวี นิมศิริ

ผู้จัดการ

นางสาวขวัญเรือน สังข์ประไพ

เหรียญฎีก

นางสาวสุพัตรา กบิลคาม

กองบรรณาธิการ

นางพรรณพร สิ้นสวัสดิ์

นางสาวอรทัย แสนบุตร

นางสาวจุฬีวรรณ เต็มผล

นางฟ้าดาว คงนคร

นางฐิติรัตน์ สมศิริวัฒน์

นางสาวทัศนีย์ สมมิตร

นายพรชัย แวนแคว้น

ฝ่ายศิลปกรรม

นายมานะ เรืองสอน

นายนิธิทัศน์ องค์กรวิชัย

นางสาวทิพย์วิมล อ่อนกลิ่น

ฝ่ายธุรการ

นางสาวเสาวลักษณ์ ธนชัยอภิภัทร

นางสาวดลณี จุลนานนท์

นางสาวอาภรณ์ เนื่องเศรษฐ์

นายสุชานินทร์ อินทาปัจ

รัฐสภาสาร

ISSN 0125-0957

วัตถุประสงค์

เพื่อเผยแพร่การปกครองระบอบประชาธิปไตย และ
เพื่อเสนอข่าวสารวิชาการในวงงานรัฐสภา และอื่น ๆ
ทั้งภายในและต่างประเทศ

การส่งเรื่องลงรัฐสภาสาร

ส่งที่บรรณาธิการวารสารรัฐสภาสาร
สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
ถนนประดิพัทธ์ แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐
โทร. ๐ ๒๒๔๔ ๒๒๙๑ - ๕
โทรสาร ๐ ๒๒๔๔ ๒๒๙๒
e-mail : rattasapasarn@yahoo.com

การสมัครเป็นสมาชิก

ค่าสมัครสมาชิก ปีละ ๕๐๐ บาท (๑๒ เล่ม)
ราคาจำหน่ายเล่มละ ๕๐ บาท (รวมค่าจัดส่ง)
กำหนดออกเดือนละ ๑ ฉบับ

การส่งบทความลงเผยแพร่ในวารสารรัฐสภาสารจะต้องเป็นบทความ
ที่ไม่เคยลงพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน การพิจารณาอนุมัติบทความที่
นำลงพิมพ์ดำเนินการโดยกองบรรณาธิการและคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
ทั้งนี้ บทความ ข้อความ ความคิดเห็น หรือข้อเขียนใดที่ปรากฏ
ในหนังสือเล่มนี้เป็นความเห็นส่วนตัว ไม่ผูกพันกับทางราชการ
แต่ประการใด

ประกาศสัมพันธบัตรส่งบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารรัฐสภาสาร

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ขอเชิญชวนอาจารย์ ข้าราชการ นักวิชาการ นักการศึกษาสาขาต่าง ๆ และผู้สนใจทั่วไป ส่งบทความวิชาการด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ลงตีพิมพ์ในวารสารรัฐสภาสาร ของสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งมีกำหนดออกเดือนละ ๑ ฉบับ

ข้อกำหนดบทความ

๑. บทความวิชาการ หมายถึง บทความที่เขียนขึ้นในลักษณะวิเคราะห์ วิจารณ์ หรือเสนอแนวคิดใหม่ ๆ จากพื้นฐานวิชาการที่ได้เรียบเรียงมาจากผลงานทางวิชาการของตนหรือของผู้อื่น หรือเป็นบทความทางวิชาการที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นความรู้สำหรับผู้สนใจทั่วไป โดยบทความวิชาการจะประกอบด้วย ส่วนเกริ่นนำ ส่วนเนื้อหา ส่วนสรุป เอกสารอ้างอิงและเชิงอรรถ

๒. บทความต้องมีความยาวของต้นฉบับไม่เกิน ๒๐ หน้ากระดาษขนาด A๔

๓. เป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน

การเตรียมต้นฉบับเพื่อตีพิมพ์

๑. ตัวอักษรขนาดและแบบเดียวกันทั้งเรื่อง โดยพิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word ใช้ตัวอักษรแบบ Angsana New/UPC ขนาด ๑๖ พอยท์ ตัวธรรมดาสำหรับเนื้อหาปกติ และตัวหนาสำหรับหัวข้อ โดยจัดพิมพ์เป็น ๑ คอลัมน์ ขนาด A๔ หน้าเดียว และเว้นระยะขอบกระดาษดังนี้

- ด้านบน ๑ นิ้ว
- ด้านล่าง ๑ นิ้ว
- ด้านซ้าย ๑ นิ้ว
- ด้านขวา ๑ นิ้ว

๒. การใช้ภาษาไทยให้ยึดหลักพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

๓. ต้องระบุชื่อบทความ ชื่อ-สกุล ของผู้เขียนบทความ ตำแหน่ง และสถานที่ทำงานอย่างชัดเจน

การส่งบทความ

สามารถส่งบทความได้ ๒ วิธี ดังนี้

๑. ส่งต้นฉบับในรูปเอกสาร ๑ ชุด พร้อมแผ่นบันทึกข้อมูล ไปที่
บรรณาธิการวารสารรัฐสภาสาร
กลุ่มงานผลิตเอกสาร สำนักประชาสัมพันธ์
สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
ถนนประดิพัทธ์ แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ๑๐๕๐๐
๒. ส่งไฟล์ข้อมูลทาง e-mail ไปที่ rattasapasarn@yahoo.com

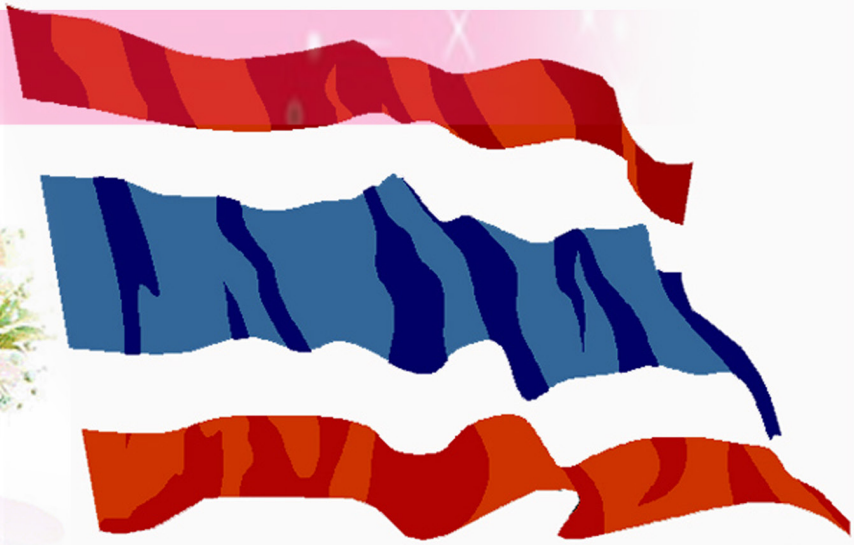
ค่าตอบแทน

หน้าละ ๒๐๐ หรือ ๓๐๐ บาท ซึ่งกองบรรณาธิการรัฐสภาสารจะเป็นผู้พิจารณาว่าสมควรจะจ่ายเงินค่าตอบแทนในจำนวนหรืออัตราเท่าใด โดยพิจารณาตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการพิจารณาปรับอัตราค่าเขียนบทความในหนังสือรัฐสภาสาร ได้กำหนดไว้

ติดต่อสอบถามรายละเอียดได้ที่

กองบรรณาธิการวารสารรัฐสภาสาร โทร. ๐ ๒๒๔๔ ๒๒๕๔ และ ๐ ๒๒๔๔ ๒๒๕๐
โทรสาร ๐ ๒๒๔๔ ๒๒๕๒

บทบรรณาธิการ

รัฐสภาสารฉบับเทศกาลวันแห่งความรัก ๑๔ กุมภาพันธ์ วันวาเลนไทน์ (Valentine's Day) ขอมอบดอกกุหลาบแทนความรัก ความสุข และความสดชื่นเบิกบานถึงผู้อ่านทุกท่าน ซึ่งวันแห่งความรักนี้ ไม่เพียงเป็นวันของคนหนุ่มสาวหรือคู่รักเท่านั้น แต่ยังเป็นวันที่เราสามารถแสดงความรัก ความห่วงใยไปยังคนที่เราปรารถนาดี และอยากให้เขามีความสุข ไม่ว่าจะเป็นความรักที่ลูกแสดงต่อพ่อแม่ อาจารย์กับศิษย์ เพื่อนกับเพื่อน รวมไปถึงความรักที่มนุษย์มีต่อเพื่อนมนุษย์ และสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน ความรักมีความหมายที่กว้างขวาง ไร้ขอบเขตจำกัด อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ซึ่งการให้ความสำคัญกับวันแห่งความรักนี้ก็เพื่อให้ทุกคนในสังคมไทยมีความรักต่อกัน และลืมเรื่องความขัดแย้งที่เคยมีมาในอดีต เพื่อให้ประเทศไทยกลับมาเป็นสังคมสงบสุขอีกครั้ง

รัฐสภาสารฉบับนี้ มีบทความ ๓ เรื่อง เรื่องแรกได้แก่ “ผลกระทบของการยกเลิก รัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ต่อความสมบูรณ์ของกฎหมาย : กรณีศึกษาการ ปฏิวัติ รัฐประหาร ของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุข (คปค.) เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙” ผู้เขียนได้วิเคราะห์ประเด็น การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ว่ามีผลกระทบต่อความสมบูรณ์ ของกฎหมายอย่างไร โดยนำเสนอกรณีการปฏิวัติ รัฐประหาร ของ คณะ คปค. เป็นกรณีศึกษา ในขณะเดียวกันได้เสนอแนวทางการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. ๒๕๕๐) มาตรา ๓๐๙ เพื่อให้ศาลมีอำนาจเข้าตรวจสอบการกระทำของคณะปฏิวัติ รัฐประหาร ว่าชอบด้วยกฎหมายหรือไม่

บทความเรื่องต่อมา ได้แก่ “การศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศ เครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์” ซึ่งผู้เขียนได้วิเคราะห์เปรียบเทียบระบบเลือกตั้ง ของทั้งสองประเทศ พบว่า ระบบการเมืองการปกครองของประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย มีรูปแบบรัฐบาลเป็นสหพันธรัฐ ส่วนนิวซีแลนด์จัดการปกครองแบบศูนย์กลาง มีรัฐบาล ท้องถิ่นปกครองภูมิภาคต่าง ๆ โดยฝ่ายนิติบัญญัติของเครือรัฐออสเตรเลียประกอบด้วย สองส่วนคือ สมาชิกวุฒิสภา และสภาผู้แทนราษฎร ส่วนนิวซีแลนด์ เป็นแบบสภาเดียวคือ สภาผู้แทนราษฎร สมาชิกมาจากการเลือกตั้ง จากการศึกษาพบว่าทั้งสองประเทศมีระบบเลือกตั้งที่เหมือนกัน ๓ ประการ คือ การใช้ระบบ เสียงข้างมากแบบผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ การใช้ระบบเสียงข้างมากแบบสัดส่วน โดยเครือรัฐออสเตรเลียใช้กับการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา ส่วนนิวซีแลนด์ใช้กับการเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และประการสุดท้าย คือ ทั้งสองประเทศต่างได้รับอิทธิพลมาจาก ระบบเวสต์มินสเตอร์ของอังกฤษทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองและระบบ เลือกตั้ง

บทความเรื่องสุดท้าย “อำนาจอธิปไตยของประเทศไทย : แนวความคิดและการกำเนิด” ผู้เขียนมีแนวคิดว่า อำนาจอธิปไตยของประเทศไทยเหนือดินแดนที่มีอาณาเขตพื้นที่ที่แน่นอน แบบรัฐสมัยใหม่เริ่มขึ้นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็น อำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยผู้เขียนพิจารณา จากแนวคิดและอำนาจอธิปไตยของประเทศไทยโบราณก่อนที่จะพัฒนามาเป็นรัฐที่มีอำนาจ อธิปไตยแบบรัฐสมัยใหม่ในปัจจุบัน

ท้ายนี้ ขอขอบคุณทุกท่านที่ได้ติดตามอ่านมาโดยตลอด ซึ่งกองบรรณาธิการ จะพยายามคัดสรรบทความด้านการเมืองการปกครอง และด้านอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ และหวังว่าเมื่อผู้อ่านต้องการข้อมูลด้านการเมืองการปกครองจะนึกถึงรัฐสภาสารเป็น ฉบับแรก

สารบัญ

ปีที่ ๖๐ ฉบับที่ ๒ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๕

Vol. 60 No. 2 February 2012

- ❁ ผลกระทบของการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ต่อความสมบูรณ์ของกฎหมาย : กรณีศึกษาการปฏิวัติ รัฐประหาร ของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.)

เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๕

๘

ผศ. สิทธิกร ศักดิ์แสง

สุภัชรี เทพหัสดิน ณ อยุธยา

จิระวัฒน์ แก้วภูมิแห่

- ❁ การศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ๓๐

อำนาจ รอดภัย

- ❁ อำนาจอธิปไตยของประเทศไทย : แนวความคิดและการกำเนิด

๖๓

ชนาทร จิตติเดโช

ผลกระทบของการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร
ต่อความสมบูรณ์ของกฎหมาย : กรณีศึกษาการปฏิวัติ รัฐประหาร
ของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย
อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.)
เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙

ผศ. สิทธิกร ศักดิ์แสง*
สุภัทรี เทพหัสดิน ณ อยุธยา**
จิระวัฒน์ แก้วภูมิแห่***

การยกเลิกรัฐธรรมนูญในที่นี้จะกล่าวถึงการยกเลิกรัฐธรรมนูญที่เป็น
ลายลักษณ์อักษรเท่านั้น ดังนั้นการยกเลิกรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร หมายถึง
กระบวนการยกเลิกหรือเลิกใช้รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรทั้งฉบับไม่ว่าด้วยวิธีใดก็ตาม
ซึ่งการยกเลิกรัฐธรรมนูญอาจทำได้ ๒ วิธี ดังนี้ คือ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดย

* อาจารย์ประจำ กรรมการและเลขานุการบริหารหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
กฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยตาปี

** อาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ ปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

*** อาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยตาปี

ถือเป็นการแก้ไขตามวิถีทางรัฐธรรมนูญกับการยกเลิกรัฐธรรมนูญนอกวิถีทางรัฐธรรมนูญ โดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ซึ่งในบทความนี้มีประเด็นที่ต้องวิเคราะห์อธิบาย คือ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหารมีผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของกฎหมาย อย่างไรก็ตามการปฏิวัติ รัฐประหารของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙

๑. การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยถือเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ

เหตุผลของการยกเลิกใช้รัฐธรรมนูญมีอยู่ว่า รัฐธรรมนูญนั้นไม่ว่าเป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อได้ประกาศใช้มาเป็นเวลานานแล้ว อาจมีข้อความที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศ หรือไม่สอดคล้องกับจิตใจของประชาชนได้ ซึ่งพิจารณาได้ ๒ ประเด็น ดังนี้^๑

๑.๑ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยถือเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมบางมาตรา

ถ้าหากข้อความที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศหรือไม่สอดคล้องกับจิตใจมีจำนวนน้อยหรือเป็นบางส่วนหรือเป็นหลักการปลีกย่อยไม่สำคัญ ก็อาจใช้วิธีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญนั้นบางมาตราให้เหมาะสมได้ ตัวอย่างเช่น การยกเลิกรัฐธรรมนูญตามมาตรา ๙๓-๙๘ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ แก้ไขเพิ่มเติมมาตรา ๓ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๑) พ.ศ. ๒๕๕๔ ในประเด็นที่มาและจำนวนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จากเดิม ๔๘๐ เป็น ๕๐๐ คน และใช้ระบบการเลือกตั้งแบบเขตเดียวหลายคนมาเป็นเขตเดียวคนเดียว เป็นต้น

๑.๒ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยถือเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมให้มีการจัดทำขึ้นมาใหม่

ถ้าหากข้อความที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศหรือไม่สอดคล้องกับจิตใจมีจำนวนมาก หรือถ้าเป็นหลักสำคัญของรัฐธรรมนูญ เช่น ประชาชนเห็นควรเปลี่ยนแปลงระบบประมุขของรัฐจากกษัตริย์เป็นประธานาธิบดีหรือประธานาธิบดีเป็นกษัตริย์ หรือระบบ

^๑สิทธิกร ศักดิ์แสง “เอกสารคำสอน วิชากฎหมาย รัฐธรรมนูญและสถาบันทางการเมือง” คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยตาปี ปีการศึกษา ๒๕๕๓ หน้า ๘๒.

สภาเดียว^๒ ไม่เหมาะสม สมควรเปลี่ยนเป็นระบบสองสภา^๓ หรือกลับกันเปลี่ยนจากสองสภาเป็นสภาเดียว ในกรณีเช่นนี้ ผู้มีอำนาจจัดทำรัฐธรรมนูญในขณะนั้นจะจัดทำรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ มีหลักการที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของประเทศและสอดคล้องกับจิตใจของประชาชน จึงต้องมีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญเพื่อให้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อใช้แทนฉบับเก่า

วิธีการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อใช้แทนฉบับเก่านั้น เป็นการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่แทนที่ทำเพียงบางมาตรากลับเป็นการอ้างอำนาจจัดทำรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่จึงอาจดำเนินการตามวิธีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ เช่น ฝ่ายบริหารหรือสภานิติบัญญัติหรือประชาชนอาจเป็นผู้ริเริ่มให้มีการแก้ไข ส่วนองค์กรผู้มีอำนาจจัดทำรัฐธรรมนูญอาจจะเป็นสภาร่างรัฐธรรมนูญ หรือมอบให้สภานิติบัญญัติทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญได้

^๒ สภาเดียว (Unicameral System) หมายความว่า สมาชิกสภานิติบัญญัติมีฝ่ายเดียวหรือประเภทเดียว (แต่อาจต่างพรรคหรือต่างที่มาก็ได้) มีการประชุมพร้อมกันในเวลาและสถานที่เดียวกัน มีอำนาจหน้าที่อย่างเดียวกันและปกติแล้วควรจะมีที่มาอย่างเดียวกัน ซึ่งอาจจะมาจากการเลือกตั้งหรืออาจจะมาจากการแต่งตั้งอย่างใดอย่างหนึ่ง ประเทศที่ใช้ระบบสภาเดียว เช่น ประเทศสวีเดน ประเทศนอร์เวย์ ประเทศสิงคโปร์ ประเทศเซอร์เบีย ประเทศฟินแลนด์ ประเทศกรีซ ประเทศฮอนดูรัส ประเทศเกาหลีใต้ เป็นต้น

ข้อสังเกต ประเทศที่นิยมใช้ระบบสภาเดียวมักจะเป็นประเทศเล็ก ๆ และเห็นว่า ถ้าสภาสูงเป็นประชาธิปไตยแล้วย่อมเป็นเสมือนภาพสะท้อนของกระจกเงา คือ การเป็นประชาธิปไตยเหมือน ๆ กัน จึงเป็นการซ้ำซ้อนกับสภาล่าง อาจจะเป็นการกีดขวางสภาล่าง และต้องการให้เป็นประเทศที่มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน จึงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีสภาสูง

^๓ ระบบสองสภา (Bicameral System) เป็นระบบที่มีสมาชิกสภา ๒ ประเภท คือ สมาชิกวุฒิสภา (Senate) กับสภาผู้แทนราษฎร (House of Representative) มีการประชุมแยกกันละเวลาและสถานที่ มีอำนาจหน้าที่มากน้อยต่างกัน บางทีอาจมีวาระดำรงตำแหน่งต่างกัน ในระบบสภาคู่หรือระบบสองสภานี้ อาจมีกรณีพิเศษที่สภาทั้งสองประชุมร่วมพร้อมกันก็ได้ ระบบสภาคู่หรือระบบสองสภาที่ใช้กันอยู่ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศอังกฤษ ประเทศไทย ประเทศฝรั่งเศส ประเทศเยอรมนี ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เป็นต้น

เมื่อได้จัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เสร็จแล้ว ก็ทำพิธีประกาศใช้และเมื่อได้ประกาศใช้แล้ว รัฐธรรมนูญที่เคยใช้อยู่ก็จะเป็นอันถูกยกเลิกไปในวันที่ประกาศใช้ เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๙ (ฉบับชั่วคราว) ถูกยกเลิกไปในวันที่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ คือ วันประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ซึ่งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้บัญญัติให้ยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๙ (ฉบับชั่วคราว)^๔

ข้อสังเกต การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นั้นจะบัญญัติข้อความให้ยกเลิกรัฐธรรมนูญที่กำลังใช้อยู่หรือไม่ก็ได้ ในกรณีที่ไม่ได้บัญญัติให้ยกเลิกรัฐธรรมนูญในทางนิติศาสตร์ถือว่าเมื่อมีกฎหมายฉบับใหม่ที่สมบูรณ์และกฎหมายฉบับใหม่มีข้อความขัดหรือแย้งกับข้อความตามกฎหมายฉบับเก่า ตามหลักกฎหมายที่มาทีหลังย่อมยกเลิกกฎหมายที่มีมาก่อนได้^๕

๒. ยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร

การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการทำการปฏิวัติ กับการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยทำการรัฐประหาร ดังนี้^๖

๒.๑ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ

คำว่า การปฏิวัติ (Revolution) เมื่อนำมาใช้ในความหมายทางการเมือง หมายถึง พฤติการณ์ในการเลิกล้มหรือล้มล้างระบอบการปกครองหรือรัฐบาล ซึ่งครองอำนาจอยู่นั้นแล้ว โดยใช้กำลังบังคับแล้วสถาปนาระบอบการปกครองหรือจัดตั้งรัฐบาลใหม่^๗ การปฏิวัติจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครั้งใหญ่ โดยมีการเปลี่ยนแปลง

^๔ ดูคำปรารภในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐

^๕ ดูคำพิพากษาของศาลฎีกาที่ ๗๓๓/๒๕๔๐ อ้างใน โกเมศ ขวัญเมือง และสิทธิกร ตักดีแสง “การศึกษาแนวใหม่ : ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป” (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๙), หน้า ๙๕-๙๖.

^๖ สิทธิกร ตักดีแสง “การยกเลิกกฎหมายนอกวิถีทางรัฐธรรมนูญขัดต่อหลักนิติรัฐหรือไม่” วารสารกฎหมาย คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยตาปี (เมษายน – มิถุนายน ๒๕๕๐) หน้า ๓๕-๓๖.

^๗ Oxford University Dictionary, 3rd.,vol.II,p.1730 อ้างใน วิษณุ เครืองาม “กฎหมายรัฐธรรมนูญ” (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, ๒๕๓๐) หน้า ๗๔๖.

ตามระบบเดิม ซึ่งอาจยกเลิกใช้แบบใหม่หรือโครงสร้างเดิมเป็นส่วนใหญ่ เช่น จากระบบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เปลี่ยนเป็นระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น

ข้อสังเกต ซึ่งในกรณีของประเทศไทย มีอยู่ครั้งเดียวที่เป็นการยกเลิกกฎหมายโดยการปฏิวัติ คือ การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบถอนรากถอนโคนเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองครั้งใหญ่ของประเทศไทย

๒.๒ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการรัฐประหาร

การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยคณะรัฐประหาร (Coup d' Etate) คือ การใช้กำลังอำนาจเข้าเปลี่ยนแปลงอำนาจของรัฐ ยึดอำนาจการปกครองของรัฐมาเป็นอำนาจของคณะรัฐประหาร เป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะเพียงรัฐบาล^๙ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการล้มล้างรัฐบาลที่บริหารปกครองรัฐในขณะนั้น แต่ไม่ใช่การล้มล้างการปกครองหรือรัฐทั้งรัฐและไม่จำเป็นต้องมีการใช้ความรุนแรงหรือนองเลือดเสมอไป

ข้อสังเกต เมื่อคณะปฏิวัติ คณะรัฐประหาร เข้ามายึดครองอำนาจการปกครองประเทศจึงจำเป็นต้องยกเลิกรัฐธรรมนูญ เพราะรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดที่กำหนดไว้ไม่ให้มีการปฏิวัติรัฐประหาร จะมีความผิดในข้อหาบกฏ เพื่อให้คณะปฏิวัติ คณะรัฐประหารพ้นข้อหาของความผิดดังกล่าวได้นั้นต้องมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญ แต่อย่างไรก็ตาม ความผิดนั้นยังเป็นความผิดอาญาอยู่ จึงต้องมีการดำเนินการ เช่น การออกกฎหมายนิรโทษกรรมตัวเองหรืออาจกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่รองรับการกระทำของคณะปฏิวัติ

คณะรัฐประหารนั้นชอบด้วยกฎหมายและชอบด้วยรัฐธรรมนูญ^{๑๐} เป็นต้น เพื่อให้ตนเองหรือคณะบุคคลดังกล่าวพ้นผิด

๒.๓ ความแตกต่างระหว่างการปฏิวัติกับการรัฐประหาร

เมื่อวิเคราะห์จากความหมายของการปฏิวัติกับการรัฐประหารจะมีความแตกต่างกันอยู่ ๒ ประเด็น ดังนี้^{๑๑}

^๙ Concise Oxford Dictionary.5th ed., p. 281 อ้างใน วิษณุ เครืองาม อ้างแล้ว หน้า ๗๔๖.

^{๑๐} ดูมาตรา ๓๖ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับชั่วคราว พ.ศ. ๒๕๔๙.

^{๑๑} วิษณุ เครืองาม อ้างแล้ว หน้า ๗๔๖-๗๔๗.

๒.๓.๑ การปฏิบัติกับรัฐธรรมนูญจะมีความแตกต่างกันในประเด็นแรก

คือ

๑) การปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง หรือมีการล้มล้างสถาบันประมุขของรัฐเพื่อเปลี่ยนรูปแบบประมุขของรัฐ ดังนั้น การปฏิบัติต้องเป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงในโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจหรือการเมืองใหม่ทั้งหมด ตัวอย่างการปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติของประเทศสหรัฐอเมริกาจากอาณานิคมของประเทศอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. ๑๗๗๖ การปฏิบัติใหญ่ของประเทศฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๗๘๙ การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้น

๒) ส่วนการรัฐประหาร หมายความว่าแต่เพียงการเปลี่ยนแปลงอำนาจการบริหารประเทศโดยฉับพลันเพื่อเปลี่ยนแปลงรัฐบาล โดยการยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลเดิมแต่ไม่เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองหรือประมุขของประเทศ แต่ประการใด ตัวอย่างในการรัฐประหาร เช่น การรัฐประหารของประเทศบังกลาเทศ พ.ศ. ๒๕๑๙ และการรัฐประหารของประเทศไทยทุกครั้งนับตั้งแต่การปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ มาแล้วถึงปัจจุบันมีอยู่ ๑๐ ครั้ง^{๑๑}

^{๑๑} การรัฐประหารในประเทศไทย มีดังนี้

รัฐประหารครั้งที่ ๑ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ทำรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครอง รัฐบาล ที่มี พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ และ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

รัฐประหารครั้งที่ ๒ พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครอง รัฐบาล ที่มี พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๙๐ และได้เชิญ นายควง อภัยวงศ์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐประหารครั้งที่ ๓ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครอง รัฐบาล ที่มี นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๔ และ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก้าวสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

รัฐประหารครั้งที่ ๔ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครอง รัฐบาล ที่มี จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ และได้เชิญ นายพจน์ สารสิน ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐประหารครั้งที่ ๕ พล.ท. ถนอม กิตติขจร ร่วมกับ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจรัฐบาลตัวเอง (พล.ท. ถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี) เมื่อ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ และ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก้าวขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี

๒.๓.๒ การปฏิบัติกับการรัฐประหารจะมีความแตกต่างกันในประเด็นที่สอง

คือ

๑) การปฏิวัตินั้นผู้กระทำมักได้แก่ประชาชนซึ่งรวมตัวกันขึ้น หรือมีคณะบุคคลดำเนินการโดยความสนับสนุนของประชาชนและอาจมีการใช้กำลังอาวุธหรือแรงผลักดันทางการเมืองประการอื่นก็ได้

๒) ส่วนการรัฐประหารนั้นผู้กระทำมักได้แก่บุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลหรือมีส่วนอยู่ในรัฐบาลหรือโดยคณะทหาร

๓. ผลทางกฎหมายในการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติรัฐธรรมนูญต่อความสมบูรณ์ของกฎหมาย

การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร นั้นหาขอบด้วยกฎหมายไม่ ซึ่งตามกฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมายรัฐธรรมนูญ และแม้แต่กฎหมายอาญาเอง ก็ไม่ยอมรับการปฏิวัติหรือการรัฐประหาร ซึ่งจะเป็นความผิดฐานกบฏ แต่ผลของการปฏิวัติ

รัฐประหารครั้งที่ ๖ (หรือรัฐประหารครั้งที่ ๕/๑) จอมพลถนอม กิตติขจร ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครอง รัฐบาลของตัวเอง ที่มี จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกฯ เมื่อ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ และจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐประหารครั้งที่ ๗ พล.ร.อ. สنجัด ชลชออยู่ ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครอง รัฐบาล ที่มี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกฯ เมื่อ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ และเชิญ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐประหารครั้งที่ ๘ (หรือรัฐประหารครั้งที่ ๗/๑) พล.ร.อ. สنجัด ชลชออยู่ ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครองตัวเอง จากรัฐบาลที่มี นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๐ แล้วให้ พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐประหารครั้งที่ ๙ พล.อ. สุนทร คงสมพงษ์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ในนามคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ได้นำคณะนายทหารที่ส่วนใหญ่เป็นนายทหาร จปร. รุ่น ๕ ทำการรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองรัฐบาล ที่มี พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกฯ เมื่อวันที่ ๒๓ ก.พ. ๒๕๓๔ คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ยึดอำนาจการปกครองเมื่อ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ และได้เชิญ นายอานันท์ ปันยารชุน ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี โดยนายอานันท์ ได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นนายกฯ เมื่อ ๒ มีนาคม ๒๕๓๔

รัฐประหารครั้งที่ ๑๐ คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ที่มี พล.อ. สนธิ บุญยรัตกลิน ผู้บัญชาการทหารบก เป็นหัวหน้า ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครองรัฐบาลที่มี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกฯ เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๕๙ โดยมี พล.อ. สุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี

หรือรัฐประหารเมื่อปฏิวัติหรือรัฐประหารสำเร็จย่อมเป็นที่รับรองตามกฎหมายภายในของทุกรัฐ ผลอันเกิดจากเหตุนี้อาจสมบูรณ์ และชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีสิทธิปฏิวัติหรือรัฐประหาร แต่ถ้าปฏิวัติหรือรัฐประหารสำเร็จแล้วคณะปฏิวัติหรือรัฐประหารย่อมเป็นรัฐอธิปไตยจัดตั้งรัฐบาลโดยชอบด้วยกฎหมายได้ คำสั่งทั้งปวงที่คณะปฏิวัติหรือรัฐประหารประสงค์จะให้ เป็นกฎหมาย ถือว่าเป็นกฎหมายของแผ่นดินหรืออาจมีตรากฎหมายนิรโทษกรรมไว้ด้วยก็ได้เพื่อเป็นการอุดช่องว่างไม่ให้มีการฟ้องคดีขึ้นในภายหลัง ดังคำพิพากษาของศาลสูงประเทศสหรัฐอเมริกาในคดี Well v. Bain ว่า “การใช้กำลังล้มล้างรัฐบาลนั้นก่อให้เกิดผลตรงกันข้ามสองประการ^{๑๒} คือ ถ้าทำสำเร็จก็จะเป็นการสถาปนารัฐอธิปไตยใหม่ แต่ถ้าไม่สำเร็จก็จะเป็นกบฏ”

นอกจากปัญหาเกี่ยวกับการยอมรับในอำนาจของคณะปฏิวัติ รัฐประหารดังกล่าวแล้ว ประเด็นสำคัญทางทฤษฎีทางกฎหมายที่ละเอียดอ่อนอย่างมาก เนื่องจากโดยปกติเมื่อมีการปฏิวัติ รัฐประหารเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยใช้กำลัง สิ่งที่คณะปฏิวัติรัฐประหารจะกระทำเสมอระหว่างหรือหลังจากความสำเร็จของการทำการปฏิวัติ รัฐประหารก็คือ ยกเลิกรัฐธรรมนูญและการออกประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิวัติขึ้นใช้บังคับเป็นชุด ๆ เกิดประเด็นคำถามในเชิงปรัชญากฎหมายที่ค่อนข้างสำคัญอย่างน้อย ๒ ประการ คือ^{๑๓}

๑. ในเมื่อรัฐธรรมนูญซึ่งถือเป็นกฎหมายพื้นฐานหรือเป็นแม่บทของกฎหมายทั้งหลายทั้งปวงถูกยกเลิก บรรดากฎหมายอื่น ๆ ที่เป็นกฎหมายลูกบทอันตราขึ้นโดยอาศัยอำนาจจากรัฐธรรมนูญจะพลอยได้รับผลกระทบกระเทือนเพียงใดจากนี้ จะถือว่าสิ้นผลไปตามกฎหมายแม่บทหรือยังคงมีผลใช้บังคับเช่นเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง

๒. ประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิวัตินั้นมีสถานะเป็น “กฎหมาย” หรือไม่

๓.๑ ผลทางกฎหมายในการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร

ในเมื่อรัฐธรรมนูญซึ่งถือเป็นกฎหมายพื้นฐานหรือเป็นแม่บทของกฎหมายทั้งหลายทั้งปวงถูกยกเลิก บรรดากฎหมายอื่น ๆ ที่เป็นกฎหมายลูกบทอันตราขึ้นโดยอาศัยอำนาจจากรัฐธรรมนูญจะพลอยได้รับผลกระทบกระเทือนเพียงใดจากนี้ จะถือว่า

^{๑๒} จรัญ โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒๔ - ๔๒๕.

^{๑๓} จรัญ โฆษณานันท์, **นิติปรัชญา**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๙๙-๑๐๐.

สิ้นผลไปตามกฎหมายแม่บทหรือยังคงมีผลใช้บังคับเช่นเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง ผลทางกฎหมายในการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหารซึ่งถือว่าเป็นการยกเลิกรัฐธรรมนูญนอกวิถีทางรัฐธรรมนูญอาจแยกคำตอบได้ ๓ แนวทาง ดังนี้^{๑๔}

๓.๑.๑ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ย่อมมีผลให้ระบบกฎหมายที่มีอยู่เดิมหมดสภาพไป

การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติรัฐประหารกระทำสำเร็จย่อมมีผลให้ระบบกฎหมายที่มีอยู่เดิมหมดสภาพไป พร้อมกันนั้นก็ทำให้ความสมบูรณ์ของกฎหมายในระบบกฎหมายเดิมก่อนปฏิวัติสิ้นสภาพลงเช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การยกเลิกรัฐธรรมนูญนอกวิถีทางรัฐธรรมนูญโดยใช้กำลังย่อมทำให้บรรดากฎหมายที่ใช้อยู่สิ้นสภาพและความสมบูรณ์ลงในทันที เนื่องจากถือว่ารัฐธรรมนูญเป็นพื้นฐานของระบบกฎหมาย แต่อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติคณะปฏิวัติรัฐประหารก็อาจออกประกาศให้คงการใช้กฎหมายเดิมหรือยอมรับความสมบูรณ์ของระบบกฎหมายเดิม

แนวคำตอบหรือแนวคิดดังกล่าวได้รับการยอมรับกันในทางปฏิบัติจากศาลในประเทศเครือจักรภพอังกฤษ ถึง ๔ ศาล คือ ศาลฎีกาประเทศปากีสถาน ศาลสูงสุดของประเทศอูกานดา ศาลอุทธรณ์ของประเทศโรดีเซีย และ The Judicial Committee of The Privy Council ของประเทศอังกฤษ

๓.๑.๒ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ไม่มีผลให้ระบบกฎหมายที่มีอยู่เดิมหมดสภาพไป

การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติรัฐประหารกระทำสำเร็จไม่มีผลให้ระบบกฎหมายที่มีอยู่เดิมหมดสภาพไป กล่าวคือ รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายแม่บทที่กำหนดเงื่อนไขความสมบูรณ์ของกฎหมายที่จะตราขึ้นใช้บังคับกฎหมายใด ๆ ที่ถูกตราขึ้นแล้วตรงตามเงื่อนไขที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ กฎหมายนั้นย่อมเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์ในตัวของมันเองโดยมิได้ผูกอิงความสมบูรณ์ของมันอยู่กับรัฐธรรมนูญอีกต่อไป ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ โจเซฟ ราซ (Joseph Raz) ได้ให้ความเห็นว่า รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายแม่บทที่กำหนดเงื่อนไขความสมบูรณ์ของกฎหมายที่จะตราขึ้นใช้บังคับ กฎหมายใด ๆ ที่ถูกตราขึ้น

^{๑๔} จรัญ ไชษณานันท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑๐, หน้า ๑๐๐-๑๐๓.

แล้วตรงตามเงื่อนไขที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ กฎหมายนั้นย่อมเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์ในตัวเองโดยมิได้ผูกอิงความสมบูรณ์ของมันอยู่กับรัฐธรรมนูญอีกต่อไปถึงแม้รัฐธรรมนูญสูญสิ้นไป กฎหมายทั่วไปก็ยังคงอยู่^{๑๕} ซึ่งทรงชนะของ โจเซฟ ราช เช่นนี้คงคล้ายกับอุปมาเรื่อง การให้กำเนิดทารกหรือความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างผู้เป็นมารดากับทารกกระหว่งที่อยู่ในครรภ์ โดยเมื่อทารก (กฎหมายทั่วไป) คลอดออกมาแล้ว ความมีชีวิตหรือลมหายใจของทารก (กฎหมายทั่วไป) นั้นย่อมปรากฏเป็นอิสระเอกเทศจากมารดา (รัฐธรรมนูญ) แม้ผู้เป็นมารดา (รัฐธรรมนูญ) จะเสียชีวิตทารก (กฎหมายทั่วไป) นั้นก็ยังคงมีชีวิตอยู่ได้^{๑๖}

๓.๑.๓ การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร มีผลเฉพาะในบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการเมืองเท่านั้น

การยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติรัฐประหารกระทำสำเร็จ มีผลให้ระบบกฎหมายที่มีอยู่เดิมหมดสภาพไปเฉพาะในบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการเมืองเท่านั้น กล่าวคือ ทำให้บทบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองสิ้นผลใช้บังคับไป โดยที่บทบัญญัติในส่วนอื่น ๆ ยังคงมีผลใช้บังคับอยู่เช่นเดิม^{๑๗}

๓.๒ สถานะทางกฎหมายของประกาศคณะปฏิวัติ รัฐประหาร

เมื่อพิจารณาจากความหมาย แหล่งที่มาหรือบ่อเกิดของกฎหมายในแง่ของการจัดทำกฎหมาย แนวคำพิพากษาศาลฎีกาและคำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ รวมทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ทั้งที่เป็นฉบับชั่วคราวและฉบับถาวร ถือว่าประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิวัติเป็นแหล่งที่มาหรือบ่อเกิดของกฎหมายที่เน้นความสมบูรณ์ในตัวธรรมชาติกฎหมายเชื่อมโยงกับสภาพความเป็นรัฐอธิปไตยหรือผู้ถืออำนาจปกครองสูงสุดในแผ่นดิน ตามแนวคิดแบบปฏิฐานนิยมทางกฎหมายของ จอห์น ออสติน (John Austin) และ ฮันส์ เคลเซน (Hans Kelsen)

^{๑๕} Joseph Raz “The Concept of a Legal System” (Clarendon Press, Oxford, 1978), p. 117 อ้างใน จรัญ โฆษณานันท์ อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑๐ หน้า ๑๐๑.

^{๑๖} จรัญ โฆษณานันท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑๐ หน้า ๑๐๑.

^{๑๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช “เอกสารการสอนชุดวิชา กฎหมายกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม หน่วยที่ ๑-๗” นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๗ หน้า ๓๒๕ อ้างใน จรัญ โฆษณานันท์ อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑๐ หน้า ๑๐๓.

แต่อย่างไรก็ตาม หากมองอีกแง่มุมหนึ่งเราอาจพบว่ามีหลักการทางกฎหมายอยู่หลาย ๆ หลักที่อาจใช้เป็นตัวสนับสนุนหรือปฏิเสธความชอบธรรมของการปฏิวัติรัฐประหาร ดังนี้^{๑๘}

๑. หลักความมีประสิทธิภาพ (The Principle of Effectiveness) ในการใช้บังคับ ซึ่งคำสั่งหรือกฎเกณฑ์ที่ออกโดยอำนาจของผู้ก่อการปฏิวัติ รัฐประหาร

๒. หลักความชอบธรรมของการไม่เคารพเชื่อฟังคำสั่งหรืออำนาจที่ใช้โดยวัตถุประสงค์ที่มีชอบ

๓. หลักความจำเป็น (The Principle of Necessity)

๔. หลักการเรียกร้องค่าเสียหายชดเชยต่อการละเมิดใด ๆ โดยถือว่าไม่มีผู้ใดจะแสวงหาประโยชน์ได้จากการกระทำอันมิชอบของตน แม้การปฏิวัติจะได้รับการรับรองความชอบธรรมภายหลัง แต่กระนั้นก็ต้องมีการจ่ายค่าทดแทนต่าง ๆ ให้ราษฎรหากมีความเสียหายใด ๆ เกิดขึ้นอันเนื่องจากการละเมิดสิทธิของคณะปฏิวัติ รัฐประหารดังกล่าว

๕. หลักที่ว่าศาลจะไม่ปล่อยให้ตัวเองตกเป็นเครื่องมือของความไม่เป็นธรรม

๖. หลักการให้การยอมรับทางกฎหมายต่อผู้ก่อการที่ควบคุมอำนาจรัฐได้อย่างมั่นคงในความเป็นจริง โดยถือว่าการยอมรับนี้เป็นไปก็เพื่อประโยชน์สาธารณะ

๗. หลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (pacta sunt servanda) หลักการข้อนี้ปรากฏร่วมทั้งในกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชน เป็นหลักที่ ฮิวโก โกรเชียส (Hugo Grotius) ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญข้อที่หนึ่งในกฎหมายธรรมชาติ ตามหลักการนี้ถือว่ารัฐบาลที่ได้รับเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญยอมให้คำมั่นไม่ว่าโดยเปิดเผยหรือโดยปริยายต่อผู้เลือกตั้งว่าจะรักษาเขตแดนไว้ซึ่งรัฐธรรมนูญ เพราะฉะนั้นหากมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญดังกล่าวก็ย่อมถือเป็นการทำลายสัญญาจะอันมีต่อผู้เลือกตั้งอันเป็นการฝ่าฝืนต่อหลักการข้อนี้

๘. หลักที่ว่ารัฐบาลควรมาจากความยินยอมของประชาชน ไม่ว่าจะประชาชนนั้น ๆ จะเป็นผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งหรือไม่

^{๑๘} J.N. Eckelarr, "Principles of Revolution Legality", in A.W.B. Simpson (ed.), "Oxford Essays in jurisprudence" (Clarendon Press, Oxford. 1973) , PP. 38-39 อ้างใน จรัญ โฆษณานันท์ "นิติปรัชญา", (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๙๘-๙๙.

๙. หลักเรื่องสิทธิในการกำหนดวิดิฉัยประโยชน์ของตนเอง (The Principle of the Right to Self-determination) และการไม่ยอมรับต่อการเลือกปฏิบัติ ต่อเผ่าพันธุ์ (Racial Discrimination)

๔. ผลทางกฎหมายในการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ต่อความ สมบูรณ์ของกฎหมาย : กรณีศึกษาการปฏิวัติรัฐประหารของคณะปฏิรูปการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙

ผลทางกฎหมายในการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ต่อความ สมบูรณ์ของกฎหมาย โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุข (คปค.) เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ แยกพิจารณา ดังนี้

๔.๑ ผลทางกฎหมายในการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร

ผลทางกฎหมายในการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ของประเทศไทยที่ผ่านมาที่มีการยอมรับถือว่าการกระทำนั้นไม่เป็นความผิดเมื่อมีการปฏิวัติ รัฐประหารสำเร็จโดยออกกฎหมายนิรโทษกรรมหรือรองรับการกระทำไว้ในกฎหมาย ว่าชอบด้วยกฎหมายและชอบด้วยรัฐธรรมนูญ และเห็นว่าการยกเลิกรัฐธรรมนูญโดยใช้กำลัง อันมิชอบนี้ ไม่มีผลต่อระบบกฎหมายของรัฐหรือบรรดาความสมบูรณ์ของกฎหมายอื่น ๆ ในระบบกฎหมาย เนื่องจากถือว่าการรัฐประหารเป็นการเปลี่ยนตัวรัฐสภาธิบดีเท่านั้น เว้นแต่จะมีการประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิวัติ รัฐประหาร ออกมายกเลิกกฎหมาย ฉบับใดฉบับหนึ่ง^{๑๙}

สำหรับในกรณีที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ถูกยกเลิก โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ นั้น พระราชบัญญัติและกฎหมายอื่นที่มีค่าบังคับ

^{๑๙} สิทธิกร ศักดิ์แสง, “การยกเลิกกฎหมายนอกวิถีทางรัฐธรรมนูญขัดต่อหลักนิติรัฐ หรือไม่”, วารสารกฎหมาย คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยตาปี ปีที่ ฉบับที่ ๑ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๐.

เท่าพระราชบัญญัติ (กฎหมายธรรมดาทั่วไป) คงมีผลใช้บังคับอยู่ แต่พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ (กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ) ซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกมาขยายเนื้อหา รายละเอียดและมีความสำคัญใกล้ชิดกับรัฐธรรมนูญเป็นอย่างมากนั้นย่อมสิ้นผลไปด้วยกับรัฐธรรมนูญ แต่อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญบางฉบับยังคงอยู่ด้วยเหตุผล คือ มีประกาศคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ให้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญมีผลบังคับใช้^{๑๐}

๔.๒ สถานะทางกฎหมายของประกาศคณะปฏิวัติ รัฐประหาร

สถานะทางกฎหมายของประกาศคณะปฏิวัติโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) นั้น เป็นกฎหมายที่สมบูรณ์หรือไม่ ยังเป็นข้อถกเถียงกันในทางวิชาการอยู่ ๒ แนวทาง ดังนี้

๔.๒.๑ แนวทางแรก ถือว่าประกาศของคณะปฏิวัติเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์

ประกาศของคณะปฏิวัติเป็นแหล่งที่มาหรือบ่อเกิดของกฎหมาย และมีฐานะเป็น “กฎหมาย” ที่สมบูรณ์ เมื่อพิจารณาจากความหมาย แหล่งที่มาหรือ

^{๑๐} ประกาศคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ให้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญมีผลบังคับใช้ ดังนี้

ประกาศฉบับที่ ๑๒ ให้ พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๔๒ มีผลบังคับใช้ต่อไป โดยให้คงใช้บังคับในส่วนที่ ๑ หมวด ๑ และให้คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน (คตง.) พ้นจากตำแหน่ง

ประกาศฉบับที่ ๑๓ ให้ พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๔๒ มีผลบังคับใช้ต่อไป

ประกาศฉบับที่ ๑๔ ให้ พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา พ.ศ. ๒๕๔๒ มีผลบังคับใช้ต่อไป

ประกาศฉบับที่ ๑๕ ให้ พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. ๒๕๔๑ มีผลบังคับใช้ต่อไป

ประกาศฉบับที่ ๑๙ ให้

๑) พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มีผลบังคับใช้ต่อไป

๒) พ.ร.บ. ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. ๒๕๔๒ มีผลบังคับใช้ต่อไป

บ่อเกิดของกฎหมายในแง่ของการจัดทำกฎหมาย แนวคำพิพากษาศาลฎีกาและคำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ รวมทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ทั้งที่เป็นฉบับชั่วคราวและฉบับถาวรที่ยกมาประกอบ ถือว่าประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิวัติเป็นแหล่งที่มาหรือบ่อเกิดของกฎหมายที่เน้นความสมบูรณ์ในตัวธรรมนูญกฎหมายเชื่อมโยงกับสภาพความเป็นรัฐอธิปไตยหรือผู้ถืออำนาจปกครองสูงสุดในแผ่นดิน ตามแนวคิดแบบปฏิฐานนิยมทางกฎหมายของ จอห์น ออสติน (John Austin) และ ฮันส์ เคลเซน (Hans Kelsen) ซึ่งกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (พระองค์เจ้ารพี ๗) ได้นำแนวความคิดกฎหมาย คือ คำสั่งของรัฐ (รัฐอธิปไตย) มาถ่ายทอดและได้ปลูกฝังอยู่ในจิตสำนึกของนักกฎหมายไทยจำนวนมาก ดังนี้^{๒๑}

คำพิพากษาฎีกาที่ ๔๕/๒๔๙๖: “...ข้อเท็จจริงได้ความว่าใน พ.ศ. ๒๔๙๐ คณะรัฐประหารได้ยึดอำนาจการปกครองประเทศได้เป็นผลสำเร็จ การบริหารประเทศชาติในลักษณะเช่นนี้ คณะรัฐประหารย่อมมีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลง แก้ไข ยกเลิก และออกกฎหมายตามระบบแห่งการปฏิวัติเพื่อบริหารประเทศชาติต่อไป มิฉะนั้นประเทศชาติจะตั้งด้วยความสงบไม่ได้ ดังนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงเป็นกฎหมายอันสมบูรณ์.....”

คำพิพากษาฎีกาที่ ๑๖๖๒ / ๒๕๐๕: “.....ศาลฎีกาเห็นว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ คณะปฏิวัติได้ทำการยึดอำนาจการปกครองประเทศไทยได้เป็นผลสำเร็จ หัวหน้าปฏิวัติย่อมเป็นผู้ใช้อำนาจการปกครองบ้านเมือง ข้อความใดที่หัวหน้าคณะปฏิวัติสั่งบังคับประชาชนก็ต้องถือเป็นกฎหมาย แม้พระมหากษัตริย์จะมีได้ทรงตราออกมาด้วย ความแนะนำหรือความยินยอมของสภาผู้แทนราษฎรหรือสถาบันนิติบัญญัติของประเทศก็ตาม ดังนัยคำพิพากษาฎีกาที่ ๔๕ / ๒๔๙๖ ฉะนั้นคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑ (บุคคลอันธพาล) ซึ่งประกาศคำสั่งของหัวหน้าปฏิวัติบังคับแก่ประชาชนดังกล่าวข้างต้นเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับในการปกครองนั้นด้วย...”

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้รับรองประกาศของคณะปฏิวัติไว้ในมาตรา ๒๙ บัญญัติว่า “บรรดาการกระทำ ประกาศหรือคำสั่งของหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน หรือการกระทำ ประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิรูป

^{๒๑} จรัญ โฆษณานันท์, อ่างแล้วเชิงอรรถที่ ๑๐ หน้า ๔๒๔-๔๒๕.

การปกครองแผ่นดินที่ได้กระทำ ประกาศ หรือสั่งก่อนวันใช้รัฐธรรมนูญนี้ ทั้งนี้เกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินไม่ว่าจะกระทำด้วยประการใดหรือเป็นรูปใด และไม่ไม่ว่าจะกระทำประกาศหรือสั่งให้มีผลบังคับในทางนิติบัญญัติ ในทางบริหาร หรือในทางตุลาการ ให้ถือว่า การกระทำ ประกาศ หรือคำสั่ง ตลอดจนการกระทำของผู้ปฏิบัติตามประกาศหรือคำสั่งนั้น เป็นการกระทำ ประกาศ ที่ชอบด้วยกฎหมาย”

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๒๓๔/๒๕๒๓ “.....แม้จะมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยออกประกาศใช้แล้วก็ตาม แต่ก็หาได้มีกฎหมายยกเลิกประกาศหรือคำสั่ง คณะปฏิวัติหรือคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินไม่ว่าประกาศหรือคำสั่งนั้นยังคงเป็นกฎหมายใช้บังคับอยู่.....”

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๖๔๑๑/๒๕๓๔ : เมื่อคณะปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินได้สำเร็จ หัวหน้าคณะปฏิวัติย่อมมีอำนาจออกประกาศหรือคำสั่งอันถือเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับแก่ประชาชนได้ ประกาศของคณะปฏิวัติ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๕ มีคำสั่งที่มีผลให้บุคคลต้องรับโทษทางอาญา แต่เป็นเรื่องของการให้ถอนสัญชาติไทยของบุคคลบางจำพวก แม้จะย้อนหลังกระทบถึงสิทธิของจำเลยหรือประชาชนก็มีผลใช้บังคับเป็นกฎหมายได้^{๒๒}

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้ยอมรับประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ชอบด้วยกฎหมายและชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ในมาตรา ๓๖ บัญญัติไว้ ดังนี้

“บรรดาประกาศและคำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือคำสั่งของหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ที่ได้ประกาศหรือสั่งในระหว่างวันที่ ๑๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ จนถึงวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้ ไม่ว่าจะเป็นในรูปใดและไม่ไม่ว่าจะประกาศหรือสั่งให้มีผลบังคับทางนิติบัญญัติ ในทางบริหาร หรือในทางตุลาการ ให้มีผลใช้บังคับต่อและให้ถือว่าประกาศหรือคำสั่งตลอดจนการปฏิบัติ

^{๒๒} คตส., **ฝากไว้ในแผ่นดิน**, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการตรวจจสอบการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่รัฐ : สำนักงานการตรวจเงินแผ่นดิน , ๒๕๕๐), หน้า ๙.

ตามประกาศหรือคำสั่งนั้น ไม่ว่าจะการปฏิบัติตามประกาศหรือคำสั่งนั้นจะกระทำก่อนหรือหลังวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้ เป็นประกาศหรือคำสั่งหรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมาย และชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้^{๒๓}

คำวินิจฉัยคณะตุลาการรัฐธรรมนูญที่ ๓-๕/๒๕๕๐: ในประเด็นต้องวินิจฉัยข้อ ๑๒ ประกาศคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ฉบับที่ ๒๗ ลงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙ ใช้บังคับกับการยุบพรรคการเมือง ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. ๒๕๔๑ ย้อนหลังได้ เพราะถือว่าประกาศดังกล่าวเป็นกฎหมาย^{๒๔}

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐^{๒๕} (ฉบับปัจจุบัน) ได้ยอมรับหลักการกระทำของคณะปฏิวัติชอบด้วยกฎหมายและชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ดังนี้

“มาตรา ๓๐๙ บรรดาการใด ๆ ที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๔๙ ว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญ รวมทั้งการกระทำที่เกี่ยวเนื่องกับกรณีดังกล่าวไม่ว่าก่อนหรือหลังวันประกาศใช้

^{๒๓} มาตรานี้เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญในระบบกฎหมายไทยที่ยอมรับคำสั่งของคณะปฏิวัติชอบด้วยกฎหมายและชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เพราะรัฐธรรมนูญที่ผ่านมายอมรับในระดับชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น (ดูรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๑๑, ๒๕๑๗, ๒๕๑๙) แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ (พ.ศ. ๒๕๔๙) ยอมรับประกาศของคณะปฏิวัติบางฉบับมีศักดิ์เทียบเท่ารัฐธรรมนูญ

^{๒๔} คำวินิจฉัยของตุลาการรัฐธรรมนูญ มีนักวิชาการบางท่านได้วิพากษ์ไว้ว่า “ตุลาการรัฐธรรมนูญ ได้ตีความเพียงแต่ตามตัวอักษร ตุลาการรัฐธรรมนูญควรใช้ความพยายามอ้างอิงทฤษฎีทางกฎหมายหรือการค้นคว้ากฎหมายและคำพิพากษาของต่างประเทศว่าเวลาที่ตุลาการเผชิญกับคำสั่งหรือประกาศที่อยู่ติดธรรมซึ่งออกโดยคณะเผด็จการนั้น ตุลาการต่างประเทศเขาหาทางออกกันอย่างไร ซึ่งจากการค้นคว้าแล้วพบว่า ปัจจุบันเนื่องจากการปกครองในระบอบประชาธิปไตยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมืองและหลักนิติธรรมนั้น กลายเป็นอุดมการณ์หลักของกระแสโลกในเวลานี้ ตุลาการจึงต้องดำรงตนเป็นผู้พิทักษ์หลักนิติธรรมโดยเฉพาะท่ามกลางสถานการณ์ที่ฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติมาจากการแต่งตั้งของผู้ยึดอำนาจ” ดูใน ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ” วารสารวันวิพี ๒๕๕๐ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หน้า ๑๑๖.

^{๒๕} รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งเรียกว่า รัฐธรรมนูญฉบับ คมช. ด้วยความเคารพผู้เขียนไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง เพราะรัฐธรรมนูญฉบับนี้ประชาชนได้ลงความเห็นรับรอง ถ้าจะเรียกว่า รัฐธรรมนูญฉบับ คมช. หรือ คปค. น่าจะเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๙ (ฉบับชั่วคราว) มากกว่า

รัฐธรรมนูญนี้ ให้ถือว่าการนั้นและการกระทำนั้นชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้”^{๒๖}

๔.๒.๒ แนวทางที่สองไม่ถือว่าการประกาศคณะปฏิวัติเป็นกฎหมาย

ปัญหาที่ยังคงถกเถียงในประเด็นที่ว่าประกาศของคณะปฏิวัติ เป็นแหล่งที่มาหรือบ่อเกิดของกฎหมายและมีฐานะเป็น “กฎหมาย” ทำให้มีการวิพากษ์ถึง การนำแนวความคิดแบบปฏิฐานนิยมทางกฎหมายมาตัดสินความในเรื่องของประกาศคณะปฏิวัติ ถือเป็นกฎหมาย ในกรณีการกระทำปฏิวัติรัฐประหาร เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ว่า เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้วงการนักกฎหมายไทยไม่มีส่วนส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชน เท่าใดนัก เป็นการทำให้กลายเป็นรัฐ (Legal State) หรือหลักนิติธรรม (The Rule of Law)^{๒๗}

^{๒๖} นักวิชาการบางท่านวิพากษ์ มาตรา ๓๐๙ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ว่า “มีความหมายเท่ากับการตรารัฐธรรมนูญขึ้นภายใต้หลักการที่ว่า หากเป็นประกาศ เป็นคำสั่ง หรือเป็นการ ปฏิบัติตามประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิวัติแล้ว แม้ในอนาคตข้างหน้าเมื่อรัฐธรรมนูญ ๒๕๕๐ มีผลบังคับใช้ แล้ว หากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญไม่สอดคล้องกับประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิวัติ แทนที่ประกาศ หรือคำสั่งคณะปฏิวัตินั้นจะสิ้นผลไป การณ์กลับกลายเป็นว่าในกรณีเช่นนี้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ต้องหลีกเลี่ยงให้ประกาศของคณะปฏิวัติ” ดู กิตติศักดิ์ ปรกติ “เมื่อนิรโทษกรรมกลายเป็นเรื่องล้าหลังและ ไร้ประโยชน์” วารสารวันพี ๒๕๕๐ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หน้า ๖๕.

^{๒๗} แต่อย่างไรก็ตาม มีนักนิติศาสตร์แนววิพากษ์ได้วิพากษ์แนวคิดหลักนิติรัฐหรือหลักนิติธรรม ไว้หลายประเด็น คือ

ประเด็นแรก มีการมองว่าหลักนิติรัฐหรือหลักนิติธรรม เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในสังคม เสรีประชาธิปไตยที่เน้นเสรีภาพของปัจเจกชนในท่ามกลางความหลากหลายหรือพหุนิยมในทัศนคติ ทางศีลธรรมและการเมือง การขาดแบบวิถีการให้เหตุผลทางกฎหมายสามารถใช้ทัศนคติส่วนตัวทางศีลธรรม และการเมืองเบื้องหลังการใช้อำนาจทางกฎหมาย (ดังเช่น คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญที่ ๓ - ๕/๒๕๕๐ เป็นต้น ข้อความในวงเล็บเป็นความเห็นผู้เขียนเอง)

ประเด็นที่สอง เป็นเรื่องความขัดแย้ง (Contradictions) สับสนในแนวคิดทางกฎหมายแบบ เสรีนิยมที่ยากจะปรับสมานได้กับสังคมบริบทในแต่ละสังคม (เช่น สังคมตะวันตกกับสังคมตะวันออก ข้อความในวงเล็บเป็นความเห็นผู้เขียนเอง) จนนำไปสู่สภาพความไม่เด็ดขาดไม่แน่นอนทางกฎหมาย

ประเด็นที่สาม แนวคิดเรื่องหลักนิติรัฐหรือหลักนิติธรรมเป็นเครื่องมือของการกดขี่และ การครอบงำทางความคิด เป็นมายาภาพและตำนานนิยายมากกว่าจะเป็นเรื่องจริง โดยถูกสร้างขึ้น เพื่อปิดบังซ่อนเร้นไม่เสมอภาคทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจชั้นพื้นฐาน โดยชนชั้นนำ นายทุนที่ครอบงำ สังคมอยู่ใน Andrew Altman, **Critical Legal Studies : A Liberal Critique**, Princeton : Princeton University Press, 1993 p.10 อ้างใน จรัญ ไชษณานันท์ “นิติปรัชญาแนววิพากษ์”, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓ - ๑๔.

ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ นำโดยคณะนิติราษฎร์^{๒๔} ให้ความเห็นเกี่ยวกับการกระทำปฏิวัติ รัฐประหารของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ในแถลงการณ์วันครบรอบ ๑ ปีการก่อตั้งนิติราษฎร์ เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๔ ดังนี้

“ประเด็นที่ ๑ การลบล้างผลพวงของรัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙

เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ทำลายนิติรัฐ-ประชาธิปไตย และยังเป็นต้นเหตุของปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ คณะนิติราษฎร์จึงเสนอให้มีการลบล้างผลพวงของรัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ดังต่อไปนี้

๑. ประกาศให้รัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ และการกระทำใด ๆ ที่มุ่งต่อผลในทางกฎหมายของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ตั้งแต่วันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ จนถึงวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๔๙ เสียเปล่าและถือว่าไม่เคยเกิดขึ้นและไม่เคยมีผลในทางกฎหมาย

๒. ประกาศให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๔๙ มาตรา ๓๖ และมาตรา ๓๗ เสียเปล่าและถือว่าไม่เคยเกิดขึ้นและไม่เคยมีผลในทางกฎหมาย

๓. ประกาศให้คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และคำพิพากษาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่อาศัยอำนาจตามประกาศของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) และคำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และคำพิพากษาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่เป็นผลต่อเนื่องจากรัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาคำวินิจฉัยและคำพิพากษาที่เกิดจากการเริ่มกระบวนการโดยคณะกรรมการ

^{๒๔} คณะนิติราษฎร์ที่ลงนามในแถลงการณ์ในวันครบรอบ ๑ ปี การก่อตั้งนิติราษฎร์ เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๔ ณ ท่าพระจันทร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย วรเจตน์ ภาคีรัตน์ จันทจิรา เอี่ยมมยุรา สุภานันท์ นิพิฏฐกุล ชिरะ สุธีรวงศ์ สวัสดิ์ สุขศรี ปิยนุตร์ แสงกนกกุล ปูนเทพ ศิริพงษ์

ตรวจสอบการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่รัฐ (คตส.) ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) เสียเปล่าและถือว่าไม่เคยเกิดขึ้นและไม่เคยมีผลในทางกฎหมาย

๔. ประกาศให้เรื่องที่อยู่ในกระบวนการพิจารณาในชั้นเจ้าหน้าที่ และเรื่องที่อยู่ในกระบวนการพิจารณาในชั้นศาล ที่เกิดจากการเริ่มเรื่องโดยคณะกรรมการตรวจสอบการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่รัฐ (คตส.) เป็นอันยุติลง

๕. การประกาศความเสียหายเปล่าของบรรดาคำวินิจฉัยและคำพิพากษาตามข้อ ๓ และการยุติลงของกระบวนการตามข้อ ๕ ไม่ใช่เป็นการนิรโทษกรรมหรือการอภัยโทษหรือการล้างมลทินแก่บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด และไม่ใช่เป็นการลบล้างการกระทำทั้งหลายทั้งปวงของผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด ดังนั้น หากจะเริ่มดำเนินคดีกับบุคคลดังกล่าวใหม่ก็สามารถกระทำไปตามกระบวนการทางกฎหมายปกติได้

๖. เพื่อความชอบธรรมทางประชาธิปไตย คณะนิติราษฎร์เสนอให้นำข้อเสนอดังกล่าวข้างต้นไปจัดทำเป็นร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมและนำไปให้ประชาชนออกเสียงประชามติ”

บทส่งท้าย เมื่อพิจารณาถึงความเห็นทั้งสองแนวทางแล้ว ด้วยความเคารพผู้เขียนมีความเห็นว่า ประกาศของคณะปฏิวัติ คือ ประกาศคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๔๙ ถือเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายในด้านรูปแบบตามหลักแนวคิดสำนักกฎหมายปฏิฐานนิยม^{๒๙} (Positive Law) แต่เมื่อพิจารณาในด้านเนื้อหาของสาระของประกาศของคณะปฏิวัติเป็นแหล่งที่มาหรือบ่อเกิดของกฎหมายหรือไม่นั้นต้องพิจารณาแต่ละฉบับว่าเป็นกฎหมายที่ให้อำนาจ รัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือหน่วยงานที่ตั้งขึ้นมาเฉพาะกิจนั้น

^{๒๙} ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของฮันส์ เคลเซน (Hans Kelsen) กล่าวคือ หากการปฏิวัติรัฐประหารดังกล่าวกระทำสำเร็จและคำสั่งของผู้กระทำการปฏิวัติ รัฐประหาร เริ่มมี “ประสิทธิภาพ” กล่าวคือ ผู้คนทั่วไปต่างปฏิบัติตามคำสั่งใหม่ดังกล่าวอย่างแท้จริงและทั่วกัน คำสั่งใหม่นี้ก็จะกลายเป็นคำสั่งที่สมบูรณ์ เป็นตัวกำหนดความชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรมของการกระทำตามกฎหมาย และจากจุดนี้เองที่ถือว่าบรรทัดฐานใหม่ได้เกิดขึ้นแล้ว ใน Hans Kelsen “General Theory of Law and State”, p. 118 อ้างใน จรัญ โฆษณานันท์ อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑๐ หน้า ๖๗.

ใช้อำนาจชอบธรรมหรือไม่ ใช้อำนาจอิทธิพลอิทธิพลสิทธิเสรีภาพของประชาชนหรือไม่ (ภาระหน้าที่ที่น่าจะเป็นศาลเป็นผู้ชี้ขาด) ถ้าเป็นการใช้อำนาจไม่ชอบธรรมหรืออิทธิพลอิทธิพลสิทธิเสรีภาพของประชาชนก็จะเป็น “กฎหมาย” ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดปรัชญากฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ควรดำเนินการยกเลิกมันเสีย เช่น การตราพระราชบัญญัติมายกเลิก เป็นต้น ถ้าจะให้ประกาศคณะปฏิวัติทั้งหมดเป็นโมฆะ ผู้เขียนไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งและเห็นว่าไม่สามารถกลับคืนมาได้แล้ว ต้องปล่อยไปตามสถานการณ์ความเป็นไปในสังคม และถ้ากระบวนการใดที่เห็นว่าไม่เป็นธรรมและกฎหมายปัจจุบันไม่เปิดช่องให้ดำเนินการได้ก็ควรแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายให้สามารถดำเนินการได้ เช่น การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๓๐๙ ดังนี้

จากเดิม

“มาตรา ๓๐๙ บรรดาการใด ๆ ที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๔๙ ว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญ รวมทั้งการกระทำที่เกี่ยวเนื่องกับกรณีดังกล่าวไม่ว่าก่อนหรือหลังวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้ ให้ถือว่าการนั้นและการกระทำนั้นชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้”

ควรแก้ไขเพิ่มเติมเป็น

“มาตรา ๓๐๙ บรรดาการใด ๆ ที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๔๙ ว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมาย รวมทั้งการกระทำที่เกี่ยวเนื่องกับกรณีดังกล่าวไม่ว่าก่อนหรือหลังวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้ ให้ถือว่าการนั้นและการกระทำนั้นชอบด้วยกฎหมาย”

คือ ตัดความชอบด้วยรัฐธรรมนูญออก เป็นความชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ก็จะทำให้ศาลมีอำนาจเข้าตรวจสอบได้ ก็จะหมดปัญหาในเรื่องของการใช้อำนาจศาลเข้าตรวจสอบการกระทำของคณะปฏิวัติ รัฐประหาร ว่าชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะสิ้นเรื่องแล้ว ไม่จำเป็นต้องมาโต้แย้งเรื่องความเป็นโมฆะของประกาศคณะปฏิวัติอีกต่อไป ควรให้ศาลเป็นผู้ชี้ขาดและยอมรับในกระบวนการดังกล่าวเสียที

สิ่งที่สำคัญเราควรตระหนักอยู่ในวันนี้ คือ เราจะทำอย่างไรไม่ให้มีการปฏิวัติ รัฐประหารขึ้นมาอีกนั้นเป็นโจทย์ใหญ่ที่ต้องคิดมากกว่า คือ ทำอย่างไรให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีสุข มีส่วนร่วมในการปกครองและตัดสินใจในระบอบประชาธิปไตยด้วยตนเองได้อย่างเต็มที่มิใช่ถูกรอบงำโดยนักการเมืองบางคนแสวงหาประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง ปัญหาการปฏิวัติ รัฐประหาร ก็จะหมดสิ้นไป

บรรณานุกรม

กิตติศักดิ์ ปกรติ. “เมื่อนิรโทษกรรมกลายเป็นเรื่องล้าหลังและไร้ประโยชน์”. **วารสารวันรพี** ๒๕๕๐ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โกเมศ ขวัญเมืองและสิทธิกร ศักดิ์แสง. **การศึกษาแนวใหม่ : ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๙

คำแถลงการณ์ของคณะนิติราษฎร์ในวันครบรอบ ๑ ปี การก่อตั้งคณะนิติราษฎร์ เมื่อ วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๔ ณ ท่าพระจันทร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จรัญ โฆษณานันท์. **นิติปรัชญา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.

..... . **ปรัชญากฎหมายไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

..... . **นิติปรัชญาแนววิพากษ์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๕๐.

ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช. “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ”.

วารสารวันรพี ๒๕๕๐ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิชณุ เครืองาม. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, ๒๕๓๐.

สิทธิกร ศักดิ์แสง. “การยกเลิกกฎหมายนอกวิถีทางรัฐธรรมนูญขัดต่อหลักนิติรัฐหรือไม่”.

วารสารกฎหมาย คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยตาปี (เมษายน – มิถุนายน ๒๕๕๐).

..... . “สถานะทางกฎหมายของประกาศคณะปฏิวัติ... ?” ได้รับพิจารณาให้เสนอ

ผลงานทางวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมระดับคณาจารย์

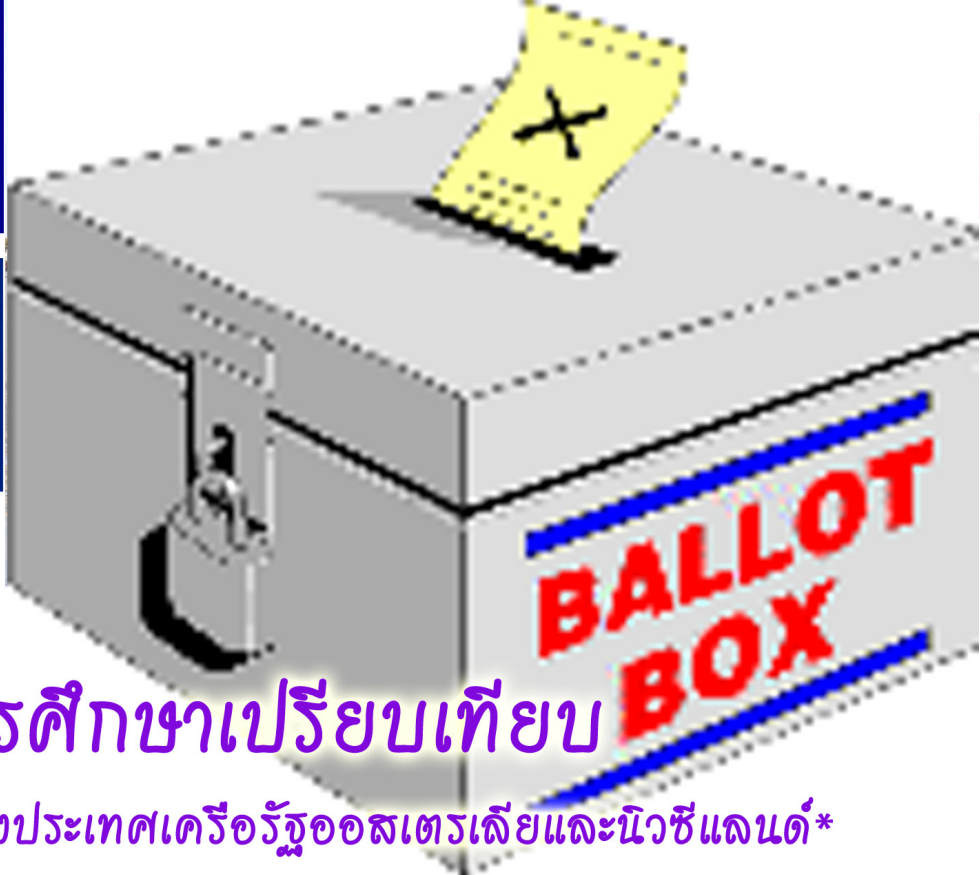
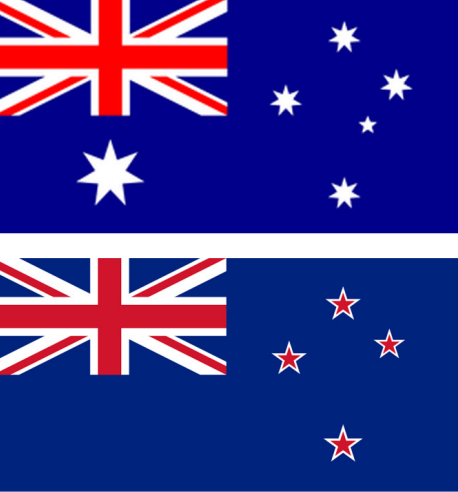
คณะนิติศาสตร์ โครงการสัมมนาทางวิชาการด้านนิติศาสตร์ โดยสำนักงาน

คณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานกิจการยุติธรรม สภานิติศึกษา

วันพุธที่ ๓๐ เมษายน – ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๑ ณ โรงแรมรามาคาร์เด็นส์

ถนนวิภาวดีรังสิต กรุงเทพมหานคร

การศึกษาเปรียบเทียบ

ระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์*

อำนาจ รอดภัย**

บทนำ

การศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์นั้น พบว่ามีความแตกต่างกันในประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ประเทศเครือรัฐออสเตรเลียใช้ระบบเลือกตั้งภาคบังคับ (Compulsory System) โดย

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการทำวิทยานิพนธ์หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชากฎหมายมหาชน) คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยตาปี ปีการศึกษา ๒๕๕๔

** ศศ.บ. (รัฐศาสตร์), น.บ., น.บ.ท., น.ม. (สาขากฎหมายมหาชน) วิทยาลัยตาปี ปัจจุบันประกอบวิชาชีพทนายความ สำนักกฎหมายมหาชน: อำนาจ รอดภัย ทนายความ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใช้ระบบผู้ชนะคนเดียวลงคะแนนแบบออกเสียงพิเศษ (Preferential Voting System) ซึ่งเป็นระบบที่เรียกว่าผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (First-Past-The Post / FPP) เป็นระบบเสียงข้างมากเด็ดขาดที่บังคับให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีหน้าที่ต้องไปใช้สิทธิเลือกตั้ง หากไม่ไปใช้สิทธิจะได้รับโทษตามกฎหมาย สำหรับสมาชิกวุฒิสภานั้นเลือกตั้งแบบสัดส่วนภายใต้ระบบการโอนคะแนนเดียว (Single Transferable Vote /STV) หรือระบบแฮร์-คลาร์ก (Hare-Clark System) โดยใช้วิธีการจัดสรรที่นั่งแบบโควตาตรูป (Droop Quota) สำหรับการเลือกตั้งในดินแดนนั้นใช้ระบบการเลือกตั้งสิทธิพิเศษ (Preferential Voting System) รัฐสภาเป็นระบบสองสภา (Bicameral Parliament) มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน ๑๕๐ คน วาระการดำรงตำแหน่ง ๓ ปี สมาชิกวุฒิสภาจำนวน ๗๖ คน วาระการดำรงตำแหน่ง ๖ ปี สมาชิกวุฒิสภาของดินแดน วาระการดำรงตำแหน่ง ๓ ปี

ส่วนประเทศนิวซีแลนด์ ใช้ระบบการเลือกตั้งเป็นสิทธิ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใช้ระบบการเลือกตั้งแบบผู้ชนะหลายคน ในระบบสัดส่วนที่เรียกว่าระบบผสมตามสัดส่วนสมาชิก (Mixed Member Proportional Representation /MMP) ซึ่งผู้เลือกตั้งจะลงคะแนนครั้งแรกสำหรับผู้แทนเขตเลือกตั้งและลงคะแนนครั้งที่สองสำหรับผู้แทนพรรคตามระบบบัญชีรายชื่อพรรค โดยใช้วิธีการจัดสรรที่นั่งแบบแซงต์ ลากูร์ (Sainte-Laguë Method) ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนส่วนท้องถิ่นใช้ระบบผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (First-Past-The Post / FPP) รัฐสภาเป็นระบบสภาเดียว (Unicameral Parliament) มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน ๑๒๐ คน วาระการดำรงตำแหน่ง ๓ ปี

ระบบเลือกตั้งของทั้งสองประเทศนั้นมีความเหมือนกันที่สำคัญ กล่าวคือ

๑. ทั้งสองประเทศต่างก็ใช้ระบบเสียงข้างมากแบบผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (First-Past-The Post / FPP)

๒. ทั้งสองประเทศต่างก็ใช้ระบบเสียงข้างมากแบบสัดส่วนโดยประเทศเครือรัฐออสเตรเลียใช้กับการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา ส่วนนิวซีแลนด์ใช้กับการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา คือสภาผู้แทนราษฎร

๓. ทั้งสองประเทศต่างได้รับอิทธิพลมาจากระบบกฎหมายเวสต์มินสเตอร์ (Westminster) ของอังกฤษทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองและระบบเลือกตั้ง การศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ พบว่าระบบเลือกตั้งของทั้งสองประเทศนั้นไม่มีความคล้ายคลึงกันที่เป็นนัยสำคัญ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ระบบการเลือกตั้งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับประเทศที่ปกครองในระบบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาเพราะเป็นที่มาของฝ่ายนิติบัญญัติ ผู้ซึ่งใช้อำนาจนิติบัญญัติ อันเป็นอำนาจที่มีบทบาทสำคัญในการปกครองและบริหารประเทศ ทั้งนี้ เนื่องจากฝ่ายบริหารจะใช้อำนาจบริหารประเทศได้นั้นต้องมีกฎหมายซึ่งตราโดยฝ่ายนิติบัญญัติให้อำนาจไว้ ซึ่งหากปราศจากกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติได้บัญญัติให้อำนาจไว้แล้วฝ่ายบริหารก็ไม่สามารถกระทำการใด ๆ ในทางปกครองได้

ดังนั้น ที่มาของฝ่ายนิติบัญญัติในระบบอบประชาธิปไตยนั้น กำหนดให้ประชาธิปไตยเป็นของประชาชนชน^๑ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วฝ่ายนิติบัญญัติจะมาจากการเลือกตั้งของประชาชน รูปแบบของการเลือกตั้งและวิธีการลงคะแนนนั้นจะบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และกฎหมายที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง เช่น ระบบการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๑) พ.ศ. ๒๕๕๔^๒ บัญญัติไว้ความว่า มาตรา ๙๓ “สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกจำนวนห้าร้อยคน โดยเป็นสมาชิกซึ่งมาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งจำนวนสามร้อยเจ็ดสิบห้าคน และสมาชิกซึ่งมาจากการเลือกตั้งแบบสัดส่วนจำนวนหนึ่งร้อยยี่สิบห้าคน

^๑ วิชัย สังข์ประไพ, “หลักกฎหมายมหาชน”, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ. ๒๕๒๕) อ้างใน สิทธิกร ศักดิ์แสง เอกสารประกอบการบรรยายวิชาหลักกฎหมายมหาชน (LA ๑๑๓) คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยตาปี ๒๕๔๐, หน้า ๑๗๕.

^๒ มาตรา ๓ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐

^๓ มาตรา ๓ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๑) พ.ศ. ๒๕๕๔

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้ใช้วิธีออกเสียงลงคะแนนโดยตรงและลับโดยให้ใช้บัตรเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบละหนึ่งใบ

จะเห็นได้ว่า ระบบการเลือกตั้งในระบบอบประชาธิปไตยนั้นได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญและกฎหมายเฉพาะที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ เช่น พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง เป็นต้น และระบบการเลือกตั้งนั้นมีอยู่หลายระบบด้วยกัน^๔ กล่าวคือ

๑. ระบบการเลือกตั้งเสียงข้างมาก (Majority Representation) ซึ่งยังแบ่งออกเป็นระบบเลือกตั้งเสียงข้างมากสูงสุด (Relative Majority) และระบบการเลือกตั้งเสียงข้างมากเด็ดขาด (Absolute Majority)

๒. ระบบการเลือกตั้งตามสัดส่วน (Proportional Representation)

๓. ระบบการเลือกตั้งแบบผสม (Mixed Member Representation)

ปัจจุบัน นานาประเทศรวมทั้งประเทศไทยได้มีความเคลื่อนไหวในการที่จะปรับปรุงแก้ไขระบบการเลือกตั้งที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เพราะต่างเห็นข้อบกพร่องของการเลือกตั้งที่ใช้อยู่หลาย ๆ ประเทศ เช่น ประเทศเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น นิวซีแลนด์ และฟิลิปปินส์ ได้เปลี่ยนระบบการเลือกตั้ง โดยได้รับเอาระบบการเลือกตั้งแบบผสม (ตามแบบเยอรมัน) มาใช้ บทความนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบระบบการเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและประเทศนิวซีแลนด์ เพื่อเสริมสร้างความคิดทางด้านกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งของทั้งสองประเทศ อันเป็นแนวทางสำหรับการศึกษากฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้ง และระบบการเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ซึ่งจะก่อให้เกิดองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์แก่สังคมประเทศ ซึ่งจะได้นำเสนอรายละเอียดต่อไป

^๔ คำรที บุณยานนท์, กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ กฎหมายเลือกตั้ง กฎหมายพรรคการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๘๓.

ผลการศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์

ประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ต่างก็มีประวัติความเป็นมาที่คล้ายคลึงกันเนื่องจากต่างก็เคยเป็นประเทศในเครือจักรภพของอังกฤษ และได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเป็นประเทศอิสระ ในบทความนี้ จึงได้เปรียบเทียบแนวความคิดทฤษฎีของระบบการเลือกตั้ง ที่ใช้ในประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์ระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์

การวิเคราะห์ระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ แบ่งได้ ดังนี้

๑.๑ วิเคราะห์ระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย

แบ่งการวิเคราะห์ระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย ออกเป็นลำดับ ได้แก่ หลักการพื้นฐานของระบบเลือกตั้ง ภาพรวมของการเลือกตั้ง รูปแบบและวิธีลงคะแนนเลือกตั้ง และการเลือกตั้งทั่วไปครั้งล่าสุดในปี ๒๐๑๐ ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับ ดังนี้

๑.๑.๑ หลักการพื้นฐานของระบบเลือกตั้งในประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย^๕

ระบบเลือกตั้งในประเทศเครือรัฐออสเตรเลียมีการพัฒนาไปเกือบ ๑๕๐ ปี มีรัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง และมีลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของการลงคะแนนภาคบังคับ และการลงคะแนนออกเสียงพิเศษ (compulsory

^๕ Scott Bennett and Rob Lundie, 'Australian Electoral Systems', Research Paper no. 5 2007-08, Department of the Parliamentary Library, Canberra. อ้างใน Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓.

voting, preferential voting) หรือเรียกว่าการลงคะแนนแบบแพ้คัดออกทันที (instant-runoff voting) และใช้การลงคะแนนแบบสัดส่วน (proportional voting) ในการเลือกตั้งสภาสูงหรือวุฒิสภาของออสเตรเลีย ประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย^๖ ใช้การลงคะแนนภาคบังคับ^๗ (compulsory voting) การเลือกตั้งถือเป็นหน้าที่ที่ประชาชนต้องกระทำในการเลือกตั้งทุกระดับ ทั้งการเลือกตั้งสภานิติบัญญัติของรัฐบาลกลางและการเลือกตั้งระดับมลรัฐ และดินแดน กล่าวคือในมลรัฐออสเตรเลียได้ ทัสมาเนีย และออสเตรเลียตะวันตก แต่การเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นไม่บังคับให้เป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำ^๘ การไม่ไปลงคะแนนเลือกตั้งถ้าไม่มีเหตุผลเป็นที่สมควร กฎหมายบัญญัติให้มีโทษปรับอย่างน้อย ๒๐ ดอลลาร์ และถ้าไม่จ่ายค่าปรับ ผลก็คือเรื่องจะเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของศาล การเลือกตั้งที่กำหนดให้เป็นหน้าที่ที่ประชาชนต้องกระทำนั้น^๙ บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติเลือกตั้ง ค.ศ. ๑๙๑๘ (Commonwealth Electoral Act ๑๙๑๘) มาตรา ๒๔๕ ซึ่งบัญญัติว่า “เป็นหน้าที่ของผู้เลือกตั้งทุกคนที่จะต้องไปลงคะแนนในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง.....”

^๖ **The Greens (WA)** Retrieved from” [“http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Australia”](http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Australia)
Categories: Elections in Australia เข้าถึง ๔ ธ.ค. ๒๕๕๓

^๗ Scott Bennett, **Compulsory voting in Australian national elections** , Research Brief No. 6 2005–06, Department of the Parliamentary Library, Canberra. อ้างใน . Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓

^๘ **Independent Review of Local Government Elections: Issues Paper** , retrieved 28 July 2010 อ้างใน .Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System.เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓

^๙ Derek Chong, Sinclair Davidson, Tim Fry. **“Whichever way you dice it, compulsory voting is evil”** . Cis.org.au . “http://www.cis.org.au/executive_highlights/EH2006/eh32906.html” http://www.cis.org.au/executive_highlights/EH2006/eh32906.html . Retrieved 2010-06-16 . สืบค้น 2010/06/16 อ้างใน . Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓

การลงคะแนนภาคบังคับนั้นยึดหลักแนวคิดที่ว่าด้วยอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ^{๑๐} (National Sovereignty)

๑.๑.๒ ภาพรวมของการเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย

ประเทศเครือรัฐออสเตรเลียนั้นมีการเลือกตั้งในทุกระดับ ทั้งการเลือกตั้งสมานิติบัญญัติของรัฐบาลกลางและการเลือกตั้งระดับมลรัฐและดินแดน กล่าวคือ ออสเตรเลียมีรัฐสภา ๘ แห่ง คือ

๑.๑.๒.๑ สภาของสหพันธ์ ๑ แห่ง

สภาของสหพันธ์ใช้ระบบ ๒ สภา ประกอบด้วย สภาผู้แทนราษฎร ซึ่งประกอบด้วยสมาชิก ๑๕๐ คน มาจากการเลือกตั้งแบบลงคะแนนสิทธิพิเศษโดยวิธีแบ่งเขตเลือกตั้ง เขตละ ๑ คน และวุฒิสภา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิก ๗๖ คน จากแต่ละรัฐ ๗ ละ ๖ คน และจากดินแดน (เขตเมืองหลวงและนอร์ทเทิร์นเทอริทอรี) เขตละ ๒ คน จากการเลือกตั้งโดยการลงคะแนนแบบโอนคะแนนเดียวแบบหลายเบอร์ในเขตเลือกตั้ง (single transferable voting in multi-member constituencies) ซึ่งเป็นระบบเลือกตั้งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบสัดส่วนและการลงคะแนนสิทธิพิเศษ (proportional representation and preferential voting) ทั้งสองสภาจัดการเลือกตั้งทุก ๓ ปี วุฒิสภามีวาระ ๖ ปี การเลือกตั้งของวุฒิสภาแต่ละครั้งนั้นเลือกเพียงครึ่งหนึ่งของทั้งหมดเท่านั้น

^{๑๐} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, **กฎหมายมหาชน เล่ม ๑** วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่าง ๆ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๘) อ้างในแนวคิด ทฤษฎีในทางรัฐธรรมนูญ ว่าด้วยอำนาจอธิปไตยและเสรีภาพ e-learning.mfu.ac.th./mfu/1604101/chapter 1/lesson 5.html เข้าถึง ๑ ธันวาคม ๒๕๕๓ ได้กล่าวถึง “**อำนาจอธิปไตยของชาติ**” ว่าจะมีผล ดังนี้

๑. การออกเสียงเลือกตั้งเป็นหน้าที่ ซึ่งประชาชนจะต้องกระทำ ไม่ใช่เป็นสิทธิ
๒. ผู้แทนราษฎรที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชนนั้นเป็นตัวแทนของชาติ การกระทำต่าง ๆ อาทิ การออกกฎหมายถือว่าเป็นของชาติ ผู้แทนราษฎรจะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนิติของประชาชนหรือพรรคการเมืองใด ๆ
๓. ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในทางกฎหมายกับการเมือง เช่น ไม่มีสิทธิเสนอร่างกฎหมาย (Initiative) ไม่มีสิทธิออกเสียงประชามติ (Referendum) ในเรื่องสำคัญ ๆ และไม่มีสิทธิถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง (Recall) เป็นต้น

๑.๑.๒.๒ สภาของแต่ละมลรัฐ ๖ แห่ง

ก. นิวเซาท์เวลส์ (New South Wales) ประกอบด้วย

๒ สภา คือ

สภานิติบัญญัติของนิวเซาท์เวลส์ (New South Wales Legislative Assembly) มีสมาชิก ๙๓ คน มาจากการเลือกตั้ง วาระ ๔ ปี โดยให้สิทธิพิเศษเลือกลงคะแนนได้ตามใจชอบ (optional preferential voting)

คณะกรรมการสภานิติบัญญัติของนิวเซาท์เวลส์ (New South Wales Legislative Assembly) มีสมาชิก ๔๒ คน มาจากการเลือกตั้ง วาระ ๘ ปี ครึ่งหนึ่งของคณะกรรมการมีการเลือกตั้งทุก ๔ ปี คณะกรรมการจะใช้วิธีการลงคะแนนโอบเดียว รูปแบบของการลงคะแนนให้สิทธิพิเศษสำหรับใช้กับผู้แทนตามสัดส่วน (the Single Transferable Vote method, a form of preferential voting for use with proportional representation)

ข. วิคตอเรีย (Victoria) ประกอบด้วย ๒ สภา คือ

สภานิติบัญญัติวิคตอเรีย (สภาล่าง) (Victorian Legislative Assembly/lower house) มีสมาชิก ๘๘ คน ได้รับเลือกจากสมาชิกเขตเลือกตั้งเดียว (single-member constituencies) ภายใต้ระบบการออกเสียงลงคะแนนทางเลือกของการให้สิทธิพิเศษ (Alternative Vote System of Preferential Voting) ระบบการลงคะแนนเป็นการให้สิทธิพิเศษเต็มรูปแบบ (full preferential system) เป็นระบบที่ใช้สำหรับการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรของรัฐบาลกลาง

คณะกรรมการสภานิติบัญญัติวิคตอเรีย (สภานบน) (Victorian Legislative Council/upper house) มีสมาชิก ๔๐ คน ได้รับเลือกตั้งจาก ๘ ภูมิภาค เป็นเขตเมือง ๕ ภูมิภาค ได้แก่ Eastern Metropolitan, Northern Metropolitan, South Eastern Metropolitan, Southern Metropolitan, และ Western Metropolitan. มีภูมิภาคที่ไม่ใช่เขตเมือง ๓ ภูมิภาค ได้แก่ Eastern Victoria, Northern Victoria และ Western Victoria ระบบการลงคะแนนตามสัดส่วนถูกนำมาใช้โดยสมาชิกแต่ละคน ต้องมีคะแนนถึงโควตาจึงจะได้รับการเลือกตั้ง

ค. รัฐควีนส์แลนด์ (Queensland) ประกอบด้วย

สภาเดียว คือ

สภานิติบัญญัติรัฐควีนส์แลนด์ (Queensland Legislative Assembly) มีสมาชิก ๘๙ คน มาจากการเลือกตั้ง และมีวาระ ๓ ปี จากสมาชิกเขตเลือกตั้งเดี่ยว (single-member constituencies) เช่นเดียวกับนิวเซาท์เวลส์ และควีนส์แลนด์ ให้อำนาจรูปแบบการลงคะแนนให้สิทธิพิเศษตามใจชอบไม่บังคับเป็นการลงคะแนนทางเลือก (optional preferential form of the Alternative Vote)

ง. ออสเตรเลียตะวันตก (Western Australia)

ประกอบด้วย ๒ สภา คือ

สภานิติบัญญัติออสเตรเลียตะวันตก (Western Australian Legislative Assembly) มีสมาชิก ๕๙ คน มาจากการเลือกตั้งจากสมาชิกเขตเลือกตั้งเดี่ยวภายใต้รูปแบบการลงคะแนนทางเลือกของการออกเสียงลงคะแนนให้สิทธิพิเศษ (single-member constituencies under the Alternative Vote form of preferential voting) ระบบการลงคะแนนเป็นระบบการให้สิทธิพิเศษเต็มรูปแบบ (full preferential system) เช่นเดียวกับที่ใช้ในสภาผู้แทนราษฎร และมีวาระ ๔ ปี

คณะกรรมการสภานิติบัญญัติออสเตรเลียตะวันตก (Western Australian Legislative Council) มีสมาชิก ๓๔ คน มาจากการเลือกตั้งจาก ๖ เขตเลือกตั้งที่สมาชิกหลายคน (multi-member constituencies) ที่รู้จักกันคือภูมิภาค (region) โดยระบบผู้แทนตามสัดส่วนแบบการโอนคะแนนเดียว (Single Transferable Voting proportional representation) ซึ่งใน ๔ ภูมิภาคเลือกตั้งสมาชิก ๕ คน ในขณะที่อีก ๒ ภูมิภาคเลือกตั้งสมาชิก ๗ คน และมีวาระ ๔ ปี

จ. รัฐเซาท์ออสเตรเลีย (South Australia)

ประกอบด้วย ๒ สภา คือ

สภานิติบัญญัติของออสเตรเลียใต้ (South Australian House of Assembly) มีสมาชิก ๔๗ คน มาจากการเลือกตั้งตามระบบการลงคะแนนให้สิทธิพิเศษแพ้คัดออกทันที (Preferential Instant-runoff voting / IRV system)

คณะกรรมการสภานิติบัญญัติของออสเตรเลียใต้ (South Australian Legislative Council) มีสมาชิก ๒๒ คน มาจากการเลือกตั้งภายใต้ระบบการลงคะแนนสิทธิพิเศษโอนเดี่ยว (Preferential Single Transferable Vote/STV system)

จ. ทัสมาเนีย (Tasmania) ประกอบด้วย ๒ สภา คือ สภานิติบัญญัติของทัสมาเนีย (Tasmanian House of Assembly) มีสมาชิก ๒๕ คน มาจากการเลือกตั้งจากสมาชิกหลายคนใน ๕ เขตเลือกตั้ง (multi-member constituencies) แต่ละเขตจะเลือกตั้งสมาชิก ๕ คน โดยระบบผู้แทนตามสัดส่วนแบบการโอนคะแนนเดี่ยว (single transferable voting (STV) proportional representation) และมีวาระ ๔ ปี ทัสมาเนียเป็นรัฐเดียวที่ใช้ระบบผู้แทนตามสัดส่วน (proportional representation) ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในรูปแบบของการโอนคะแนนเดี่ยว (single transferable voting / STV) ที่เรียกว่าระบบแฮร์-คลาร์ก (Hare – Clark System)

คณะกรรมการสภานิติบัญญัติของทัสมาเนีย (Tasmanian Legislative Council) เป็นสภานบน (upper house) ของรัฐสภาทัสมาเนีย การเลือกตั้งใช้การออกเสียงลงคะแนนสิทธิพิเศษเต็มรูปแบบ (full preferential voting) สมาชิกมี ๑๕ คน แต่ละคนเป็นตัวแทนของ ๑๕ หน่วยเลือกตั้ง วาระ ๖ ปี

๑.๑.๒.๓ สภาของดินแดนอีก ๒ แห่ง คือ

ก. มณฑลนครหลวงออสเตรเลีย (Australian Capital Territory)

สภานิติบัญญัติของมณฑลนครหลวงออสเตรเลีย (Legislative Assembly of the Australian Capital Territory) มีสภาเดี่ยว สมาชิก ๑๗ คน มาจากการเลือกตั้งจาก ๓ เขตเลือกตั้งที่มีสมาชิกหลายคนโดยระบบผู้แทนตามสัดส่วนแบบการโอนคะแนนเดี่ยว (multi-member constituencies by single transferable voting (STV) proportional representation) โดย ๒ เขตเลือกตั้งเลือกสมาชิก ๕ คน ขณะที่อีก ๓ เขตเลือกตั้งเลือกอีก ๗ คน และมีวาระ ๔ ปี

ข. นอร์เทิร์นเทร์ริทอรี (Northern Territory)

สภานิติบัญญัติของนอร์เทิร์นเทร์ริทอรี (Northern Territory Legislative Assembly) มีสภาเดียว สมาชิกจำนวน ๒๕ คน มาจากการเลือกตั้งจากสมาชิกเขตเลือกตั้งเดี่ยวภายใต้สิทธิพิเศษเต็มรูปแบบ (single-member constituencies under the same full preferential form of the Alternative และมีวาระ ๔ ปี

๑.๑.๓ รูปแบบและวิธีการลงคะแนนเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย

ออสเตรเลีย

ประเทศเครือรัฐออสเตรียใช้รูปแบบและวิธีการลงคะแนนเลือกตั้ง ดังนี้

๑.๑.๓.๑ การลงคะแนนสิทธิพิเศษแบบเบอร์เดียวในเขตเลือกตั้งเขตเดียว (a preferential voting system in single member constituencies) การลงคะแนนแบบสิทธิพิเศษนี้ ใช้ในการเลือกผู้สมัครเบอร์เดียวในเขตเลือกตั้ง เช่น ในสภาผู้แทนราษฎรเครือรัฐออสเตรเลีย สภานิติบัญญัติแห่งรัฐ (โดยเฉพาะในทสมานี) และการเลือกผู้บริหารท้องถิ่นของเทศบาล ซึ่งการลงคะแนนแบบสิทธิพิเศษนี้ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างของบัตรลงคะแนน

Rank any number of options in your order of preference.	Rank ballot by oval marks	Rank ballot by written names	Rank ballot by Touch Screen
☐ Joe Smith ☒ 1 John Citizen ☒ 3 Jane Doe ☐ Fred Rubble ☒ 2 Mary Hill	Instructions: Fill in the first column oval by your first choice, second column oval by your second choice, etc. 1 2 3 ☐ ☐ ☐ Joe Smith ☒ ☐ ☐ Henry Ford ☐ ☐ ☒ Jane Doe ☐ ☐ ☐ Fred Rubble ☐ ☒ ☐ Mary Hill	Instructions: List the candidates in the order of your preference. 1. Ford 2. Hill 3. Doe 4. Rubble 5. Smith	Your vote so far: 1. Henry Ford 2. Mary Hill You may vote for a next choice: <input type="button" value="Joe Smith"/> <input type="button" value="Jane Doe"/> <input type="button" value="Fred Rubble"/> <input type="button" value="Back up"/> <input type="button" value="Done"/>

แบบที่ ๑

แบบที่ ๒

แบบที่ ๓

แบบที่ ๔

ก. วิธีการลงคะแนน

(๑) ผู้เลือกตั้งต้องเขียนหมายเลข “๑” ลงในช่องตามแบบที่ ๑ หรือฝนที่ปลงในช่อง ตามแบบที่ ๒ หรือเขียนชื่อผู้สมัครลงหลังหมายเลข ๑ ตามแบบที่ ๓ ให้ตรงกับผู้สมัครที่ชื่นชอบมากที่สุด (first preference) หรือสัมผัสหน้าจอกที่ตรงกับชื่อผู้สมัครบนหน้าจอกที่ชื่นชอบมากที่สุด เพื่อลงคะแนนให้ ซึ่งเรียกว่า ความพอใจครั้งแรก (primary vote)

(๒) ผู้เลือกตั้งต้องเขียนหมายเลข “๒”, “๓”, ตามแบบที่ ๑ หรือฝนที่ปลง ตามแบบที่ ๒ หรือเขียนชื่อผู้สมัคร ตามแบบที่ ๓ ให้ตรงกับผู้สมัครที่ชื่นชอบรองลงมา (second preference) ตามลำดับ หรือสัมผัสหน้าจอกที่ตรงกับชื่อผู้สมัครที่ชื่นชอบรองลงมา (เช่นเดียวกับข้อ ๑) เพื่อลงคะแนนให้ ซึ่งเรียกว่า ความพอใจครั้งที่สองหรือสาม (second or third preference) ตามลำดับ

ข. การนับคะแนน

(๑) นับคะแนนความพอใจครั้งแรกหรือการลงคะแนนสิทธิพิเศษครั้งแรก ซึ่งผู้สมัครต้องได้คะแนนเสียงข้างมากเด็ดขาด (Absolute Majority) ถ้ายังไม่มีผู้สมัครคนใดได้คะแนนเสียงข้างมากเด็ดขาด ผู้สมัครคนใดซึ่งได้คะแนนรอบแรกน้อยที่สุดจะถูกตัดออกจากการนับคะแนน

(๒) บัตรเลือกตั้งของผู้สมัครที่ถูกคัดออกจากรอบแรกจะนำมาลงบัญชีใหม่ระหว่างผู้สมัครที่เหลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หมายเลข “๒” หรือคะแนนความพึงพอใจครั้งที่ ๒ เป็นการลงคะแนนสิทธิพิเศษครั้งที่ ๒ (second preference) เพื่อหาผู้สมัครที่มีคะแนนเสียงข้างมากเด็ดขาด (Absolute Majority) ซึ่งจะทำเช่นนี้ต่อไปจนกว่าจะได้ผู้ที่ได้เสียงข้างมากเด็ดขาด

การลงคะแนนสิทธิพิเศษนี้ทำให้เห็นภาพของความพอใจในระบบสองพรรคใหญ่ (a Two-party-preferred) เมื่อคะแนนได้ถูกแบ่งระหว่างผู้สมัครคนสำคัญสองคนของสองพรรคการเมืองใหญ่ในการเลือกตั้ง เช่น ในออสเตรเลียก็พบว่า มีผู้สมัครมาจากสองพรรคใหญ่ (the two major parties) เช่นกัน อย่างไรก็ตาม การลงคะแนนสิทธิพิเศษนี้ได้ขยายไปทั้งสภาสูงและสภาล่างในสหพันธรัฐและสภานิติบัญญัติของมลรัฐ และดินแดน

รวมทั้งในการเลือกตั้งของเทศบาลก็ถูกนำมาใช้เช่นกัน ซึ่งใช้ได้ดีกับการเลือกตั้งทุกชนิด เช่น การเลือกตั้งภายในพรรคการเมือง การเลือกตั้งของสหพันธ์การค้า การเลือกตั้งของโบสถ์ การเลือกตั้งคณะกรรมการของบริษัท และการเลือกตั้งของกลุ่มอาสาสมัครต่าง ๆ เช่น สโมสรฟุตบอล เป็นต้น โดยผู้สมัครเห็นว่า การส่งผ่านความพึงพอใจนี้จะส่งผลไปยัง น้ำหนักของคะแนนครั้งแรกในการเลือกตั้งวุฒิสภาของสหพันธ์ และสภานิติบัญญัติของ บางมลรัฐ ปัจจุบันได้บัญญัติให้กระทำพร้อมกับการลงคะแนนผู้สมัครบัญชีรายชื่อพรรค และพรรคจะกำหนดให้ลงคะแนนออกเสียงพิเศษ ซึ่งรู้จักกันในนาม “บัตรลงคะแนนกลุ่ม” (group voting tickets) ซึ่งการลงคะแนนโดย “บัตรลงคะแนนกลุ่ม” (group voting tickets) นี้ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งสามารถทำได้โดย “ลงคะแนนเหนือเส้น” (above the line voting) สำหรับการเลือกพรรคการเมือง โดยการเขียนหมายเลข “๑” ในช่องเดียวที่ตรงกับชื่อพรรคที่ต้องการลงคะแนนให้ หรือ “ลงคะแนนใต้เส้น” (below the line voting) สำหรับการเลือก ผู้สมัครรายบุคคลที่ตนชื่นชอบมากที่สุดโดยใส่หมายเลขลงในช่องที่ตรงกับชื่อของผู้สมัคร ที่ต้องการลงคะแนนให้ เป็นต้น

๑.๑.๓.๒ การลงคะแนนแบบโอนคะแนนเดียวแบบหลายเบอร์

ในเขตเลือกตั้ง (single transferable voting in multi-member constituencies) ซึ่งใช้ ในการเลือกผู้สมัครที่มีหลายเบอร์ในเขตเลือกตั้ง เช่น วุฒิสภาออสเตรเลีย หรือสภาสูง แห่งมลรัฐ ได้แก่ สภาผู้แทนราษฎรของทัสมาเนีย สภานิติบัญญัติของมณฑลนครหลวง ออสเตรเลีย (Australian Capital Territory) และการเลือกผู้บริหารท้องถิ่นของเทศบาล บางแห่ง

ระบบเลือกตั้งแบบการโอนคะแนนเดียว^{๑๑} (Single Transferable Vote/STV) นี้ เป็นระบบเลือกตั้งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบสัดส่วนและการ ลงคะแนนสิทธิพิเศษ (Proportional representation and Preferential voting) กล่าวคือ

^{๑๑} Australian Electoral Commission, Electoral Pocketbook , Australian Electoral Commission, Canberra, June 2006, pp. 71–77. Retrieved September 2007. อ้างใน Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System.เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓.

ก. วิธีการลงคะแนน

การลงคะแนนแบบโอนคะแนนเดียว (Single Transferable Vote / STV) มีวิธีการลงคะแนนเสียง ดังนี้

(๑) ในเบื้องต้นผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง จะลงคะแนนให้แก่ผู้สมัครผู้ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบมากที่สุดก่อน โดยอาจจะใส่เลข ๑ ในช่องสี่เหลี่ยมที่ตรงกับชื่อของผู้สมัครผู้ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบมากที่สุด

(๒) แล้วหลังจากนั้นจึงจะลงคะแนนให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ชื่นชอบรองลงมาคนต่อไปตามลำดับ โดยอาจจะใส่เลข ๒ ในช่องสี่เหลี่ยมที่ตรงกับชื่อของผู้สมัครคนดังกล่าว หรือ

(๓) ลงคะแนนให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ชื่นชอบรองลงมาคนต่อไปอีกตามลำดับ โดยอาจจะใส่เลข ๓ ในช่องสี่เหลี่ยมที่ตรงกับชื่อของผู้สมัครคนดังกล่าว ที่ชื่นชอบรองลงมาเป็นลำดับที่ ๓ เป็นต้น

ข. การนับคะแนน

การนับคะแนนเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งในการลงคะแนนแบบโอนคะแนนเดียวนั้น ดำเนินการ ดังนี้

(๑) นับคะแนนเสียงที่ผู้ลงคะแนนเสียงได้จัดลำดับความชื่นชอบของผู้สมัคร หรือเลือกคนที่ชื่นชอบมากที่สุดแต่ละคนรวมกันตามลำดับ

(๒) คะแนนเสียงสำหรับผู้ชนะการเลือกตั้งนั้น ทำได้โดยการนำผลรวมทั้งหมดของคะแนนเสียงอย่างเป็นทางการ หาดด้วยจำนวนที่นั่งทั้งหมดที่จะพึงมีได้ในการเลือกตั้ง บวกด้วย ๑ ได้ผลลัพธ์เท่าไรแล้ว บวกด้วย ๑ อีกครั้ง คะแนนที่ได้คือคะแนนขั้นต่ำ หรือโควตาที่ผู้สมัครแต่ละคนจะต้องมีคะแนนขั้นต่ำถึงเกณฑ์ที่กำหนดดังกล่าว จึงจะได้รับการประกาศว่าเป็นผู้ชนะการเลือกตั้ง โดยมีสูตรการคำนวณคะแนนสำหรับผู้ชนะการเลือกตั้งของโควตา Droop ดังนี้

$$\text{โควตา} = \left(\frac{\text{Total Valid Poll}}{\text{Seats} + 1} \right) + 1$$

เมื่อผลรวมของคะแนนเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ

(Total Valid Poll) คือ จำนวนคะแนนเสียงที่ลงเลือกตั้งอย่างเป็นทางการทั้งหมด (ไม่รวมบัตรเสีย / spoiled and invalid votes)

ที่นั่ง (Seat) คือ จำนวนที่นั่งทั้งหมดที่จะพึงมีได้ในการเลือกตั้ง

การนับคะแนนเลือกตั้งแบบการโอนคะแนนเดียว (Single Transferable Vote / STV) มีกระบวนการเป็นขั้นตอน ดังต่อไปนี้

(๑) ผู้สมัครที่มีคะแนนถึงหรือเกินโควตาจะได้รับการประกาศว่าได้รับเลือกตั้ง

(๒) หากผู้สมัครมีคะแนนเสียงเกินโควตา คะแนนเสียงส่วนเกินของผู้สมัครคนนั้นจะถูกโอนไปยังผู้สมัครคนอื่น ๆ โดยคะแนนจะไปแทนที่ในบัญชีความชอบของผู้สมัครคนถัดไป

(๓) ถ้าไม่มีใครได้คะแนนถึงเกณฑ์ตามโควตา ผู้สมัครที่มีคะแนนน้อยที่สุดจะถูกตัดออกและคะแนนของผู้สมัครคนนั้นจะถูกโอนไป

(๔) ขั้นตอนนี้จะถูกทำซ้ำจนกว่าจะได้ผู้ชนะสำหรับทุก ๆ ที่นั่ง คะแนนเสียงส่วนเกินหรือคะแนนเสียงที่ไม่ได้ใช้จะถูกโอนไปยังผู้มีสิทธิเลือกตั้งคนต่อไปหรือคะแนนเสียงจะถูกตัดออก ระบบนี้จะลดคะแนนเสียงที่สูญเปล่า (“wasted” votes) กำหนดให้มีผู้แทนตามสัดส่วนและสร้างความมั่นใจว่าคะแนนเสียงที่ลงให้แก่ผู้สมัครนั้นมีความชัดเจนสำหรับผู้สมัครแต่ละคนมากกว่าระบบบัญชีรายชื่อ จึงสามารถนำมาใช้สำหรับเขตเลือกตั้งที่มีผู้แทนได้หลายคนโดยการโอนคะแนนเสียงไปยังผู้สมัครที่มีสิทธิคนอื่น ๆ ได้ ในประเทศเครือรัฐออสเตรเลียนั้นระบบการโอนคะแนนเดียว (Single transferable vote/STV) ซึ่งมักจะหมายถึงการเลือกตั้งแบบผู้ชนะหลายคนชื่อที่เป็นที่รู้จักกันคือ ระบบแฮร์-คลาร์ก (Hare-Clark) หรือวิธีการตามสัดส่วนแฮร์-คลาร์ก

(Hare-Clark Proportional method) ซึ่งใช้ในการเลือกตั้งของสภาล่างของมลรัฐทัสมาเนีย และ
 มณฑลนครหลวงออสเตรเลีย (Australian Capital Territory) ปัจจุบันนี้โควตาแฮร์ (Hare Quota)
 ไม่ค่อยได้ใช้กับระบบการโอนคะแนนเดียว (Single Transferable Vote/STV) มากนัก
 สูตรการคิดคะแนนสำหรับผู้ชนะการเลือกตั้งโดยวิธี
 ของ Thomas Hare นั้น มีสูตร ดังนี้

$$\frac{\text{total votes}}{\text{total seats}}$$

เมื่อคะแนนรวมทั้งหมด (total vote) = ผลคะแนน
 เลือกตั้งอย่างเป็นทางการ เป็นจำนวนที่เป็นทางการของคะแนนในการเลือกตั้ง
 ที่นั่งรวมทั้งหมด (total seats) = จำนวนรวมของที่นั่ง
 ทั้งหมดที่มีได้ในการเลือกตั้ง

ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนนี้ ถือว่าเป็นระบบ
 ที่เป็นธรรมที่สุด เพราะทุกพรรคจะได้ที่นั่งในสภาตามสัดส่วนของคะแนนที่แต่ละพรรค
 ได้รับเป็นการส่งเสริมพรรคเล็ก ๆ ให้สามารถมีผู้แทนของตนในสภาได้แต่ก็มีจุดอ่อนที่ว่าโอกาส
 ที่จะจัดตั้งรัฐบาลเสียงข้างมากเป็นเรื่องยากเพราะมีโอกาสน้อยที่พรรคใดพรรคหนึ่งจะมี
 ที่นั่งในสภาเกินครึ่งหนึ่ง ในการเลือกตั้งแบบผู้ชนะหลายคน (multi-winner election)
 โควตาแฮร์ (Hare Quota)^{๑๒} เป็นผลดีต่อพรรคขนาดเล็กมากกว่า เพราะพวกเขามีโอกาส
 ดีกว่าเล็กน้อยที่จะชนะที่นั่งสุดท้าย หลักการของผู้แทนตามสัดส่วนนิยมโควตาแฮร์
 (Hare Quota) ในบัญชีรายชื่อแบบเปิด^{๑๓} (open list) การเลือกตั้งที่มีผู้ชนะหลายคน

^{๑๒} Scott Bennett and Rob Lundie, 'Australian Electoral Systems', Research Paper no. 5
 2007-08, Department of the Parliamentary Library, Canberra. อ้างใน Australian Electoral System.
 -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค.
 ๒๕๕๓

^{๑๓} http://en.wikipedia.org/wiki/Open_list เข้าถึง ๑๘ ก.ค. ๒๕๕๔

(open list multi-winner election) ภายใต้โควตาแฮร์ (Hare Quota) ก็เป็นไปได้สำหรับพรรคที่ไม่ได้รับการสนับสนุนที่ชัดเจนจากผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่จะได้รับเพียงส่วนน้อยของที่นั่ง ผู้ชนะการเลือกตั้งตามระบบแฮร์ (Hare Quota) เป็นผู้แทน (represent) แบบสัดส่วนของเขตเลือกตั้ง

๑.๑.๔ การเลือกตั้งทั่วไปของประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย ปี ๒๐๑๐^{๑๔}

เมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๓ เป็นการแข่งขันกันระหว่างสองพรรคใหญ่ คือ Labor Party ซึ่งมี Julia Gillard เป็นนายกรัฐมนตรี กับพรรคกลุ่มพันธมิตร (Coalition) ซึ่งมี Tony Abbott เป็นหัวหน้า ผลการเลือกตั้งปรากฏว่าทั้งสองพรรคไม่มีพรรคใดได้คะแนนเสียงข้างมากถึง ๗๖ ที่นั่ง จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด ๑๕๐ ที่นั่ง โดย Labor Party ของ Julia Gillard ได้ ๗๓ ที่นั่ง ส่วนพรรคกลุ่มพันธมิตร (Coalition) ของ Tony Abbott ได้ ๗๒ ที่นั่ง จึงทำให้เป็นสภาที่ไม่มีใครได้เสียงข้างมาก (hung parliament) เป็นครั้งแรกนับตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๔๑ ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา การเลือกตั้งครั้งนี้ถือเป็นครั้งประวัติศาสตร์ของออสเตรเลียที่ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยชาวอะบอริจินส์เป็นครั้งแรกคือ นายเคน ไวท์แอ็ดท์ และพรรคกรีน (Greens) ได้สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร ๑ ที่นั่ง เป็นครั้งแรก ในที่สุดเมื่อเดือนกันยายน ๒๕๕๓ Julia Gillard สามารถรวบรวมผู้สนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นอิสระ (Independent MP) จนได้รับคะแนนเสียงข้างมาก ๗๖ ที่นั่ง ได้สำเร็จ และได้รับแต่งตั้งจากผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (Governor-General) ให้เป็นนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งรัฐบาลเพื่อบริหารประเทศต่อไป หลังจากการเลือกตั้งในวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๓ แล้วไม่ปรากฏว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือพรรคการเมืองร้องคัดค้านผลการเลือกตั้ง หรือมีการร้องเรียนการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในการเลือกตั้งแต่อย่างใด

^{๑๔} Colebatch, Tim (2010-08-13). "72 all - Brisbane to Coalition and Corangamite to ALP: SMH 28 August 2010". Smh.com.au. "<http://www.smh.com.au/federal-election/72-all--brisbane-to-coalition-and-corangamite-to-alp-20100827-13w1r.html>" <http://www.smh.com.au/federal-election/72-all--brisbane-to-coalition-and-corangamite-to-alp-20100827-13w1r.html>. Retrieved 2010-08-30. อ้างใน Australian Federal Election 2010. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Australian Federal Election 2010. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

๑.๒ วิเคราะห์ระบบเลือกตั้งของประเทศนิวซีแลนด์

แบ่งการวิเคราะห์ระบบเลือกตั้งของประเทศนิวซีแลนด์ออกเป็นลำดับ ได้แก่ หลักการพื้นฐานของระบบเลือกตั้ง ภาพรวมของการเลือกตั้ง รูปแบบและวิธีลงคะแนนเลือกตั้ง และการเลือกตั้งทั่วไปครั้งล่าสุด ปี ๒๐๐๘ ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับ ดังนี้

๑.๒.๑ หลักการพื้นฐานของระบบเลือกตั้งของประเทศนิวซีแลนด์^{๑๕}

(Electoral system of New Zealand)

ประเทศนิวซีแลนด์ ใช้แนวคิดการเลือกตั้งเป็นสิทธิ ตามแนวคิดทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน^{๑๖} การเลือกตั้งเป็นสิทธิที่ประชาชนจะใช้สิทธิดังกล่าวหรือไม่ก็ยอมได้ ในระบบนี้ประชาชนมีส่วนร่วมในทางกฎหมายและการเมือง เช่น มีสิทธิเสนอร่างกฎหมาย มีสิทธิออกเสียงแสดงประชามติในเรื่องสำคัญ ๆ เป็นต้น แนวคิดว่าด้วยอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนนี้^{๑๗} จะถือว่าประชาชนเป็นเจ้าของ

^{๑๕} Stephen Levine and Nigel S. Roberts, The Baubles of Office: **The New Zealand General Election of 2005** (Wellington: Victoria University Press, 2007), pp.33-4 ISBN 978-0-86473-539-3 อ้างใน Electoral System of New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/Electoral System of New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

^{๑๖} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, **เรื่องเดิม**, เข้าถึง ๑ ธันวาคม ๒๕๕๓

^{๑๗} จ้ากส์ รุสโซ (เขียน), จินดา จินตนาเสรี (แปล), **สัญญาประชาคม**, (กรุงเทพฯ : ศิริพรการพิมพ์, ๒๕๒๒) อ้างใน แนวคิด ทฤษฎีในทางรัฐธรรมนูญว่าด้วยอำนาจอธิปไตยและเสรีภาพ e-learning.mfu.ac.th./mfu/1604101/chapter 1/lesson 5.html เข้าถึง ๑ ธันวาคม ๒๕๕๓ ได้กล่าวถึงแนวคิด “อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน” ว่ามีผล ดังนี้

๑. การออกเสียงเลือกตั้งเป็นสิทธิ ซึ่งเราจะใช้สิทธิดังกล่าวหรือไม่ก็ยอมได้
๒. ผู้แทนราษฎรเป็นตัวแทนของประชาชน ประชาชนสามารถควบคุมผู้แทนราษฎรได้ เมื่อประชาชนไม่พอใจผู้แทนราษฎรก็สามารถที่จะถอดถอนออกจากตำแหน่งได้ นอกจากนี้ การที่ประชาชนมอบอำนาจให้ผู้แทนราษฎร เป็นการมอบในลักษณะที่ผู้แทนราษฎรต้องอยู่ภายใต้อาณัติของประชาชน (ผู้ที่เลือกตั้งผู้แทนราษฎรเหล่านั้น) ผู้แทนราษฎรแต่ละคนไม่ถือว่าเป็นผู้แทนราษฎรของประชาชนทั้งหมดแต่อย่างใด
๓. ประชาชนมีส่วนร่วมในทางกฎหมายและการเมือง เช่น มีสิทธิเสนอร่างกฎหมาย (Initiative) มีสิทธิออกเสียงประชามติ (Referendum) ในเรื่องสำคัญ ๆ และมีสิทธิถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง (Recall) เป็นต้น

อำนาจอธิปไตย โดยที่ทุกคนใช้อำนาจอธิปไตยเองในกิจการทั้งปวงโดยตรง หรืออาจจัดให้มีการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยโดยอ้อม คือ ให้ประชาชนเลือกผู้แทนราษฎรขึ้นทำการแทนตน

ประเทศนิวซีแลนด์ได้นำเอาระบบผสมตามสัดส่วนสมาชิก^{๑๘} (mixed member proportional/MMP) มาใช้อย่างเป็นทางการในปี ๑๙๙๔ ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (House of Representatives) ซึ่งระบบผสมตามสัดส่วนสมาชิกนี้ (Mixed Member Proportional / MMP)^{๑๙} ใช้ครั้งแรกในการเลือกตั้งเมื่อปี ๑๙๙๖

๑.๒.๒ ภาพรวมของการเลือกตั้งของประเทศนิวซีแลนด์

การเลือกตั้งในประเทศนิวซีแลนด์^{๒๐} (Elections in New Zealand) นั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของนิวซีแลนด์ เรียกว่า “รัฐสภา” ซึ่งได้รับที่นั่งในรัฐสภาจากการเลือกตั้งทั่วไป หรือโดยการเลือกตั้งซ่อม

๑.๒.๒.๑ การเลือกตั้งทั่วไปในนิวซีแลนด์เกิดขึ้นอย่างน้อยทุกสามปี โดยใช้ระบบการเลือกตั้งแบบผสมตามสัดส่วนสมาชิก (Mixed Member Proportional Electoral System) หัวหน้าสำนักงานเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (Chief electoral office) และคณะกรรมการการเลือกตั้ง (Electoral Commission) เป็นผู้จัดระบบการเลือกตั้งทั้งหมด รวมทั้งการเลือกตั้งของนักการเมืองท้องถิ่น ได้แก่ นายกเทศมนตรี สมาชิกสภา และคณะกรรมการสุขภาพอำเภอ การลงทะเบียนเลือกตั้งสมาชิก

^{๑๘} **Central North Island marginal** อ้างใน Electoral System of New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Electoral System of New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

^{๑๙} **Mixed member proportional representation.**/wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./wiki/ Mixed member proportional representation. เข้าถึง ๒๓ ต.ค. ๒๕๕๓

^{๒๐} Stephen Levine and Nigel S. Roberts, The Baubles of Office: **The New Zealand General Election of 2005** (Wellington: Victoria University Press, 2007), pp. 33-4 ISBN 978-0-86473-539-3 อ้างใน Electoral System of New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Electoral System of New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

สภาผู้แทนราษฎร^{๒๑} (Electoral roll) ประกอบด้วยการลงทะเบียนของผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมด (เบื้องต้นเรียงตามตัวอักษรของนามสกุล) ประชาชนที่มาประชุมกันเพื่อเลือกตั้งต้องลงทะเบียนเลือกตั้งตามกฎหมายเลือกตั้ง แม้ว่าพวกเขาจะไม่ตั้งใจที่จะออกเสียงลงคะแนนก็ตาม หลักเกณฑ์ในการลงทะเบียนนั้นบุคคลจะต้องมีอายุ ๑๘ ปี ขึ้นไป เป็นพลเมืองนิวซีแลนด์หรือมีถิ่นที่อยู่ถาวรและได้อาศัยอยู่ในประเทศนิวซีแลนด์เป็นเวลาหนึ่งปีขึ้นไปโดยไม่ออกนอกประเทศ (มีข้อยกเว้นบางอย่าง)^{๒๒} ทะเบียนจะบันทึกชื่อ ที่อยู่ และสถานะ อาชีพ ของผู้ลงคะแนนทั้งหมด ซึ่งแม้ว่าผู้มีสิทธิเลือกตั้งแต่ละคนจะสามารถใช้วิธีการไม่แสดงสถานะในทะเบียนในสถานการณ์พิเศษ เช่น เมื่อข้อมูลของเขาที่พิมพ์ในทะเบียนเลือกตั้งอาจคุกคามความปลอดภัยส่วนบุคคล (personal safety) ของพวกเขาได้ก็ตาม แต่ทะเบียนเลือกตั้งจัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์สาธารณะและเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการประชาธิปไตยที่เปิดเผยของนิวซีแลนด์^{๒๓}

^{๒๑} “Clark announces election date”. TVNZ. 12 September 2008. “<http://tvnz.co.nz/view/page/1316907/2071987>” Retrieved 2008-09-12. อ้างใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

^{๒๒} Elections New Zealand, Enrolling - FAQ. Retrieved April 5, 2009 อ้างใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

^{๒๓} Elections New Zealand, Viewing the printed electoral rolls. Retrieved April 5, 2009. อ้างใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

๑.๒.๒.๒ การเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น^{๒๔} (Local Government

Elections)

การเลือกตั้งท้องถิ่นจะจัดขึ้นทุกสามปี ก่อนปี ๒๐๐๔ การเลือกตั้งองค์กรส่วนท้องถิ่น (local body elections) ทั้งหมดรวมถึงเจ้าหน้าที่ของดินแดน (territorial authorities) มาจากการเลือกตั้งโดยใช้การลงคะแนนหมู่ (bloc vote) ซึ่งมักจะหมายถึงผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (first-past-the-post/FPP) ในปี ๒๐๐๔ คณะกรรมการสภาได้พิจารณาให้ใช้การลงคะแนนแบบโอนเดียว (single transferable vote/STV) ซึ่งมีหน่วยงานในท้องถิ่นจำนวนแปดหน่วยงานที่ใช้การลงคะแนนแบบโอนเดียว (single transferable vote/STV) ในปี ๒๐๐๗^{๒๕} การเลือกตั้งองค์กรส่วนท้องถิ่นและราชการส่วนภูมิภาคทั้งหมดใช้ระบบผู้ชนะคนแรกได้ตำแหน่ง (First Past the Post systems/FPP) ยกเว้นคณะกรรมการด้านสุขภาพยังคงใช้การลงคะแนนแบบโอนเดียว (Single Transferable Vote / STV)

๑.๒.๓ รูปแบบและวิธีการลงคะแนนเลือกตั้งของประเทศนิวซีแลนด์

ประเทศนิวซีแลนด์นั้น ใช้ระบบเลือกตั้งแบบผสมตามสัดส่วนสมาชิก (mixed member proportional / MMP)

^{๒๔} “Local Electoral Act 2001 No 35 (as at 24 January 2009), Public Act”. Parliamentary Counsel Office. “http://www.legislation.govt.nz/act/public/2001/0035/latest/DLM93441.html?search=ts_act_\\Electoral++Act_resel&p=1#DLM93441” http://www.legislation.govt.nz/act/public/2001/0035/latest/DLM93441.html?search=ts_act_\\Electoral++Act_resel&p=1#DLM93441. Retrieved 6 June 2010. อ้างใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

^{๒๕} “2007 Local Elections”. Elections New Zealand. <http://www.elections.org.nz/rules/local-elections/local-elections-2007.html>. Retrieved 2008-12-11. อ้างใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

ตัวอย่างบัตรเลือกตั้ง

OFFICIAL MARK [Consecutive Number]

YOU HAVE 2 VOTES

PARTY VOTE

Explanation
This vote decides the share of seats which each of the parties listed below will have in Parliament. Vote by putting a tick in the circle immediately after the party you choose.

Vote for only one party

ELECTORATE VOTE

Explanation
This vote decides the candidate who will be elected Member of Parliament for the [insert name] ELECTORATE. Vote by putting a tick in the circle immediately before the candidate you choose.

Vote for only one candidate

	Vote	Vote	
LABOUR	☒	☒	ALLEN, Fred LABOUR
ACT NEW ZEALAND	☐	☐	BARKER, Mary ACT NEW ZEALAND
NATIONAL	☐	☐	DENIS, Alistair NATIONAL
ALLIANCE	☐	☐	ELLIS, John ALLIANCE
THE GREENS, THE GREEN PARTY OF AOTEAROA/NEW ZEALAND	☐	☐	GREIG, Tony THE GREENS, THE GREEN PARTY OF AOTEAROA/NEW ZEALAND
NZ FIRST	☐	☐	ILLOTT, Anne NZ FIRST
ROC	☐	☐	MARTIN, Hamish ROC
CHRISTIAN DEMOCRATS	☐	☐	NEMETH, Elizabeth CHRISTIAN DEMOCRATS
UNITED NZ	☐	☐	OSBERT, Sebastian UNITED NZ
CHRISTIAN HERITAGE PARTY OF NEW ZEALAND	☐	☐	PEOPLES, Wendy CHRISTIAN HERITAGE PARTY OF NEW ZEALAND
McGILICUDDY SERIOUS	☐	☐	QUENTIN, Oliver McGILICUDDY SERIOUS
TE TAWHARAU	☐	☐	RAWIRI, Whare TE TAWHARAU
REPUBLICAN PARTY	☐	☐	ROSS, Arthur REPUBLICAN PARTY
DEMOCRATS	☐	☐	RUSCOE, Noel DEMOCRATS
ADVANCE NZ	☐	☐	SMITH, Eugene INDEPENDENT
CONSERVATIVE	☐	☐	TULIP, Belinda ADVANCE NZ
SOCIAL DEMOCRATS	☐	☐	
SUPERANNUITANTS PARTY	☐	☐	
	☐	☐	
	☐	☐	
	☐	☐	

Final Directions

1. If you spoil this ballot paper, return it to the officer who issued it and apply for a new ballot paper.
2. After voting, fold this ballot paper so that its contents cannot be seen and place it in the ballot box.
3. You must not take this ballot paper out of the polling booth.

๑.๒.๓.๑ วิธีการลงคะแนน

การลงคะแนนแบบผสมตามสัดส่วนสมาชิก (mixed member proportional / MMP) นั้น เป็นการลงคะแนนระบบ ๒ ชั้น^{๒๖} (two-tiered system) กล่าวคือ

^{๒๖} Central North Island marginal อ่างใน Electoral System of New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Electoral System of New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

ก. ขั้นบน กำหนดขึ้นสำหรับการลงคะแนนเลือก

พรรคการเมือง ซึ่งเลือกโดยใช้ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อพรรค โดยกำหนดเกณฑ์สำหรับที่นั่งบัญชีรายชื่อของพรรคกำหนดไว้ที่อย่างน้อย ๕% การคำนวณจำนวนที่นั่งในการจัดสรรให้สำหรับพรรคการเมืองนั้นใช้วิธีคิดคะแนนเฉลี่ยมากที่สุด คือวิธีแซงต์-ลากูร์ (Sainte - Laguë Method)

ข. ขั้นล่าง กำหนดขึ้นสำหรับผู้แทนระดับท้องถิ่น

หรือผู้แทนเขตเลือกตั้ง ซึ่งเลือกโดยใช้วิธีผู้ชนะคนเดียวในเขตเลือกตั้ง (a single winner method) ผู้สมัครที่ชนะการเลือกตั้งคือผู้ที่ได้คะแนนมากที่สุด ซึ่งเป็นเสียงข้างมากธรรมดา (First-Past- The-Post / FPP)

๑.๒.๓.๒ วิธีการคิดคะแนน

การเลือกตั้งระบบผสมตามสัดส่วนสมาชิกที่ใช้ในประเทศนิวซีแลนด์นี้ ผู้เลือกตั้งจะลงคะแนนสองครั้ง คือ ครั้งแรกสำหรับผู้แทนเขตเลือกตั้ง ครั้งที่สองสำหรับผู้แทนพรรคการเมือง นิวซีแลนด์ใช้วิธีการจัดสรรที่นั่งสำหรับพรรคการเมืองที่ได้รับที่นั่งโดยใช้วิธีแซงต์-ลากูร์ (Sainte - Laguë Method) ซึ่งเป็นวิธีคิดคะแนนเฉลี่ยมากที่สุด คือจะเอาจำนวนคะแนนเสียงบัตรดีที่พรรคได้รับทั้งหมด หาดด้วยจำนวนที่นั่งที่ได้รับจริงแล้วบวกด้วยหนึ่งที่นั่งที่ยังไม่มีพรรคใดได้รับ พรรคใดที่มีผลลัพท์จากการหารหรือมีคะแนนเฉลี่ยมาก จะได้รับที่นั่งที่เหลือซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการจัดสรรที่นั่งตามสัดส่วนของผู้แทนที่ใช้กับการเลือกตั้งระบบบัญชีรายชื่อ วิธีแซงต์-ลากูร์ (Sainte - Laguë Method) นี้ สมมุติว่า ถ้ามีพรรคการเมือง จำนวน ๕ พรรค (A, B, C, D, E) และได้รับการจัดสรรจำนวน ๗ ที่นั่ง โดยวิธีแซงต์-ลากูร์ (Sainte - Laguë Method) นี้ เมื่อนำคะแนนเสียงที่แต่ละพรรคได้รับเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยเพื่อให้ได้ที่นั่งจำนวน ๗ ที่นั่ง แล้วพบว่ายังได้ที่นั่งไม่ครบ ดังนั้น พรรคใดที่มีคะแนนเสียงเหลือมากที่สุดก็จะได้ที่นั่งเพิ่มขึ้น ทั้งนี้คำนวณโดยใช้สูตร คือการเอา ๓ หารคะแนนของพรรคที่ได้คะแนนมากที่สุดตามลำดับ พรรคใดเมื่อหารแล้วเหลือเศษมากที่สุดก็จะได้ที่นั่งเพิ่มขึ้น ทำเช่นนี้จนได้ที่นั่งครบตามจำนวนที่ต้องการ การที่นิวซีแลนด์นำระบบการผสมตามสัดส่วนสมาชิก (Mixed Member Proportional/MMP) มาใช้สำหรับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

(House of Representatives) ทำให้นิวซีแลนด์ ซึ่งเดิมมีพรรคการเมืองใหญ่ ๆ เพียง ๒ พรรค คือ พรรคแรงงาน และพรรคชาติ มีพรรคการเมืองในสภาเพิ่มขึ้นเป็น ๘ พรรค ในปี ๒๐๐๔

๑.๒.๔ การเลือกตั้งทั่วไปของนิวซีแลนด์ ปี ๒๐๐๘^{๒๗}

การเลือกตั้งทั่วไปซึ่งจัดขึ้นในวันที่ ๘ เดือนพฤศจิกายนนั้น เป็นการเลือกตั้งครั้งที่ ๔๙ ของรัฐสภานิวซีแลนด์ The Center-Right Party โดยผู้นำของรัฐสภา John Key ชนะได้เสียงข้างมาก ทั้งจำนวนคะแนนเสียงและที่นั่ง อันเป็นการสิ้นสุดเวลา ๙ ปี ของรัฐบาลที่ปกครองโดยพรรคแรงงานสังคมประชาธิปไตย ที่นำโดย Helen Clark ผลการเลือกตั้ง (Results) รัฐบาลพรรคแรงงานประสบความสำเร็จล้มเหลวที่ไม่สามารถรักษาที่นั่งไว้ให้มั่นคงได้อย่างต่อเนื่องในสมัยที่ ๔ นี้ หลังจากที National Party ได้เข้ามาโดยการสนับสนุนของ ACT (ACT. New Zealand), United Future และ Maori Party ส่งผลให้เป็นรัฐบาลเสียงข้างน้อยแห่งชาติ ประธานเจ้าหน้าที่ การเลือกตั้ง (The Chief Electoral Officer) ได้ประกาศผลการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ (official results) เมื่อ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๐๐๘

๒. วิเคราะห์เปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ เพื่อเป็นการศึกษาแนวทางระบบเลือกตั้งของประเทศไทย

๒.๑ การศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ พบว่าระบบเลือกตั้งของทั้งสองประเทศนั้นมีความแตกต่างกันที่สำคัญ ดังนี้

๑) ประเทศเครือรัฐออสเตรเลียใช้ระบบการเลือกตั้งภาคบังคับ การเลือกตั้งเป็นหน้าที่ตามแนวคิด ทฤษฎี อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ การเลือกตั้งจึงเป็น

^{๒๗} “Local Electoral Act 2001 No 35 (as at 24 January 2009), Public Act”. Parliamentary Counsel Office. http://www.legislation.govt.nz/act/public/2001/0035/latest/DLM93441.html?search=ts_act\Electoral++Act_resel&p=1#DLM93441. Retrieved 6 June 2010. อ้างใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

หน้าที่ของประชาชนที่ต้องกระทำหากไม่กระทำยอมเสียสิทธิทางการเมืองบางประการตามที่กฎหมายบัญญัติหรือเสียเงินค่าปรับเป็นเงินอย่างน้อย ๒๐ ดอลลาร์ หากไม่ชำระค่าปรับก็ต้องดำเนินคดีทางศาล ในระบบนี้ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในทางกฎหมายกับการเมือง

แต่ประเทศนิวซีแลนด์ใช้ระบบการเลือกตั้งเป็นสิทธิตามแนวคิด ทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน การเลือกตั้งเป็นสิทธิที่ประชาชนจะใช้สิทธิดังกล่าวหรือไม่ก็ยอมได้ ในระบบนี้ประชาชนมีส่วนร่วมในทางกฎหมายและการเมือง เช่น มีสิทธิเสนอร่างกฎหมาย มีสิทธิออกเสียงแสดงประชามติในเรื่องสำคัญ ๆ เป็นต้น

๒) ประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย ในการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภาใช้ระบบผู้ชนะคนเดียวในเขตเลือกตั้ง โดยการลงคะแนนออกเสียงพิเศษ ซึ่งเป็นการลงคะแนนตามความพึงพอใจในตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ซึ่งเป็นระบบที่เรียกว่าผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศเป็นระบบเสียงข้างมากเด็ดขาด ที่ใช้การเลือกตั้งหลายรอบจนกว่าจะได้ผู้สมัครที่มีเสียงข้างมากเด็ดขาด

แต่ประเทศนิวซีแลนด์ ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใช้ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วน ที่เรียกว่าระบบผสมตามสัดส่วนสมาชิก (Mixed Member Proportional/MMP) ซึ่งผู้เลือกตั้งจะลงคะแนนครั้งแรกสำหรับผู้แทนเขตเลือกตั้ง โดยวิธีผู้ชนะคนเดียวในเขตเลือกตั้งผ่านระบบเสียงข้างมากแบบผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (First-Past-The-Post/FPP) และลงคะแนนครั้งที่สองสำหรับผู้แทนพรรคตามระบบบัญชีรายชื่อพรรค โดยใช้วิธีการจัดสรรที่นั่งแบบแซงต์-ลากูร์ (Sainte - Laguë Method)

๓) ประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย สำหรับการเลือกตั้งในดินแดนนั้นใช้ระบบเลือกตั้งสิทธิพิเศษ

แต่ประเทศนิวซีแลนด์ ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนส่วนท้องถิ่นใช้ระบบผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (First-Past-The-Post / FPP)

๔) ประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย รัฐสภาเป็นระบบสองสภา มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำนวน ๑๕๐ คน วาระการดำรงตำแหน่ง ๓ ปี สมาชิกวุฒิสภาจำนวน ๗๖ คน วาระการดำรงตำแหน่ง ๖ ปี สมาชิกวุฒิสภาของดินแดน วาระการดำรงตำแหน่ง ๓ ปี

แต่ประเทศนิวซีแลนด์ รัฐสภาเป็นระบบสภาเดี่ยว มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำนวน ๑๒๐ คน วาระการดำรงตำแหน่ง ๓ ปี

๒.๒ การศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ พบว่าระบบเลือกตั้งของทั้งสองประเทศนั้นมีความเหมือนกันที่สำคัญ ดังนี้

๑. ทั้งสองประเทศต่างก็ใช้ระบบเสียงข้างมากแบบผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (First-Past-The-Post/FPP)
๒. ทั้งสองประเทศต่างก็ใช้ระบบเสียงข้างมากแบบสัดส่วน โดยประเทศเครือรัฐออสเตรเลียใช้กับการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา ส่วนนิวซีแลนด์ใช้กับการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภาคือสภาผู้แทนราษฎร
๓. ทั้งสองประเทศต่างได้รับอิทธิพลมาจากระบบกฎหมายเวสต์มินสเตอร์ (Westminster) ของอังกฤษทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองและระบบเลือกตั้ง

๒.๓ การศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์นั้น ผลการศึกษาสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับระบบเลือกตั้งในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกจำนวนห้าร้อยคน โดยเป็นสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งจำนวนสามร้อยเจ็ดสิบห้าคนจากสามร้อยเจ็ดสิบห้าเขตเลือกตั้ง เป็นการเลือกตั้งแบบผู้ชนะคนเดียวในเขตเลือกตั้ง ผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (First-Past-The-Post/FPP) ซึ่งการเลือกตั้งนั้นถือเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนที่ต้องปฏิบัติ หากฝ่าฝืนจะต้องถูกตัดสิทธิทางการเมืองที่สำคัญบางประการตามที่กฎหมายบัญญัติ การเลือกตั้งดังกล่าวเป็นการเลือกตั้งตามรายชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้ง หรือหมายเลขที่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งพอใจหรือนิยมชมชอบ

(Preferential Voting System) ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้รับคะแนนนิยมมากกว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งคนอื่นก็จะได้รับการประกาศว่าเป็นผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งตามหลักผู้ชนะคนแรกได้รับการประกาศ (First-Past-The-Post / FPP) ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนถัดไปก็จะถูกตัดออกไป

ส่วนการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อที่พรรคการเมืองเสนอให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งพิจารณาเลือกนั้น มีจำนวนหนึ่งร้อยยี่สิบห้าคน โดยใช้เขตประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง ตามหลักผู้แทนตามสัดส่วนบัญชีรายชื่อพรรค (Partylist Proportional Representation / PR) เป็นการเลือกตั้งแบบผู้ชนะหลายคนในเขตเลือกตั้ง โดยการคำนวณสัดส่วนผู้สมัครรับเลือกตั้งตามบัญชีรายชื่อของแต่ละพรรคการเมืองที่จะได้รับเลือกตั้ง ให้นำคะแนนของแต่ละพรรคการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งมารวมกันทั้งประเทศแล้วคำนวณเพื่อแบ่งจำนวนผู้ที่ได้รับเลือกตั้งของแต่ละพรรคการเมืองเป็นสัดส่วนที่สัมพันธ์กันโดยตรงกับจำนวนคะแนนรวมข้างต้น โดยให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งซึ่งมีรายชื่อในบัญชีรายชื่อของแต่ละพรรคการเมืองได้รับเลือกตามเกณฑ์คะแนนที่คำนวณได้เรียงตามลำดับหมายเลขในบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองนั้น ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา สำหรับหลักในการคิดสัดส่วนคะแนนเพื่อคำนวณหาที่นั่งในสภาของแต่ละพรรคการเมืองนั้น ประเทศไทยใช้ระบบการคิดคะแนนแบบเหลือเศษมากที่สุด (Largest Remainder) กล่าวคือ

(๑) ให้รวมผลการนับคะแนนทั้งหมดที่พรรคการเมืองทุกพรรคที่ส่งผู้สมัครนั้นได้รับคะแนน แล้ว

(๒) ให้นำคะแนนรวมดังกล่าวใน (๑)หารด้วย ๑๒๕ ผลลัพธ์ที่ได้ให้ถือเป็นคะแนนเฉลี่ยต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อหนึ่งคน

(๓) ให้นำคะแนนรวมของแต่ละพรรคการเมืองที่ได้รับ หารด้วยคะแนนเฉลี่ยตาม (๒) ผลลัพธ์ที่ได้เป็นจำนวนเต็ม คือจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อที่พรรคการเมืองนั้นได้รับ โดยเรียงลำดับจากรายชื่อแรกของบัญชีรายชื่อเป็นลำดับไป

(๔) ในกรณีที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อที่พรรคการเมืองได้รับรวมกันทุกพรรคการเมืองมีจำนวนไม่ครบ ๑๒๕ คน ให้พรรคการเมืองที่มีผลลัพท์ตาม (๓) เป็นเศษ และพรรคที่ได้คะแนนไม่ถึงจำนวนตาม (๒) พรรคใดมีคะแนนหรือคะแนนเหลือที่มีจำนวนมากที่สุดให้ได้รับจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนตามลำดับจนกว่าจะมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อที่พรรคการเมืองทั้งหมดได้รับรวมกันครบจำนวน ๑๒๕ คน

วิธีคิดคะแนนในการจัดสรรที่นั่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีชื่อดังกล่าวข้างต้น เป็นวิธีคิดคะแนนแบบเหลือเศษมากที่สุดของผู้แทนตามสัดส่วนบัญชีรายชื่อพรรค (Largest remainder Partylist Proportional Representation) ซึ่งเป็นวิธีของ Thomas Hare ที่เรียกว่า Hare Quota ซึ่งในระบบการคิดคะแนนวิธีนี้นั้น โควตาหมายถึง จำนวนคะแนนเสียงที่ผู้สมัครหรือพรรคการเมืองต้องการจำนวนน้อยที่สุดสำหรับการได้รับที่นั่ง ๑ ที่นั่ง วิธีนี้ได้รับความนิยมจากพรรคเล็ก ๆ มาก สำหรับการจัดสรรที่นั่งในระบบตัวแทนตามสัดส่วนบัญชีรายชื่อพรรคนี้ เป็นวิธีเดียวกับที่ใช้ในประเทศเครือรัฐออสเตรเลียภายใต้ระบบการโอนคะแนนเดียว (Single Transferable Vote/STV) หรือระบบแฮร์-คลาร์ก (Hare Clark System) แต่ใช้วิธีการจัดสรรที่นั่งแบบโควตาทรูพ (Droop Quota) ซึ่งเป็นโควตาที่เล็กกว่าและคิดเป็นจำนวนเต็มเช่นเดียวกัน แต่ประเทศนิวซีแลนด์ใช้วิธีแซงต์-ลากูร์ (Sainte - Laguë Method) ซึ่งก็เป็นวิธีคิดสัดส่วนคะแนนแบบค่าเฉลี่ยมากที่สุด (Highest average) วิธีหนึ่ง

การได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภาของประเทศไทย ซึ่งมีจำนวนรวมหนึ่งร้อยห้าสิบคนและมาจากการเลือกตั้งแต่ละจังหวัด จังหวัดละหนึ่งคน รวมเจ็ดสิบเจ็ดคน และมาจากการสรรหาอีกจำนวนเท่ากับจำนวนรวมข้างต้น คือ หนึ่งร้อยห้าสิบคน หักด้วยจำนวนวุฒิสภาที่มาจากการเลือกตั้งคือเจ็ดสิบเจ็ดคน จึงมีวุฒิสมาชิกที่มาจากการสรรหาจำนวนเจ็ดสิบสามคน การเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาในแต่ละจังหวัดนั้น ใช้จังหวัดเป็นเขตเลือกตั้งแบบผู้ชนะคนเดียวในเขตเลือกตั้งที่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งลงคะแนนเลือกผู้สมัครที่ตนมีความนิยมชมชอบหนึ่งคน จากจำนวนผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งหมด ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้คะแนนนิยมมากที่สุดคนนั้นจะได้รับการประกาศว่าเป็นผู้ได้รับ

การเลือกตั้ง (First-Past-The-Post / FPP) สำหรับสมาชิกวุฒิสภาที่มาจากพรรคการเมืองนั้น ใช้ระบบสัดส่วนบัญชีรายชื่อแบบเปิด (Open List) ของแต่ละองค์กรในภาคต่าง ๆ เช่น ภาควิชาการ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาชีพ และภาคอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงาน ตามอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภา โดยให้สัดส่วนของแต่ละสาขาอาชีพหรือแต่ละภาคต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกัน จากการศึกษาเปรียบเทียบระบบเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์แล้วเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับระบบเลือกตั้งที่ใช้อยู่ในประเทศไทย ผลการศึกษานี้จึงสามารถนำมาปรับใช้ได้เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

บทส่งท้าย

ระบบการเลือกตั้งของประเทศเครือรัฐออสเตรเลียและนิวซีแลนด์นั้น มีพัฒนาการที่ดีซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากระบบกฎหมายเวสต์มินสเตอร์ (Westminster) ส่งผลให้มีการพัฒนาระบบพรรคการเมืองที่เข้มแข็งและรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพและเสถียรภาพ อันเป็นผลโดยตรงที่ทำให้ประเทศมีการพัฒนาเจริญรุดหน้าไปโดยลำดับ สมควรอย่างยิ่งที่ประเทศไทยซึ่งมีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรและมีการพัฒนาทางการเมืองมายาวนาน จะได้วางระบบการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาท้องถิ่นที่ชัดเจนเป็นระบบที่ยั่งยืน แทนการโต้แย้งกันแทบทุกครั้งที่มีการจัดการเลือกตั้ง ดังที่เห็นได้จากที่มีการเสนอแก้ไขรัฐธรรมนูญในส่วนที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งอยู่แทบทุกสมัยจวบจนปัจจุบัน จึงควรมีการศึกษาเรื่องระบบการเลือกตั้งของประเทศไทยให้เป็นระบบที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยต่อไป

บรรณานุกรม

หนังสือและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ภาษาไทย

จ้ง จ้ากส์ รุสโซ (เขียน) จินดา จินตนะเสรี (แปล) **สัญญาประชาคม**. (กรุงเทพฯ : ศิริพการพิมพ์ ๒๕๒๒) อ้างใน แนวคิด ทฤษฎี ในทางรัฐธรรมนุญว่าด้วยอำนาจอธิปไตยและเสรีภาพ e-learning.mfu.ac.th./mfu/1604101/chapter1/lesson5.html (เข้าถึง ๑ ธันวาคม ๒๕๕๓)

ดำริห์ บุรณานนท์. **กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ กฎหมายเลือกตั้ง กฎหมายพรรคการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๙.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐.

บรรศักดิ์ อุวรรณโณ, **กฎหมายมหาชน เล่ม ๑ วิชาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่าง ๆ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๘ อ้างใน แนวคิด ทฤษฎี ในทางรัฐธรรมนุญว่าด้วยอำนาจอธิปไตยและเสรีภาพ e-learning.mfu.ac.th./mfu/1604101/chapter 1/lesson 5.html (เข้าถึง ๑ ธันวาคม ๒๕๕๓)

หนังสือและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ภาษาอังกฤษ

Scott Bennett and Rob Lundie, **'Australian Electoral Systems'** , Research Paper no. 5 2007–08, Department of the Parliamentary Library, Canberra. อ้างใน Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en.

Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓

Australian Electoral Commission, Electoral Pocketbook , Australian Electoral Commission, Canberra, June 2006, pp. 71-77. Retrieved September 2007. อ้างใน Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en.

Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓

Colebatch, Tim (2010-08-13). **“72 all - Brisbane to Coalition and Corangamite to ALP: SMH 28 August 2010”**. Smh.com.au. “<http://www.smh.com.au/federal-election/72-all--brisbane-to-coalition-and-corangamite-to-alp-20100827-13w1r.html>. Retrieved 2010 - 08-30. อ้างอิงใน Australian Federal Election 2010. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./wiki/ Australian Federal Election 2010. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

Scott Bennett, Compulsory voting in Australian national elections , Research Brief No. 6 2005–06, Department of the Parliamentary Library, Canberra. อ้างอิงใน Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓

Central North Island marginal อ้างอิงใน Electoral System of New Zealand. -wikipedia, the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./ wiki/ Electoral System of New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

“Clark announces election date”. TVNZ. 12 September 2008. “<http://tvnz.co.nz/view/page/1316907/2071987>”. Retrieved 2008-09-12. อ้างอิงใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

Elections New Zealand, Enrolling - FAQ. Retrieved April 5, 2009 อ้างอิงใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

Elections New Zealand, Viewing the printed electoral rolls. Retrieved April 5, 2009. อ้างอิงใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en. Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

“First-Past-the-Post”. Electoral Reform Society. 2005-05-05. <http://www.electoral-reform.org.uk/article.php?id=54>. Retrieved 2010-10-03. อ้างอิงใน . First-Past-The-Post./wikipedia,the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./wiki/ First-Past-The-Post. เข้าถึง ๒๓ ต.ค. ๒๕๕๓

The Economist Intelligence Unit (15 February 2005). “**Factsheet – New Zealand – Political Forces**”. The Economist. อ้างใน NewZealand /.Wikipedia, the free encyclopedia –en Wikipediaorg./wiki/ NewZealand. เข้าถึง ๑๖ ก.พ. ๒๕๕๔

The Greens (WA) Retrieved from” “http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Australia”

Categories: Elections in Australia เข้าถึง ๔ ธ.ค. ๒๕๕๔

http://en.wikipedia.org/wiki/Open_list เข้าถึงเมื่อ ๑๘ ก.ค. ๒๕๕๔

Independent Review of Local Government Elections: Issues Paper, retrieved 28 July 2010 อ้างใน Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en.

Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓

“**2007 Local Elections**”. Elections New Zealand. “<http://www.elections.org.nz/rules/local-elections/local-elections-2007.html>” Retrieved 2008-12-11.

อ้างใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia

en.Wikipedia.org./ wiki/ Election in New New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค.

๒๕๕๓

“**Local Electoral Act 2001 No 35 (as at 24 January 2009), Public Act**”.

Parliamentary Counsel Office. “http://www.legislation.govt.nz/act/public/2001/0035/latest/DLM93441.html?search=ts_act_\\Electoral++Act_resel&p=1#DLM93441. Retrieved 6 June 2010.

อ้างใน Election in New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.

Wikipedia.org./ wiki/ Election in New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

Mixed member proportional representation./wikipedia,the free encyclopedia -en.

Wikipedia.org./wiki/ Mixed member proportional representation. เข้าถึง

๒๓ ต.ค. ๒๕๕๓

“**Queen and New Zealand**”. The British Monarchy. <http://www.royal.gov.uk/MonarchAndCommonwealth/NewZealand/NewZealand.aspx>. Retrieved 2010-04-

28. อ้างใน NewZealand /.Wikipedia, the free encyclopedia –en Wikipediaorg./

wiki/ NewZealand. เข้าถึง ๑๖ ก.พ. ๒๕๕๔

Single-Winner Voting System. อ้างอิงใน-http// wikipedia,the free encyclopedia -en.

Wikipedia.org./wiki/ Single Winner System. เข้าถึง ๒ ส.ค. ๒๕๕๓.

Stephen Levine and Nigel S. Roberts, The Baubles of Office: **The New Zealand**

General Election of 2005 (Wellington: Victoria University Press, 2007),

pp. 33-4 ISBN 978-0-86473-539-3 อ้างอิงใน Electoral System of

New Zealand. -wikipedia,the free encyclopedia en.Wikipedia.org./

wiki/ Electoral System of New Zealand. เข้าถึง ๒๔ ต.ค. ๒๕๕๓

Two-Round System./wikipedia, the free encyclopedia -en. Wikipedia.org./wiki/ Two-

Round System. เข้าถึง ๒ ส.ค. ๒๕๕๓

“The World Factbook 2009”. Washington D.C.: Central Intelligence Agency. 2009.

“https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html”

Retrieved 29 March 2010. อ้างอิงใน Australia / Wikipedia, the free

encyclopedia –en Wikipediaorg./wiki/ Australia. เข้าถึง ๑๖ ก.พ. ๒๕๕๓

Derek Chong, Sinclair Davidson, Tim Fry. **“Whichever way you dice it, compulsory**

votingisevil”. Cis.org.au.“http://www.cis.org.au/executive_highlights/

EH2006/eh32906.html”. Retrieved 2010-06-16 . สืบค้น 2010/06/16

อ้างอิงใน Australian Electoral System. -wikipedia,the free encyclopedia -en.

Wikipedia.org./ wiki/ Australian Electoral System. เข้าถึง ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๓

อำนาจอธิปไตยของรัฐไทย : แนวความคิดและการกำเนิด

ชนาทร จิตติเดโช*

ความคิดเรื่อง “อำนาจอธิปไตย” (Sovereignty) เกิดจากสภาวะการณ์ในทางการเมืองและประวัติศาสตร์ทางความคิดของยุโรปตะวันตกในปลายยุคกลาง โดยบุคคลแรกที่เสนอแนวความคิดนี้คือ ฌอง โบแดง (Jean Bodin) นักปรัชญาการเมืองชาวฝรั่งเศส เสนอในหนังสือชื่อ “วรรณกรรม ๖ เล่ม ว่าด้วยรัฐ” (Six Lives de la Republique) ในปี ค.ศ. ๑๕๗๖ โดยชี้ให้เห็นว่ารัฐจะดำรงอยู่และดำเนินไปได้จะต้องมีอำนาจอธิปไตยสูงสุดที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” โดยให้นิยามคำดังกล่าวว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจอธิปไตยเหนือประชาชนในรัฐอันไม่ถูกจำกัดหรือยับยั้งโดยกฎหมายใดๆ...

* น.บ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, น.บ.ท., น.ม. (กฎหมายมหาชน) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นิติกรชำนาญการ สำนักกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

อำนาจอธิปไตย คืออำนาจเหนือพลเมืองของรัฐ เป็นอำนาจเด็ดขาดและเป็นนิรันดร...”
อำนาจอธิปไตยในความหมายดั้งเดิมจึงหมายถึงอำนาจที่เป็นอิสระจากอำนาจอื่น ๆ ทั้งนี้
เพราะแนวความคิดดังกล่าวมีวิวัฒนาการมาจากความขัดแย้งระหว่างรัฐที่มีอำนาจสมบูรณ์
ในยุโรปกับอำนาจของสันตปาปา (Pope) จักรพรรดิ และพวกเจ้าศักดินา โบแดงจึงเห็นว่า
รัฐต้องมีอำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดของรัฐซึ่งไม่ถูกจำกัดโดยอำนาจอื่นทั้งภายใน
และภายนอก ในด้านหนึ่งรัฐเป็นอิสระจากอำนาจภายนอกคือจักรพรรดิและสันตปาปา
อีกด้านหนึ่งภายในรัฐกษัตริย์มีอำนาจสูงสุดเหนือเจ้าศักดินาทั้งหลาย ความคิดเรื่อง
อำนาจอธิปไตยจึงมีความสำคัญต่อการกำเนิดของรัฐสมัยใหม่ในยุโรปปลายยุคกลาง
ที่กษัตริย์ได้รวบรวมแว่นแคว้นต่าง ๆ ให้เป็นปึกแผ่นต่างก็ต้องขวนขวายให้ได้มาซึ่งอำนาจ
อธิปไตยเพื่อแสดงว่าดินแดนที่กษัตริย์ทรงครอบครองอยู่นั้นตกอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตย
อันจะมีผลให้กษัตริย์ทรงมีอำนาจเหนือบุคคล เหนือดินแดน และเหนือเหตุการณ์
ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น อันเป็นการแสดงถึงความเป็นรัฐสมัยใหม่ โดยเฉพาะเมื่อยุโรปได้ทำ
สนธิสัญญาเวสฟาเลีย (Westphalia Treaty) ปี ค.ศ. ๑๖๔๘ ซึ่งเป็นผลให้รัฐมีอาณาเขตชัดเจน
แน่นอนขึ้น ความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยจึงได้ถูกนำมาใช้เป็นหลักการกำหนดกฎเกณฑ์
เกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยชาติ เขตดินแดน และสถานภาพนานาชาติที่จะไม่ถูกแทรกแซง
ในกิจการภายในของรัฐ

สำหรับการกำเนิดอำนาจอธิปไตยของรัฐไทยนั้น เมื่อกล่าวถึงรัฐไทยในอดีต
เรามักจะนึกถึงประเทศไทยที่มีอาณาเขตเป็นรูปลักษณะที่แน่นอนดังที่มีการทำเป็นแผนที่
ในปัจจุบัน แล้วเราจินตนาการถึงเรื่องราวในอดีตที่อยู่ภายในกรอบความคิดของประเทศไทย
ในปัจจุบันซึ่งเป็นรัฐสมัยใหม่ที่มีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่ได้กำหนดอาณาเขตไว้
ทุกตารางเซนติเมตร แต่เรื่องราวในอดีตหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ อำนาจอธิปไตยของรัฐไทย
เหนือดินแดนไม่ได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตดังที่เรามักเข้าใจกันว่าประเทศไทยเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่
สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นราชธานีตามลำดับ
เพราะอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ใช่
ประเทศไทยซึ่งเป็นรัฐสมัยใหม่ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่ารัฐไทย^๑ เหล่านี้ เคยมีอยู่จริง

^๑ อย่างไรก็ตาม คนในอดีตไม่นิยมใช้คำว่า “รัฐ” เรียกประชาคมทางการเมืองของพวกตน
แม้จะรู้จักคำนี้เป็นเวลานานแล้วก็ตาม แต่ส่วนใหญ่แล้วคำที่เป็นที่นิยมเรียกกัน คือ “เมือง” “กรุง”
“แผ่นดิน” “พระนคร” และ “พระราชอาณาจักร” (สมเกียรติ วันทะนะ, “รัฐไทย : นามธรรมและ
รูปธรรม” รัฐศาสตร์สาร ๑๔-๑๕ (กันยายน ๒๕๓๑ - เมษายน ๒๕๓๒) : ๑๙๐.)

ในอดีตและมีความเชื่อมโยงโดยการสืบทอดมรดกบางอย่างมาสู่ประเทศไทยในปัจจุบัน อยู่มากก็ตาม

ความแตกต่างระหว่างรัฐไทยโบราณกับรัฐไทยสมัยใหม่อยู่ที่สังคมไทยโบราณเป็นสังคมที่มีหลายศูนย์อำนาจ แม้ว่าศูนย์อำนาจที่เล็กกว่าจะยอมรับอำนาจที่ใหญ่กว่า แต่ก็ยังรักษาอิสระภายใน (Autonomy) เอาไว้ค่อนข้างมาก และศูนย์อำนาจที่หลากหลายนั้นก็ยังแข่งขันชิงความเป็นใหญ่กันตลอดเวลา เช่น เชียงใหม่ กับสุโขทัย และอยุธยา แย่งชิงความเป็นใหญ่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ – ๑๙ ศูนย์อำนาจอื่น ๆ นอกจากสุโขทัยและอยุธยา ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสยามมาตั้งแต่แรกในแบบเดียวกับการปกครองสมัยใหม่ เช่น เชียงใหม่ และปัตตานี ไม่ตกอยู่ในอำนาจของสยามมาจนกระทั่งปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และเพ็ญกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เมืองขึ้นอื่น ๆ ของสุโขทัย อยุธยา หรือกรุงเทพฯ บางช่วงก็เป็นอิสระบางช่วงก็ตกเป็นเมืองขึ้น ตามสถานการณ์ทางการเมือง และหลายแห่งเป็นเมืองขึ้นพม่าหรือศูนย์อำนาจอื่นในเวลาเดียวกันกับที่เป็นเมืองขึ้นของอยุธยาและกรุงเทพฯ

การก่อกำเนิดของรัฐไทยสมัยใหม่เพิ่งเกิดขึ้นซึ่งเป็นผลจากการรุกรานของมหาอำนาจตะวันตกซึ่งเข้ามารวบรวมชนเผ่าต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิเข้าให้เป็นหน่วยสังคมภายใต้อำนาจการปกครองของตน เมื่อประชาชนในดินแดนแถบนี้รวมตัวกันขับไล่มหาอำนาจตะวันตกออกไป ความสัมพันธ์ของชนชาติเหล่านี้ได้รวมตัวกันแน่นขึ้นจนกลายเป็นรัฐประชาชาติสมัยใหม่ ซึ่งประเทศไทยที่มีอาณาเขตดำรงอยู่ในรูปลักษณะปัจจุบันนั้น ก็เป็นผลมาจากการปักปันเขตแดนของสยามกับมหาอำนาจตะวันตกเจ้าอาณานิคมในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นี้เอง ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า “ประเทศไทย” จึงไม่เคยมีก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนหน้านั้นมีแต่เมืองสุโขทัย เชียงใหม่ อยุธยา นครศรีธรรมราช หรือกรุงเทพฯ^๒

^๒ Thongchai Winichakul, **Siam Mapped : A History of the Geo-body of a Nation** (University of Hawaii Press, Chiangmai : Silkworm Books edition, 1994)

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดและการก่อกำเนิดอำนาจอธิปไตยของรัฐไทยย่อมมีพัฒนาการมาก่อนการกำเนิดรัฐสมัยใหม่ การทำความเข้าใจอำนาจอธิปไตยของรัฐไทยจำเป็นต้องพิจารณาแนวความคิดและอำนาจของรัฐไทยโบราณก่อนที่จะพัฒนาเป็นรัฐที่มีอำนาจอธิปไตยแบบรัฐสมัยใหม่ในปัจจุบัน แต่ด้วยเหตุที่รัฐไทยในอดีตเป็นรัฐโบราณซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากรัฐสมัยใหม่ ดังนั้น จึงทำให้เราไม่สามารถนำความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของรัฐสมัยใหม่^๓ มาตัดสินความเป็นรัฐของรัฐโบราณได้ เนื่องจากรัฐโบราณยังไม่มีอำนาจมากพอที่จะเรียกว่าอำนาจอธิปไตยได้ แต่คุณสมบัติของรัฐโบราณเกี่ยวกับอำนาจนั้นอยู่ที่ว่ารัฐต้องมีอำนาจและกำลังพอที่จะรักษากฎหมายหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้และมีอำนาจพอที่จะสามารถป้องกันการแบ่งแยกจากภายในและการรุกรานจากภายนอกได้^๔

๑. อำนาจรัฐในสมัยรัฐราชาธิราช

ลักษณะของรัฐไทยโบราณเป็นรัฐที่มีการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นใหญ่มาช้านานแล้ว แต่การปกครองระบอบกษัตริย์นั้นมีหลายแบบซึ่งได้มีนักวิชาการจำแนกการปกครองของรัฐไทยในอดีตไว้แตกต่างกัน กล่าวคือ ฝ่ายแรกเห็นว่าเป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) มาตลอด^๕ สำหรับฝ่ายที่สองเห็นว่าการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เพิ่งเกิดขึ้นใน

^๓ ในทางรัฐศาสตร์โดยทั่วไปถือกันว่ารัฐจะต้องมีคุณสมบัติขั้นมูลฐาน ๔ ประการ คือ

๑. จะต้องประกอบด้วยประชากรจำนวนหนึ่ง
๒. จะต้องมิดินแดน อาณาเขต หลักแหล่งที่แน่นอน
๓. จะต้องมียุทธศาสตร์หรือองค์กรที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ
๔. จะต้องมียอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในรัฐเป็นของตนเองไม่ขึ้นต่อผู้อื่น

^๔ Henri J.M.Claessen. "The Early State : A Structural Approach," in **The Early State**, Henri J.M.Claessen and Peter Skalnik, eds. (The Hague : Morton Publishers, 1978)

^๕ ได้แก่ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **การเมือง-การเปลี่ยนแปลงของการเมืองไทย** (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๑๘๘. ; ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, **สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖)**, แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรุงบุญมี (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๘๒.

พุทธศตวรรษที่ ๒๕ หรือสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ก่อนหน้านั้น ประเทศไทยปกครองในระบอบราชาธิราช หรือราชาธิปไตย (Monarchy)^๖ ซึ่งลักษณะสำคัญของระบอบดังกล่าวก็คือเป็นระบอบการปกครองที่มีราชาธิราชเป็นใหญ่เหนือแว่นแคว้นจำนวนมากซึ่งมีพระราชอาของตนเอง ประชาชนไม่ใช่ข้าราชภรโดยตรงของราชาธิราช แต่หากเป็นข้าของราชาในแว่นแคว้นต่าง ๆ ซึ่งสวามิภักดิ์ต่อราชาธิราชอีกทีหนึ่ง^๗ พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในฐานะราชาธิราชเป็นอำนาจอันสมบูรณ์เด็ดขาดก็เฉพาะแต่ในเมืองหลวงกับเมืองบริวารโดยรอบเท่าที่พระบรมเดชานุภาพจะแผ่ไปถึงเท่านั้น ไกลออกไปก็จะเป็นเขตแคว้นอื่นที่ผูกพันอยู่อย่างหลวม ๆ ซึ่งแนวความคิดของฝ่ายที่สองน่าจะอธิบายอำนาจการปกครองของรัฐไทยในอดีตได้ดีกว่าแนวคิดแรก เพราะการปกครองที่มีราชาเป็นใหญ่นั้นมีหลายรูปแบบ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นเพียงหนึ่งในหลายรูปแบบของการปกครองโดยกษัตริย์เท่านั้น และการปกครองโดยกษัตริย์ของรัฐไทยในอดีตก็มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาโดยในแต่ละช่วงมีความแตกต่างกัน

๑.๑ สมัยสุโขทัยและอยุธยา

การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในทศวรรษดั้งเดิมเชื่อว่าประวัติศาสตร์ไทยมีพัฒนาการเป็นเส้นตรงเส้นเดียวผ่านอาณาจักรต่าง ๆ กล่าวคือ สุโขทัยเป็นอาณาจักรแรกและต่อมาก็เป็นอยุธยา ธนบุรี และกรุงเทพฯ สืบต่อกันมาตามลำดับ แต่นักวิชาการในปัจจุบันส่วนใหญ่ได้ปฏิเสธทศวรรษดังกล่าวแล้ว เพราะการอธิบายประวัติศาสตร์แบบดังกล่าวก็ทำให้เกิดปัญหาตามมาว่ารัฐอื่น ๆ ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตที่อยู่ในอาณาเขตประเทศไทย

^๖ ได้แก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมกรรมพิภพวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์,” ใน ปากไก่และใบเรือ : รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๑๕ ; สมเกียรติ วันทะนะ, รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม ๒๔๓๕-๒๔๗๕ (เอกสารวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๕)

^๗ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ประวัติศาสตร์ก่อนประชารัฐ,” มติชนสุดสัปดาห์ ๒๓ (๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖) : ๓๑.

ปัจจุบัน เช่น สุพรรณภูมิ ละโว้ ล้านนา นครศรีธรรมราช หรือปัตตานี ซึ่งเกิดขึ้นร่วมสมัยกับรัฐสุโขทัย และบางรัฐก็ยังคงเป็นอิสระอยู่จนถึงสมัยอยุธยาหรือต้นรัตนโกสินทร์ รัฐเหล่านี้เราถือว่าเป็นรัฐไทยหรือไม่ ปัญหาว่ารัฐไทยในอดีตคือรัฐใดบ้างจึงเป็นปัญหาที่สามารถถกเถียงกันได้โดยยังไม่มีข้อยุติ^๔ แต่บทความนี้ไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะวิเคราะห์ปัญหาการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในรายละเอียด จึงขอทิ้งไว้ให้เป็นภาระของผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้ บทความนี้จึงจำเป็นต้องอธิบายตามทฤษฎะดั้งเดิมที่มองว่าประวัติศาสตร์ไทยคลี่คลายมาเป็นลำดับจากสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และกรุงเทพฯ แม้จะมีข้อโต้แย้งอยู่มากก็ตาม

๑.๑.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจในรัฐราชาธิราชสมัยสุโขทัย

และอยุธยา

สังคมไทยสมัยโบราณมีแนวความคิดเกี่ยวกับการกำเนิดรัฐซึ่งได้รับอิทธิพลความคิดทางศาสนา ใน “อัครคัมภีร์” ได้มีการอธิบายถึงการกำเนิดโลกมนุษย์ และสังคม โดยวิวัฒนาการมาจากความอยากหรือค้นหาของมนุษย์ที่ค่อย ๆ ทำให้ความเป็นพรหมหรือเทวะของมนุษย์เสื่อมลง จนในที่สุดเป็นคนธรรมดาที่มีความไม่สมบูรณ์ เริ่มทำบาป ความผิดต่อผู้อื่นจนทำให้สังคมตามธรรมชาตินั้นอยู่ไม่ได้ต้องหากคนมาเป็นผู้ปกครอง ซึ่งได้แก่กษัตริย์อันเป็นวรรณะสูงรองจากพราหมณ์ จากนั้นบรรดาคนธรรมดาที่แบ่งออกเป็นวรรณะหรือชนชั้นแพศย์ และศูทร ประกอบเป็นสังคม ๔ ชนชั้นตามลำดับของธรรมที่แต่ละชนชั้นมี^๕

เมื่อธรรมชาติมนุษย์เป็นด้านลบ และการมีระเบียบสังคมอันมั่นคงต้องอาศัยอำนาจของผู้ปกครองอันมีลักษณะพิเศษเหนือมนุษย์ คติและความเชื่อ

^๔ ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๘ ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๗-๘.

^๕ “อัครคัมภีร์” พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ ๑๑ พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๓ *ทีฆนิกายปาฏิภวรรค* (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕), หน้า ๖๔ ; *ปริชาข้างขัณฑ์*, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๒-๒๓.

ในเรื่องจริยธรรม ความดี และความซื่อในสังคม ย่อมให้นำหนักไปที่ปัจจัยและบรรทัดฐาน อันอยู่ภายนอกตัวมนุษย์ กล่าวคือ อยู่ที่สังคมและการเมืองภายใต้การปกครองนำพาของ “ธรรมราชา” ซึ่งมหาชนได้มอบอำนาจสิทธิขาดในการปกครองสังคมให้ คดีการเป็นธรรมราชา ถือว่ากษัตริย์มีฐานะเป็น “จักรพรรดิราชา” อันหมายถึงพระราชผู้ยิ่งใหญ่กว่าราชาทั้งปวง (Universal Monarch) อันเป็นกษัตริย์ในอุดมคติของพุทธศาสนา ส่วน “ธรรมราชา” นั้น หมายถึงพระราชผู้มีธรรมหรือพระราชผู้ปฏิบัติตามธรรม ซึ่งถือว่ากษัตริย์มีฐานะเปรียบประดุจพระพุทธเจ้าปาฬุงสัตว์ข้ามพ้นทุกข์ คือเป็นปราชญ์ผู้รู้ธรรม เทศนาสั่งสอนประชาชนให้เป็นผู้ประพฤติธรรม^{๑๐} โดยที่ฝ่ายประชาชนก็ยอมรับในอำนาจการปกครองของกษัตริย์ที่อยู่ภายในขอบเขตของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยกษัตริย์ต้องยอมรับนับถืออุปถัมภ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องแผ่อำนาจทั้งทางโลกและทางธรรม^{๑๑} ความคิดเรื่องธรรมราชาเป็นความคิดทางการเมืองที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งมีอิทธิพลมากในสมัยสุโขทัย ดังที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงซึ่งพญาลิไททรงนิพนธ์ขึ้น

ต่อมาในสมัยอยุธยาสังคมมีความซับซ้อนขึ้นชนชั้นปกครองต้องมีอำนาจในการปกครองที่เด็ดขาดมากขึ้น จึงได้นำแนวความคิดของศาสนาพราหมณ์ในเรื่อง “เทวราชา” เข้ามาใช้ผสมกลมกลืนร่วมกับคตินิยมราชาของศาสนาพุทธทำให้เกิดแนวความคิดว่าด้วยรัฐและกษัตริย์ที่มีลักษณะเฉพาะของอยุธยา กล่าวคือ อิทธิพลของแนวคิดเทวราชานั้นถือกันว่ากษัตริย์เป็นองค์อวตารของพระเจ้าหรือสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้า หรือทั้งสองอย่าง^{๑๒} ในขณะเดียวกันสังคมอยุธยาได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ยึดถือความคิดเกี่ยวกับบุญบารมี ผลกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด ทำให้กษัตริย์เป็นผู้ที่สั่งสมบุญบารมี

^{๑๐} ธิดา สาระยา, “โครงสร้างทางชนชั้นในสังคมสมัยสุโขทัย,” ใน **รวมปาฐกถาจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๑** (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๑), หน้า ๓๕.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๑๒} ไฮน์-เกลเดิน รอเบิต, “แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้,” แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์, **สังคมศาสตร์ ๖** (เมษายน-กันยายน ๒๕๒๕) : ๑๑.

ไว้มากที่สุดซึ่งแสดงออกโดยสถานะของชีวิตที่ดีกว่าผู้อื่นในชาตินี้ การพิสูจน์บารมีว่าใครจะมีมากที่สุดก็ทำได้โดยการขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เพราะการทำเช่นนั้นได้ยอมแสดงอยู่ในตัวแล้วว่าเป็นผู้มีบารมีสูงสุด^{๑๓} ดังนั้น การเป็นเทวราชามีได้ทำให้กษัตริย์อยู่เหนือหลักการเรื่องบุญบารมี กฎแห่งกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด กษัตริย์อยู่ยงยาจิงทรงเป็นเทพเจ้าที่นับถือพุทธศาสนา และเพื่อไปสู่พระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ชีวิตในปัจจุบันจึงเป็นทางผ่านจุดหนึ่งไปสู่จุดหมายปลายทางถึงพระนิพพานเท่านั้น ในแต่ละชาติมนุษย์ควรสั่งสมบารมีให้มียิ่ง ๆ ขึ้นไปเพื่อเป็นปัจจัยไปสู่พระนิพพานในวันหน้า กษัตริย์ในฐานะผู้บำรุงพระพุทธศาสนาจึงมีหน้าที่ดูแลให้ประชาชนอยู่ในศีลธรรมและสั่งสมบารมีไปตามวาสนาของตน ในแง่นี้รัฐจึงเป็นเครื่องมือไปสู่พระนิพพาน และกษัตริย์เปรียบเหมือนพระโพธิสัตว์ที่จะนำไปสู่สุด^{๑๔}

ในทางทฤษฎี กษัตริย์อยู่ยงยาจิงทรงดำรงฐานะเป็น “เทวราชา” มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุด และทรงเป็น “จักรพรรดิราช” ที่ทรงแสวงหาเกียรติยศด้วยการขยายอำนาจเหนืออาณาเขตของพระราชวงศ์อื่น ๆ แต่ก็ทรงนับถือพุทธศาสนาจึงมีฐานะเป็น “ธรรมราชา” และเป็นภาคหนึ่งของพระพุทธเจ้าคือพระโพธิสัตว์ด้วย ภายใต้คติดังกล่าวประชาชนแต่ละคนไม่มีจุดหมายของตนเองในรัฐเพราะเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของกษัตริย์ที่จะทำให้จุดหมายของรัฐภายใต้การนำของกษัตริย์สามารถบรรลุผลได้ ประชาชนเป็นเพียงปัจจัยที่ช่วยเสริมสร้างให้บรรลุเป้าหมายเท่านั้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในทางทฤษฎีแล้วตัวพระมหากษัตริย์ก็คือรัฐ กษัตริย์ทรงเป็นเนื้อหาของรัฐ หน้าที่ของรัฐเป็นหน้าที่อันหนึ่งอันเดียวกับหน้าที่ของกษัตริย์^{๑๕} แต่ภาระหน้าที่ของกษัตริย์ภายใต้คติดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาที่น่าคิดตามมาว่าจะเป็นการเกินเลยไปหรือไม่ที่ถือว่ารัฐมีหน้าที่

^{๑๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๗๓.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓-๗๔.

^{๑๕} อาคม พัทธิยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ศรีรามเทพนคร** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

ต้องนำประชาชนไปสู่นิพพาน กษัตริย์หรือผู้ปกครองน่าจะมีหน้าที่เพียงรักษากฎเกณฑ์ไม่ให้มีการละเมิดกันโดยมิชอบ แต่ไม่น่าจะมีภาระอันยิ่งใหญ่ถึงขนาดต้องนำพามนุษย์ไปสู่นิพพาน ภารกิจดังกล่าวน่าจะเป็น “กิจของปัจเจกบุคคล” มากกว่าจะเป็นกิจของรัฐ^{๑๖} แต่ในขณะที่เดียวกันการอ้างภารกิจที่ยิ่งใหญ่ตามคติทางศาสนานี้เองได้สร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐโบราณในการใช้อำนาจปกครองเพื่อให้บรรลุภารกิจอันยิ่งใหญ่^{๑๗} หรืออาจกล่าวได้ว่าการอ้างภารกิจ “ทางธรรม” ได้สร้างความชอบธรรมทำให้รัฐโบราณใช้อำนาจ “ทางโลก” เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางธรรมนั่นเอง

เนื่องจากรัฐภายใต้คติทางศาสนามีภารกิจที่ยิ่งใหญ่ ดังนั้นกษัตริย์ในฐานะผู้รับผิดชอบสูงสุดของรัฐต้องมีผู้เข้ามาช่วยภารกิจให้บรรลุซึ่งได้แก่ชนชั้นขุนนางที่ได้รับอำนาจลงมาเป็นลำดับชั้น ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมนั้นมีชนชั้นสูงต่ำลดหลั่นกันเป็นแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีการกำหนดหน้าที่ของคนแต่ละระดับชั้นที่มีต่อผู้มีฐานะตำแหน่งเหนือตน ผู้น้อยมีหน้าที่เคารพเชื่อฟังผู้มีฐานะตำแหน่งเหนือตน แต่ผู้เป็นใหญ่กว่าย่อมต้องมีหลักศีลธรรมและจริยธรรมกำกับอยู่มากกว่า เนื่องจากกษัตริย์เป็นผู้มีบารมีสูงสุด จึงได้กำหนดให้คนอื่น อันได้แก่ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ และทาส จะต้องมีหน้าที่ต่าง ๆ ต่อกษัตริย์อย่างไร ส่วนกษัตริย์ทรงมีหน้าที่ต่อพระศาสนาและธรรมเท่านั้น^{๑๗}

^{๑๖} จรัญ โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๙๐-๙๑. อย่างไรก็ตาม จรัญ โฆษณานันท์ เห็นว่า กิจอันเป็นอุดมคติของปัจเจกบุคคลดังกล่าวก็ไม่ได้ขัดแย้งกับกิจของรัฐแบบเป็นขั้วตรงข้าม เพราะคติแนวพุทธกิจสองส่วนนี้ต่างดำเนินอยู่บนเส้นทางที่ทอดไปสู่เป้าหมายทางศีลธรรมอันเดียวกัน ต่างกันเพียงกิจของรัฐจำกัดตัวเองเพียงจุดใดจุดหนึ่งที่ไม่ใช่จุดสุดท้ายบนเส้นทางสายนี้ ขณะที่ภารกิจในการก้าวพ้นจากจุดดังกล่าว (การไปสู่นิพพาน) เป็นเรื่องของปัจเจกชนแต่ละคน

^{๑๗} ม.ร.ว. คชินทร์, รพีพัฒน์, ม.ล. วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ และ Craig J. Reynolds, “ค่านิยมประเพณีและแนวความคิดเกี่ยวกับสัมพันธ์ระหว่างคนกับรัฐและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่” เอกสารประกอบการสัมมนา “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” จัดโดยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอื่น ๆ วันที่ ๑๙-๒๑ สิงหาคม ๒๕๒๖ ณ โรงแรมแกรนด์พาเลซ พัทยา, หน้า ๒๗.

ดังนั้น กษัตริย์อยุธยาในฐานะผู้มีบารมีสูงสุดจึงมีอำนาจในการควบคุมกำลังคนโดยผ่านระบบการจัดหมวดหมู่ราษฎรหรือไพร่ให้สังกัดมูลนายซึ่งต้องรับผิดชอบต่อกษัตริย์อีกทีหนึ่ง ภายใต้ระบบนี้ราษฎรทุกคนมีหน้าที่ต่อราชการด้วยกันทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่ผู้ที่มีฐานะเป็นไพร่ต่ำสุดก็จะถูกเกณฑ์แรงงานหรือส่งส่วย โดยที่มีหัวหน้าควบคุมบังคับบัญชาเป็นหมวดหมู่ตามลำดับศักดิ์นาขึ้นไปจนถึงตัวกษัตริย์ ดังที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาลและกฎหมายสำคัญอื่น ๆ ที่ตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เช่น พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนที่ได้ยกฐานะของกษัตริย์ขึ้นเหนือสามัญชนทั้งปวงโดยเป็น “สมมติเทพ” หรือ “พระพุทธเจ้าที่ยังมีพระชนม์อยู่” ซึ่งจำเป็นต้องมีพิธีรีตองในการปฏิบัติอย่างพิเศษขึ้นเฉพาะออกไปทุก ๆ ด้าน และยังได้กำหนดคนในสังคมออกเป็นชนชั้น มีฐานันดรสูงต่ำลดหลั่นกันลงมาตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงจนถึงไพร่ทาส โดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง กษัตริย์อยุธยาจึงอ้างสิทธิที่จะมีพระราชอำนาจในการครอบครองสูงสุดเหนือดินแดนทั้งปวงอันเป็นต้นตอของสิทธิที่จะเก็บส่วยอากรและผลิตผลอื่น ๆ จากที่ดินได้ตามแต่จะเห็นเหมาะสม จะพระราชทานแผ่นดินเป็นเนื้อที่เท่าใดให้แก่ผู้ใดใช้ทำมาหากินก็ได้ หรือจะทรงเรียกคืนเสียเมื่อใดก็ได้ในฐานะ “พระเจ้าแผ่นดิน”^{๑๘} ดังปรากฏความในพระอัยการเบ็ดเสร็จตอนหนึ่งว่า “ที่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย เปนที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เปนข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เปนที่ราษฎรหาได้”^{๑๙} นอกจากนี้ กษัตริย์อยุธยามีอำนาจเหนือชีวิตทุกคนในสังคมไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในฐานะสูงต่ำอย่างไร ความเป็นอยู่และยศฐาบรรดาศักดิ์ทั้งปวงของทุกคนจึงขึ้นอยู่กับพระบรมเดชานุภาพของกษัตริย์จากราชสำนัก

^{๑๘} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สังคมสมัยอยุธยา,” ใน **หนังสืออ่านประกอบพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๔๘.

^{๑๙} พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๕๑, ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง เล่ม ๒** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๕๒๙), หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

อยุธยาซึ่งจะแต่งตั้งถอดถอนหรือริบทรัพย์สิ้นเสียเมื่อไรก็ได้ และอำนาจสั่งให้ประหารชีวิตคนได้นั้นเป็นของกษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียวในฐานะทรงเป็น “เจ้าชีวิต”^{๒๐} แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจของกษัตริย์ในทางทฤษฎีที่มีไม่จำกัดดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นได้ดีที่สุดในพระราชกำหนดเก่า พ.ศ. ๒๒๗๓ ที่ออกในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ดังความตอนหนึ่งว่า

“...อนึ่ง แผ่นดินเปนใหญ่แต่สมเด็จพระมหากระษัตริย์ ด้วยเหตุว่าพระมหากระษัตริย์เจ้านั้นเปนสมมติเทวดา จะให้ผู้น้อย เปนผู้น้อย ๆ เปนใหญ่ก็ได้ ถ้าสมเด็จพระมหากระษัตริย์มีพระราชโองการด้วยกิจสิ่งใด ๆ ก็ดี ดุจดั่งขวานฟ้าถึงมาทว่าผ่า ถูกต้องต้นไม้แลภูเขามิอาจสามาถจะทนทานได้ ย่อมจะหักทำลายไป ถ้าจะมีพระราชโองการตรัสสั่งให้ห้ามสิ่งใด ก็ขาดเปนสิทสิ่งนั้น...”^{๒๑}

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าในทางทฤษฎีแล้วตัวพระมหากษัตริย์ก็คือรัฐ กษัตริย์ทรงเป็นเนื้อหาของรัฐ หน้าที่ของรัฐเป็นหน้าที่อันหนึ่งอันเดียวกับหน้าที่ของกษัตริย์ ในรัฐโบราณจึงยังไม่มี การแยกอำนาจออกจากตัวบุคคล และอำนาจยังไม่มีลักษณะเป็นสถาบัน (Institution) ซึ่งการที่ยังไม่มี การแยกภาระหน้าที่ (function) ออกจากตัวบุคคล (person) นั้นเอง ที่ทำให้รัฐโบราณแตกต่างจากรัฐสมัยใหม่ที่แยก “ส่วนตัว” ออกจาก “ตำแหน่งหน้าที่”^{๒๒}

^{๒๐} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สังคมสมัยอยุธยา,” หน้า ๔๘. ; วิทยา สุจริตธนาภิรักษ์, “แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์,” ใน เอกสารการสนชวชิชาวิวัฒนาการการเมืองไทย หน่วยที่ ๑-๗ (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๕.

^{๒๑} พระราชกำหนดเก่า มาตรา ๕๐, ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๕๒๙), หน้า ๒๗๗-๒๗๘.

^{๒๒} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชนเล่ม ๑ : วิชาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๙-๔๐.

๑.๑.๒ ข้อจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยและ

อยุธยา

แม้ว่าในทางทฤษฎีแล้วพระมหากษัตริย์ในรัฐราชาธิราชจะมีอำนาจเด็ดขาดเป็นล้นพ้นและไม่จำกัดก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติแล้วพระมหากษัตริย์ไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในแบบเดียวกับเจ้าของอธิปไตยในรัฐสมัยใหม่แต่อย่างใด ซึ่งเกิดจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน คือ

(๑) การต้องอ้างอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอุดมการณ์ทางศาสนา

เนื่องจากพระมหากษัตริย์ในรัฐไทยโบราณต้องอ้างความชอบธรรมในอำนาจไว้บนพื้นฐานของคติความเชื่อทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นคติความเชื่อตามลัทธิเทวราชาของพราหมณ์ หรือคติพระจักรพรรดิราชาในพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์จึงไม่ได้มีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดในตัวเองเพราะต้องอ้างอำนาจสิ่งลี้ลับศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ในจักรวาลหรืออุดมการณ์ทางศาสนาในการที่จะทำให้ราษฎรยอมรับในอำนาจของกษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองสูงสุดของรัฐ เพื่อสร้างความสวามิภักดิ์และจงรักภักดีให้เกิดขึ้นในผู้ใต้ปกครอง อันเป็นพื้นฐานที่จะทำให้อำนาจการปกครองของกษัตริย์ดำรงอยู่ได้ ลักษณะของอำนาจเช่นนี้เรียกว่า “อำนาจอิธราช” (Suzerainty) ซึ่งพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงอธิบายว่าเป็น “อำนาจแห่งความเป็นใหญ่ในฐานะที่เป็นผู้รับความสวามิภักดิ์” ซึ่งแตกต่างจาก “อำนาจอธิปไตย” ที่หมายถึง “อำนาจแห่งความเป็นใหญ่ในฐานะที่เป็นเจ้าของดินแดน”^{๒๓}

^{๒๓} พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, **วิทยาวรรณกรรม** (พระนคร : แพร์พิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๔๗๘. อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก,” ใน **อยู่เมืองไทย : รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี**. สมบัติ จันทวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๙๖.

ด้วยเหตุที่อำนาจของพระมหากษัตริย์ของไทยสมัยโบราณผูกพันอยู่กับคติความเชื่อทางศาสนานั้นเองจึงทำให้นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าในอีกด้านหนึ่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ถูกจำกัดควบคุมโดยคติทางศาสนา คือ “ทศพิธ ราชธรรม”^{๒๔} รวมถึงหลักธรรมอื่นในพระพุทธศาสนา เช่น ราชสังคหวัตถุ พระราชวัตร พระจักรวรรดิวัตร ฯลฯ ทำให้อำนาจของพระมหากษัตริย์จึงไม่ถึงกับเป็นอำนาจตามอำเภอใจ เพราะเหตุว่ายังมีกรอบแห่งคุณธรรมต่าง ๆ^{๒๕} แต่หากวิเคราะห์ถึงการปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนาดังกล่าวแล้วจะพบว่าหลักธรรมเหล่านั้นเป็นเพียงแนวปฏิบัติที่มีได้มีสภาพบังคับเป็นกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ต้องยึดถือแต่อย่างใด หากจะมีผลบ้างก็เป็นแต่เพียงการนำหลักธรรมมายับยั้งซึ่งพระทัยในการใช้อำนาจของพระองค์เอง (royal self-restraint) เท่านั้น ซึ่งพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ย่อมมีแตกต่างกันไป^{๒๖}

และเมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ก็จะพบว่าการอ้างอุดมการณ์ทางศาสนาที่ดูเหมือนเป็น “เป้าหมาย” ของการดำรงตนของพระมหากษัตริย์นั้น ในบางครั้งอุดมการณ์ทางศาสนาก็มีฐานะเป็นเพียง “เครื่องมือ” อย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงหยิบยกขึ้นใช้เพื่อเสริมสร้างอำนาจบารมี^{๒๗} และสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจปกครองของพระมหากษัตริย์ เพราะในทางปฏิบัติพระมหากษัตริย์มักจะใช้กำลังและความรุนแรงเพื่อที่จะทำให้ได้มาซึ่งอำนาจและรักษาอำนาจไว้ซึ่งไม่ใช่เป็นวิธีการที่ถูกต้องตามหลักธรรมทางศาสนาที่พระมหากษัตริย์อ้างเป็นเป้าหมายของรัฐแต่อย่างใด แต่เป็นการใช้ “วิธีการ” ไปสู่เป้าหมายที่เป็นการขัดแย้งกับ “เป้าหมาย” คืออุดมคติทางศาสนาเสียเอง

^{๒๔} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สังคมสมัยอยุธยา, หน้า ๔๙.

^{๒๕} วิทยา สุจริตธนารักษ์, เอกสารการสอนชุดวิชาวิวัฒนาการการเมืองไทย หน่วยที่ ๑-๗ (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐. : ภูริชญา วัฒนรุ่ง, **ปรัชญาและพัฒนารากกฎหมายมหาชน** (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙.

^{๒๖} บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, “สถาบันพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญไทย” บทความนำเสนอในงานวิชาการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี จัดโดยคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๙, หน้า ๒.

^{๒๗} จรัญ โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, หน้า ๑๒๐.

ตัวอย่างเช่น พระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยที่มีภาพลักษณ์เป็น “ธรรมราชา” อย่างพระมหาธรรมราชาลิไท (พ.ศ. ๑๘๙๐-๑๙๑๓) ที่ใฝ่ธรรมเคร่งครัดอย่างยิ่ง ประหนึ่งพระโพธิสัตว์นั้น ในอีกด้านหนึ่งก็ยังเป็นนักรบที่เข้มแข็ง พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ ในยุคที่สุโขทัยกำลังแตกแยกสับสนซึ่งสืบเนื่องมานับแต่สิ้นยุคพ่อขุนรามคำแหง โดย พระองค์ขึ้นครองราชย์ด้วยการใช้กำลังจากเมืองศรีสัชชนาลัยเข้ายึดพร้อมกับการประหาร ศัตรู^{๒๔} ดังที่ปรากฏในจารึกว่า “เสด็จนำพลพยุหเสนาทั้งหลายออกมาจากเมืองศรีสัชชนาลัย มาริบตบแต่งพลโยธา...เมื่อเสด็จมีพระบัญชาให้ไพร่พลทั้งหลาย...เข้าระดมฟันประตู่ ประหารศัตรูทั้งหลาย... บัดนั้น จึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเสวยราชย์...”^{๒๕} และเมื่อขึ้น ครองราชย์แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงทำนุบำรุงศาสนาแต่อย่างเดียว แต่ได้ทำสงครามโดยไป ปราบเมืองน่านและทางตะวันออกได้เมืองต่าง ๆ ในลุ่มน้ำป่าสักด้วย ตามที่ปรากฏในจารึก หลักที่ ๘ ^{๓๐}

ในสมัยอยุธยา ก็มีพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ก็ได้ขึ้น ครองราชย์โดยการรัฐประหารที่ต้องกำจัดศัตรูมากมายซึ่งไม่น่าจะเรียกว่าเป็น “ธรรมราชา” ที่ทรง “ทศพิธราชธรรม” ได้ แต่พระองค์ก็ได้อ้างอุดมการณ์ทางศาสนาเพื่อสร้าง ความชอบธรรมในการทำรัฐประหารและครองความเป็นใหญ่ ดังเช่น เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ก่อนหน้าขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าปราสาททอง) ก็เคย อ้างเหตุผลในการทำรัฐประหารสมเด็จพระเอกาทศธรรม (พ.ศ. ๒๑๗๒) ว่า “ข้าพเจ้า ปรารถนาพระโพธิญาณ ถ้าจะเสร็จแก่พระพุทธสมบัติเป็นแท้ จะยกเข้าไปล้างผู้สตัย ขอให้สำเร็จดังปรารถนา...”^{๓๑} หรือเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทำรัฐประหารพระศรีสุธรรมราชา (พ.ศ. ๒๑๙๙) ก็อ้างในทำนองเดียวกันว่า “พระมหากษัตริย์ปราศจากหิริโหดปะแล้ว ไหนจะครองราชสมบัติเป็นยุติธรรมเล่า น่าที่จะร้อนอกสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นแท้ จะละไว้มิได้”^{๓๒}

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙.

^{๒๕} “จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร พุทธศักราช ๑๙๐๔,” ใน **ประชุมจารึกภาคที่ ๘ : จารึกสุโขทัย** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๙๖.

^{๓๐} ชูศิริ จามรมาน, **ประวัติศาสตร์สุโขทัย** (กรุงเทพฯ : ธีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๔๙-๕๐.

^{๓๑} **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

การที่พระมหากษัตริย์ใช้วิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายคืออุดมคติทางศาสนาขัดแย้งกับเป้าหมายเสียเองนั้นทำให้เกิดคำถามตามมาว่าอุดมคติทางศาสนาที่รัฐอ้างเป็นอุดมการณ์ของรัฐกับวิธีการรักษาอำนาจรัฐที่ต้องใช้กำลังและความรุนแรงนั้นสามารถไปด้วยกันได้หรือไม่ หรือว่าการอ้างอุดมการณ์ทางศาสนาของรัฐโบราณเป็นเพียงความจำเป็นในการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือรักษาอำนาจ เพราะรัฐโบราณไม่มีกำลังอำนาจอย่างอื่นที่มากพอที่จะดำรงรักษาอำนาจรัฐไว้ได้ ดังนั้น หากมีวิธีการใดที่จะสามารถรักษาอำนาจรัฐไว้ได้ก็จำเป็นต้องใช้วิธีการนั้นไม่ว่าวิธีการนั้นจะเป็นการขัดแย้งกับคติทางศาสนาซึ่งรัฐได้อ้างเอาเป็นอุดมการณ์ของรัฐก็ตาม ดังนั้น ความเห็นที่ว่าหลักธรรมทางศาสนาเป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุมการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์จึงมีน้ำหนักน้อย ข้อเสนอจึงน่าจะเข้าไปตามทฤษฎีของ จรัญ โฆษณานันท์ ที่เห็นว่า “ถึงที่สุดแล้ว การยึดมั่นในหลักธรรมทางศาสนาของพระมหากษัตริย์จึงดูจะเป็นเรื่องศีลธรรมหรือคุณธรรมส่วนตัวของพระองค์มากกว่าสิ่งอื่น โดยมีปัจจัยด้านความมั่นคงในอำนาจของพระองค์เป็นตัวกำหนดภายนอก ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดมั่นคงแข็งแรง การอ้าง “ธรรม” ก็จะเป็นเพียง “พิธี” เท่านั้น”^{๓๓} หรือชัยอนันต์ สมุทวณิช ก็เห็นว่าการอ้างอุดมการณ์ทางศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรมในอำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์อยู่ยุคใดเหมือนว่าจะเน้นแบบพิธีความศักดิ์สิทธิ์แบบเทวราชาของพราหมณ์มากกว่าคตินิยมราชาซึ่งพระมหากษัตริย์มักจะนำมาอ้างพอเป็นพิธีเพื่อประโยชน์ทางการเมืองเท่านั้น^{๓๔} หรือ ม.ร.ว. อดิน รพีพัฒน์ ก็มีความเห็นในทำนองเดียวกันว่า “พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทรงให้ความสำคัญแก่ทฤษฎีเทวราชามากกว่าหลักธรรมอื่น ๆ”^{๓๕} ซึ่งหมายความว่า พระมหากษัตริย์ได้อ้างอุดมการณ์ทางศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรม แต่ขณะเดียวกันก็ต้องใช้กำลังอำนาจและความรุนแรงควบคู่กันไปด้วยเพื่อให้รักษาอำนาจไว้ได้

^{๓๓} จรัญ โฆษณานันท์, *ปรัชญากฎหมายไทย*, หน้า ๒๐๘.

^{๓๔} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “ความคิดทางการเมืองเรื่องธรรมราชาและทศพิธราชธรรม,” *วารสารกฎหมาย* ๑๑ (สิงหาคม-พฤศจิกายน ๒๕๓๐) : ๒๙.

^{๓๕} ม.ร.ว. อดิน รพีพัฒน์, *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖)*, หน้า ๘๔.

ดังนั้น การที่รัฐโบราณจำเป็นต้องอ้างอุดมการณ์ทางศาสนา เพื่อสร้างความชอบธรรมในอำนาจของพระมหากษัตริย์ซึ่งจะต้องใช้ควบคู่กับการใช้กำลัง และความรุนแรงนั่นเองที่สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจรัฐในความเป็นจริงที่ไม่มีเอกภาพ มากพอที่จะสร้างระเบียบแบบแผนและความมั่นคงแก่รัฐได้ แต่ขณะเดียวกันการอ้าง อุดมการณ์ทางศาสนานั้นเองทำให้รัฐโบราณสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยมีเอกภาพระดับหนึ่ง ซึ่งหากเทียบกับรัฐสมัยใหม่แล้วอาจไม่มีเอกภาพเท่า แต่รัฐโบราณก็ดำรงอยู่ได้โดย อิทธิพลของความเชื่อในทางศาสนาที่ผู้ปกครองหรือกษัตริย์อ้างว่าเป็นเป้าหมายของ รัฐซึ่งก็คือการนำพาประชาชนให้บรรลุถึงธรรมและหลุดพ้นในโลกนี้ได้^{๓๖} ซึ่งอำนาจ ของรัฐโบราณดังกล่าวแตกต่างจากแนวความคิดอำนาจอธิปไตยของรัฐสมัยใหม่ตาม แนวความคิดของ ฌอง โบแดง (Jean Bodin) ที่ไม่ต้องอ้างอำนาจอื่นใดที่อยู่เหนืออำนาจ อธิปไตยอีก เพราะอำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุด เด็ดขาด และไม่มีข้อจำกัดในตัวเอง

(๒) การถ่วงดุลอำนาจโดยเจ้านายและขุนนาง

ในรัฐโบราณซึ่งใช้ระบบศักดินานั้นพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ศูนย์กลางแห่งอำนาจทั้งหมด แต่พระองค์ไม่อาจปกครองราษฎรทั้งหมดได้ด้วยพระองค์เอง พระมหากษัตริย์จึงใช้อำนาจผ่านเจ้านาย ขุนนาง และมูลนายในระดับต่าง ๆ ผ่านลงมาสู่ราษฎร พวกเจ้านาย ขุนนาง และข้าราชการเหล่านี้ จึงเป็นชนกลางที่จะเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์ กับราษฎร ซึ่งทำให้มีโอกาสส่งสมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง^{๓๗} ดังนั้น ในความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับเจ้านายและขุนนางนั้นดูเหมือน พระมหากษัตริย์จะมีความระแวงบุคคลทั้งสองกลุ่มนี้ค่อนข้างสูงเพราะสามารถท้าทายอำนาจและ แย่งราชบัลลังก์ได้มากที่สุด ความระแวงของพระมหากษัตริย์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็น

^{๓๖} ดังนั้น สมเกียรติ วันทะนะ จึงได้ตั้งข้อสังเกตว่ารัฐโบราณเป็น “นากรัฐ” คือ “รัฐที่ สัมพันธภาพที่ยึดเหนี่ยวส่วนต่าง ๆ ของรัฐ เข้าด้วยกันนั้นตั้งอยู่บนฐานของพิธีกรรมมากกว่าอำนาจ ที่เป็นจริงตามกฎหมาย” ซึ่งต่างจากรัฐสมัยใหม่ที่เป็น “นิติรัฐ” ซึ่งหมายถึง “รัฐที่อำนาจบังคับทาง กฎหมายมีความสำคัญว่าการแสดงพิธีกรรม” (สมเกียรติ วันทะนะ, “รัฐไทย : นามธรรมและ รูปธรรม” **รัฐศาสตร์สาร** ๑๔-๑๕ (กันยายน ๒๕๓๑ - เมษายน ๒๕๓๒) : ๑๙๔-๑๙๕.)

^{๓๗} มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, **ขุนนางอยุธยา** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑-๒๒.

ในกฎหมายเทศบาลหลายมาตราด้วยกัน เช่น กฎมณเฑียรบาลข้อหนึ่งระบุไว้ว่า “อนึ่งแต่นา ๑๐,๐๐๐ ลงมาถึงนา ๑,๖๐๐ แลไปมาหากันถึงเรือนก็ดี ที่สังกัดแห่งใด ๆ ก็ดี แลนั่งในศาลาลูกขุนเจรจากระซิบกันแต่สองต่อสองก็ดี โทษพินคอริบเรือน”^{๓๘} นอกจากนี้ยังมีการห้ามมิให้เจ้าเมืองหนึ่งเดินทางไปพบปะกับเจ้าเมืองอีกคนหนึ่งอย่างเด็ดขาด ห้ามขุนนางที่มีศักดิ์นาตั้งแต่ ๑๐,๐๐๐ ลงมาถึง ๘๐๐ ไร่ มาคบหากับพระราชบุตร และพระราชนัดดา และห้ามขุนนางขาดหายไปในพิธีถือน้ำและแสดงความจงรักภักดี การละเมิดกฎเหล่านี้ล้วนมีโทษถึงตายทั้งสิ้น^{๓๙} ความหวาดระแวงดังกล่าวน่าจะเกิดจากการควบคุมกำลังคนในสมัยโบราณทำให้ขุนนางแต่ละคนเหมือนมีกองทัพส่วนตัว หากมีการจัดพันธมิตรระหว่างผู้มีอำนาจด้วยกันก็อาจมีกำลังกล้าแข็งถึงขั้นโค่นราชบัลลังก์ได้^{๔๐}

ดังนั้น แม้ว่าในทางทฤษฎีแล้วความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับเจ้านายและขุนนางนั้นถือว่าเจ้านายและขุนนางอยู่ใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้วเจ้านายและขุนนางที่มีอำนาจอาจมีบทบาททางการเมืองมาก จนสามารถ “คาน” หรือ “แข่ง” พระราชอำนาจได้ ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงต้องทรงระมัดระวังคอยเอาใจคนบางหมู่บางเหล่าในสังคมไว้เสมอ เพราะเกรงว่าจะเกิดกบฏขึ้นถ้าหากว่าบุคคลเหล่านั้นไม่พอใจในพระองค์ โดยเฉพาะชนชั้นสูง ได้แก่ เจ้านายในพระราชวงศ์และขุนนาง เพราะคนเหล่านี้มีพวกและมีผู้คนอยู่ใต้บังคับบัญชามาก หากไม่พอใจแล้วอาจคิดกบฏขึ้นเมื่อไรก็ได้^{๔๑} ความเกรงกลัวว่าจะเกิดกบฏหรือการคบคิดกันในพระราชวังเพื่อแย่งชิงอำนาจจึงนับเป็นสิ่งสำคัญที่ควบคุมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ด้วย พระมหากษัตริย์ไม่กล้าที่จะเป็นศัตรูกับขุนนาง

^{๓๘} กฎมณเฑียรบาลมาตรา ๗๕, ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง เล่ม ๑** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๕๒๙), หน้า ๘๔.

^{๓๙} กฎมณเฑียรบาลมาตรา ๗๗, ๗๘ และ ๘๑, ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง เล่ม ๑**, หน้า ๘๔-๘๕.

^{๔๐} เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “รัฐไทยในกฎหมายตราสามดวง,” ใน **กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย** (กรุงเทพฯ : อรุณกาลาดพร้าว, ๒๕๓๕), หน้า ๗๕.

^{๔๑} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สังคมสมัยอยุธยา,” หน้า ๔๗.

หรือประชาชนทั้งหมด เพราะบรรดาเจ้านาย ขุนนางผู้ใหญ่ และข้าราชการบริพาร มักจะเป็นผู้ยุยงให้เกิดกบฏถ้าหากไม่พอใจผลประโยชน์ที่ตนได้รับ ส่วนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะอยู่เหนือบุคคลที่ใกล้ชิดเหล่านี้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของพระองค์เองด้วย^{๔๒}

ดังนั้น การควบคุมหรือยับยั้งการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ นอกจากจะเป็นหลักกรรมทางศาสนาซึ่งขึ้นอยู่กับความศรัทธาความพอพระทัยเลื่อมใสต่อธรรมะเป็นการส่วนพระองค์และความมั่นคงเข้มแข็งในจริยธรรมส่วนพระองค์แล้วยังขึ้นอยู่กับการถ่วงดุลอำนาจโดยเจ้านายหรือขุนนางอีกด้วย เพราะในบางครั้งพระมหากษัตริย์มักจะแสดงให้เห็นว่าเป็นธรรมราชาที่ทรงทศพิธราชธรรมด้วยความจำยอมเพื่อสร้างภาพลักษณ์แห่งความชอบธรรมในการครองอำนาจแห่งตนหรือเพราะมีกระแสกดดันจากภายนอกที่มีกลุ่มอำนาจระดับสูงในสังคมอื่น ๆ กล่าวคือกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์หรือขุนนางผู้ใหญ่คอยกดดันอยู่^{๔๓} พระมหากษัตริย์จึงต้องทำให้ประชาชนยอมรับอำนาจของพระมหากษัตริย์ว่าเป็นอำนาจที่ชอบธรรมซึ่งจะมีส่วนช่วยทำให้สามารถรักษาอำนาจไว้ได้ แต่ในทางตรงข้ามถ้าสมมุติของพระมหากษัตริย์พระองค์ใดประชาชนได้รับความเดือดร้อนก็มักจะถูกนำมาเชื่อมโยงกับการที่พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นไม่มีทศพิธราชธรรมซึ่งอาจนำไปสู่การล้มล้างอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้^{๔๔} แต่การอ้างทศพิธราชธรรมหรือเหตุอาเพศต่าง ๆ เพื่อล้มล้างอำนาจของพระมหากษัตริย์นั้นไม่ใช่ว่าไพร่ฟ้าสามัญชนที่ไหนที่จะหาญกล้ากระทำได้ บุคคลที่มีศักยภาพมีแต่บุคคลในศูนย์กลางอำนาจคือเชื้อพระวงศ์และขุนนางศักดินาสูง ๆ เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม การอ้างหลักกรรมเพื่อล้มล้างอำนาจของพระมหากษัตริย์ถึงที่สุดแล้วยังขึ้นอยู่กับความมั่นคง

^{๔๒} ควอริช เวลส์, **การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ**, แปลโดย กาญจณี สมเกียรติกุล และ ยุพา ชุมจันทร์ (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๙), หน้า ๒๗.

^{๔๓} จรัญ โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, หน้า ๒๔๐.

^{๔๔} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “ความคิดทางการเมืองเรื่องธรรมราชาและทศพิธราชธรรม,” : ๒๙.

ในอำนาจของพระมหากษัตริย์รวมทั้งระดับการประนีประนอมทางผลประโยชน์ของชนชั้น
ศักดินาอีกด้วย^{๔๕}

ดังนั้น ในการทำรัฐประหารที่มีการอ้างว่าพระมหากษัตริย์
ไม่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมนั้นแม้จะมีอยู่บ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อยและเป็นเพียงแค
ข้ออ้างเท่านั้น ขณะที่เบื้องหลังเป็นเหตุผลเรื่องความขัดแย้งในอำนาจหรือการประสาน
ผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัวของกลุ่มบุคคลชั้นสูงคือบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์หรือขุนนาง
ชั้นผู้ใหญ่^{๔๖} เมื่อใดที่ดุลอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางเปลี่ยนแปลงไปในทางที่
เสียสมดุล การรัฐประหารแย่งชิงอำนาจก็มักจะเกิดขึ้นเสมอ เช่น กรณีที่พระมหากษัตริย์
ยังทรงพระเยาว์ก็มักจะถูกทำรัฐประหารซึ่งคงไม่ใช่เพราะเหตุที่ไม่ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม
แต่อย่างไร แต่เกิดจากความอ่อนแอในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในขณะที่
ขุนนางได้สะสมกำลังอำนาจบารมีจนเหนือกว่าพระมหากษัตริย์จึงสามารถทำรัฐประหาร
ได้สำเร็จ ดังนั้น สิ่งที่ตรวจสอบถ่วงดุลและจำกัดอำนาจของกษัตริย์ที่แท้จริงที่อยู่เบื้องหลัง
ธรรมราชาและทศพิธราชธรรมน่าจะได้แก่เจ้านายและขุนนางที่มีโอกาสแข่งบารมีกับ
พระมหากษัตริย์มากกว่าการจำกัดอำนาจของพระองค์เองโดยหลักการธรรมราชาที่ทรง
ทศพิธราชธรรม ในสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจสิ่งที่ตรวจสอบถ่วงดุลและจำกัด
อำนาจของพระมหากษัตริย์จึงน่าจะเป็น **“อำนาจ” ของเจ้านายและขุนนาง มากกว่า “ธรรม”**

ดังนั้น จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่าในความเป็นจริงแล้ว
พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาไม่ได้มีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดแต่อย่างไร ซึ่งน่าจะเป็นไปตามข้อสรุป
ของจรัญ โฆษณานันท์ ที่ว่า **“หากพิจารณาโดยเนื้อแท้แล้ว กระแสความเป็นไปของอำนาจรัฐ
สูงสุดจึงมีลักษณะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจมากกว่าจะมีลักษณะสถิตย์นิ่งมั่นคง
อยู่ในมือของบุคคลใดหรือกลุ่มบุคคลใดอย่างถาวร การตรวจสอบ (อำนาจ) หรือการ
ชิงไหวชิงพริบทางการเมืองในระดับเบื้องบนล้วนทำให้อำนาจรัฐในสภาพที่เป็นจริงมีลักษณะ
ของการกระจายมากกว่าจะเป็นอำนาจเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ที่มั่นคงถาวรในพระหัตถ์ของ**

^{๔๕} นิคม มุสิกคามะ, “การปฏิวัติ รัฐประหาร และการกบฏสมัยอยุธยา,” **ศิลปวัฒนธรรม**
๑ (ตุลาคม ๒๕๒๓) : ๑๙. ; จรัญ โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

^{๔๖} นิคม มุสิกคามะ, “การปฏิวัติ รัฐประหาร และการกบฏสมัยอยุธยา,” : ๑๙. ; จรัญ
โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, หน้า ๒๕๖.

พระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว (เว้นเพียงพระองค์ที่มีพระปรีชาสามารถเข้มแข็งเป็นพิเศษ)^{๔๗}

นิติ เอียวศรีวงศ์ ก็สรุปในทำนองเดียวกันว่า “แท้จริงแล้วอำนาจการปกครองกระจายอยู่ในหมู่ “ชนชั้นปกครอง” (หรือเรียกในภาษาไทยเดิมว่า “มูลนาย”) ที่มีความหลากหลายมาก นับตั้งแต่ระดับท้องถิ่นขึ้นมาถึงเจ้าประเทศราชและขุนนางระดับสูง ส่วนใหญ่ก็มักสามารถดำรงตำแหน่งในลักษณะสืบตระกูล (ในทางปฏิบัติไม่ใช่ทางทฤษฎีเหมือนระบบฟีวดัลของฝรั่งเศสหรือญี่ปุ่น) และ “มูลนาย” เหล่านี้ก็หาได้อยู่ภายใต้โครงสร้างที่เป็นเอกภาพไม่ พระราชอำนาจจึงตั้งอยู่บนการประนีประนอมและการ “เล่นการเมือง” (politicking) กับอำนาจอันหลากหลายนี้ พระราชอำนาจที่ปรากฏในหลักฐานของราชสำนักที่เราเห็นในปัจจุบันที่จริงแล้วกลับกระจุกตัวอยู่กับบรรดาคนเหล่านี้”^{๔๘}

(๓) การขาดความต่อเนื่องของอำนาจ

ในรัฐโบราณมักจะมีปัญหาความต่อเนื่องของอำนาจทางการเมืองเกิดขึ้นเสมอเมื่อมีการเปลี่ยนองค์พระมหากษัตริย์ที่ไม่มีกฎเกณฑ์ในการสืบราชสมบัติที่แน่นอนซึ่งเป็นปัญหาที่กระทบต่อเสถียรภาพของรัฐมาตลอดและแสดงให้เห็นถึงปัญหาการขาดความต่อเนื่องของอำนาจในการปกครอง ซึ่งปัญหาดังกล่าวมีหลักฐานปรากฏตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัยแล้ว ดังเช่น กรณีของพญาลีไท (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๙๐ - พ.ศ. ๑๙๑๓) ก่อนที่จะขึ้นครองสุโขทัยนั้นทรงเป็นอุปราชปกครองเมืองศรีสัตตนาลัยมาก่อนและต้องยกทัพจากศรีสัตตนาลัยมาปราบปรามผู้ที่ขัดแย้งจึงได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์สุโขทัย หรือภายหลังพระมหาธรรมราชาที่ ๓ (พระเจ้าไสยลือไทย พ.ศ. ๑๙๔๒ - ๑๙๖๒) สวรรคต ก็ปรากฏว่าบรรดาพระราชโอรสของพระองค์คือเจ้าบรมपालและเจ้าราม

^{๔๗} จรัญ โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, หน้า ๒๖๕.

^{๔๘} นิติ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมทางการเมืองไทย,” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๙ ประจำปี ๒๕๕๐ เรื่อง “การเมือง จริยธรรม และการปกครอง” ระหว่างวันที่ ๘ - ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ ถนนราชดำเนินนอก กรุงเทพมหานคร, อรรถัย กักผล และ ธีรพรณ ใจมั่น, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

เปิดศึกชิงบัลลังก์กันเอง สมเด็จพระนครินทร์หรือนครินทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๕๒ - ๑๙๖๗) ทรงขึ้นไปไกลเกลี้ยให้บรมपालขึ้นครองราชย์โดยให้ประทับที่สองแคว โดยอยู่ใต้อำนาจอยุธยา และให้พระยารามไปครองเมืองเซียง (ศรีสัตนาลัย)^{๔๙} ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าอำนาจของอาณาจักรสุโขทัยขึ้นอยู่กับตัวผู้ปกครอง ยามใดผู้ปกครองมีอำนาจมากอาณาจักรก็เข้มแข็งและรุ่งเรือง หากผู้ปกครองอ่อนแออาณาจักรย่อมพลอยอ่อนแอไปด้วย จึงเห็นได้ชัดเจนว่าอำนาจทางการเมืองของสุโขทัยอยู่ที่ตัวบุคคลเป็นสำคัญ^{๕๐} อำนาจยังไม่เป็นของสถาบัน (Institute) ที่มีความต่อเนื่อง

ส่วนในราชอาณาจักรอยุธยานั้นการสืบราชสมบัติช่วงแรก (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๑๑๒) จะมีประเพณีการสถาปนาพระราชโอรสองค์โตของพระมหากษัตริย์ให้ดำรงตำแหน่ง “พระราเมศวร” ซึ่งคุณล้าย ๆ ว่าจะเป็นตำแหน่งสืบราชสมบัติ และมีการส่งบรรดาพระโอรสไปปกครองเมืองลูกหลวงก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติก็มีได้มีหลักประกันว่าเมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตแล้ว ผู้ที่ดำรงตำแหน่ง “พระราเมศวร” จะได้สืบราชสมบัติต่อ เพราะมักจะปรากฏว่าบรรดาพระโอรสต่าง ๆ มักจะยกทัพเข้ามาแย่งเมืองหลวงและทำสงครามชิงราชสมบัติกัน^{๕๑} เช่น เมื่อสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๑ สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ เจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยา พระราชโอรสทรงยกกำลังเข้าชิงราชสมบัติกันถึงขนาดทำยุทธหัตถีทั้งสองพระองค์ต้องพระแสงของ้าว พระศอขาดสิ้นพระชนม์พร้อมกันทั้งสองพระองค์ ขุนนางอำมาตย์ต้องไปกราบทูลเชิญเจ้าสามพระยาพระราชโอรสอีกองค์หนึ่งขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรม

^{๔๙} ชูศรี จามรมาน, ประวัติศาสตร์สุโขทัย หน้า ๗๗.

^{๕๐} วิทยา สุจริตธนารักษ์, “แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์,” หน้า ๑๗๕.

^{๕๑} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “วังหน้า : ตำแหน่งผู้สืบราชสมบัติ?,” ใน รักเมืองไทย : รวมบทความวิชาการทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เพื่อเป็นเกียรติแด่ศาสตราจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี. สมบัติ จันทรวงศ์ และ รังสรรค์ ณะพรพันธุ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๙), หน้า ๑.

ราชาธิราชที่ ๒ (พ.ศ. ๑๙๖๗ - ๑๙๙๑)^{๕๒} ดังนั้น การสืบอำนาจทางการเมืองจึงกลายเป็นการใช้กำลังตัดสินไปในที่สุด แม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวจะได้มีการพยายามสร้างตำแหน่งอีกอันหนึ่งเพื่อใช้แก้ปัญหาการชิงราชสมบัติดังที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล ซึ่งเชื่อกันว่าประกาศใช้ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) ซึ่งได้วางกฎเกณฑ์อันดีสูงต่ำของบรรดาพระราชโอรสไว้ เช่น สมเด็จพระอนุชา เจ้า พระมหาอุปราช ฯลฯ แต่ตำแหน่งเหล่านี้ก็มิได้ใช้เป็นเครื่องกำหนดเรื่องการสืบราชสมบัติได้อย่างแน่ชัด^{๕๓}

ส่วนในสมัยครั้งหลังของอยุธยา (พ.ศ. ๒๑๑๒ - ๒๓๑๐) ได้มีการพยายามสร้างสถาบันของการสืบราชสมบัติ โดยการตั้งตำแหน่งที่ดูเหมือนจะทำหน้าที่สืบราชสมบัติขึ้นมา คือตำแหน่ง “กรมพระราชวังบวรสถานมงคล” หรือ “วังหน้า” แต่ตำแหน่งนี้ก็ได้มีประสิทธิภาพในช่วงเวลาอันสั้น คือในช่วงสมัยต้นราชวงศ์สุโขทัยเท่านั้น แต่หลังจากนั้นตำแหน่งวังหน้าก็ได้เป็นหลักประกันในการสืบราชสมบัติแต่อย่างใด ดังที่ได้เกิดความวุ่นวายในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของอยุธยาจนตลอดทั้งสมัย ทั้งนี้ เนื่องจากอำนาจของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาได้มาจากการสนับสนุนจากพระญาติพระวงศ์ ดังนั้น บ่อยครั้งที่พระมหากษัตริย์ต้องยกตำแหน่งวังหน้าให้พระญาติของพระองค์ที่สนับสนุนอำนาจของพระองค์เป็นการตอบแทน ซึ่งมักจะเป็นพระอนุชา ส่วนบรรดาโอรสนั้นมักจะยังมีพระชนมายุน้อยจึงยังไม่มีอิทธิพลทางการเมือง แต่เมื่อเติบโตขึ้นพระโอรสก็มักต้องการสืบราชสมบัติต่อจากพระบิดา ขณะที่วังหน้าก็ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งถือว่าตนก็มีสิทธิที่จะสืบราชสมบัติเช่นกัน จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งจนเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองขึ้นบ่อยครั้งและดำเนินมาตลอดสมัยของครั้งหลังกรุงศรีอยุธยา^{๕๔}

^{๕๒} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๖๑.

^{๕๓} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “วังหน้า : ตำแหน่งผู้สืบราชสมบัติ?”, หน้า ๑.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

ยิ่งไปกว่านั้นการสืบราชสมบัติมิใช่ว่าจะเป็นไปโดยสันติวิธี คือการสืบทอดตามสายโลหิตหรือเครือญาติเท่านั้น แต่การสืบราชสมบัติอาจเป็นไปโดยวิธีการรุนแรงด้วยการใช้กำลังบ่อยครั้ง ซึ่งตลอดช่วงเวลา ๔๑๗ ปี ของอาณาจักรอยุธยา เกิดการรัฐประหารนับ ๑๐ กว่าครั้ง ซึ่งทำให้เห็นถึงความไม่มั่นคงและต่อเนื่องในอำนาจรัฐ ได้อย่างชัดเจน การเข่นฆ่าทำลายล้างกันเพื่อแย่งชิงอำนาจกระทำให้ปรากฏต่อเนื่องเป็นระยะ ๆ จนในเวลาต่อมาแม้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็คงรู้สึกสะท้อนพระทัยในเหตุการณ์ดังกล่าวจนถึงกับกล่าวว่า “...คิดดูในระหว่าง ๙๐ ปี ฆ่าเททิ้งกันเสียถึง ๗ ครั้ง เกือบเป็น ๑๓ ปี ฆ่ากันครั้งหนึ่ง ฤถ์ารอดตายก็กลายเป็นไพร่หลวงและตะพุ่นหญ้าช้าง ถ้าจะนับพวกที่ไม่ตายก็ต้องว่าผู้ดีกลายเป็นไพร่ ๆ กลายเป็นผู้ดีถึง ๗ ครั้ง ใน ๙๐ ปีนั้น...”^{๕๕}

การขาดความต่อเนื่องของอำนาจรัฐในสมัยอยุธยาจะเห็นได้ชัดเจนในกรณีที่มีการทำรัฐประหารที่มีการเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ ซึ่งสิทธิธรรมของราชวงศ์ใหม่มักจะถูกท้าทายจากการกบฏต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น เมื่อออกญาภิลานิคมได้ถอดสมเด็จพระอาทิตย์ยวงค์ออกจากราชสมบัติแล้วสำเร็จโทษเสียแล้วขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๑) บรรดาเมืองประเทศราชต่างได้แข็งเมือง ก่อกบฏไม่ยอมรับฐานะของพระองค์ เช่น ปัตตานี ลำปาง พัทลุง สงขลา เขมร^{๕๖} หรือเมื่อออกพระเพทราชาทำรัฐประหารสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑) ก็ปรากฏว่าเกิดกบฏนครราชสีมาและกบฏนครศรีธรรมราชซึ่งปฏิเสธการ ถือน้ำพิพัฒน์สัตยา พระเพทราชาต้องใช้เวลาปราบกบฏทั้งสองคราวถึง ๑๐ ปี จึงประสบความสำเร็จ^{๕๗} แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการรัฐประหารแย่งชิงอำนาจกันบ่อยครั้ง แต่กรุงศรีอยุธยาก็ดำรงอยู่ได้ถึง ๔๑๗ ปี จนดูเหมือนว่าการรัฐประหารแย่งชิงอำนาจเป็นวิธีการปกติในการก้าวสู่อำนาจและลงจากอำนาจของผู้ปกครองในสมัยนั้น ดังที่ นิธิ

^{๕๕} อ่างถึงใน สุพจน์ แจ็งเร็ว, “รายงานการพิฆาตที่วัดโคกพระยา,” **ศิลปวัฒนธรรม** ๑ (ตุลาคม ๒๕๒๓) : ๓๙.

^{๕๖} มานพ ถาวรวัฒนัสกุล, **ขุนนางอยุธยา**, หน้า ๒๒๑.

^{๕๗} สุเนตร ชุตินธรานนท์, “กบฏไพร่สมัยอยุธยา,” **ศิลปวัฒนธรรม** ๔ (ตุลาคม ๒๕๒๖) : ๑๙.

เอียวศรีวงศ์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการแย่งชิงราชสมบัติเป็นกลไกสำคัญในการจรรโลงระบบการเมืองสยามแต่โบราณให้คงอยู่และดำเนินต่อไป^{๕๘}

การที่รัฐไทยโบราณประสบปัญหาเกี่ยวกับความต่อเนื่องของอำนาจนั้นทำให้ความเข้มแข็งของอำนาจรัฐขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์ (ไม่ใช่สถาบัน) ซึ่งจะเข้มแข็งมั่นคงเพียงใดขึ้นอยู่กับ “พระบรมเดชานุภาพ” ขององค์พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ซึ่งมีไม่เท่ากัน อำนาจรัฐไทยในอดีตจึงขึ้นอยู่กับ “ตัวบุคคล” ไม่ใช่ “สถาบัน” ซึ่งแสดงให้เห็นว่ายังไม่มีการแยกอำนาจออกจากตัวบุคคลและอำนาจยังไม่เป็นของสถาบันที่เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดคือรัฐ ดังที่โบบางเห็นว่าอำนาจอธิปไตยต้องไม่ตายไปพร้อมกับตัวคน^{๕๙} ความต่อเนื่องของอำนาจถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงอยู่ของรัฐที่มีลักษณะเป็นสถาบัน (Institution) ที่มีเสถียรภาพ การที่อำนาจทางการเมืองยังไม่แยกออกจากตัวบุคคลซึ่งทำให้ขาดความต่อเนื่องของอำนาจนั่นเองที่ให้รัฐโบราณยังไม่มีอำนาจอธิปไตย เพราะเมื่อเปลี่ยนตัวผู้ปกครองอำนาจก็เปลี่ยนไป ซึ่งแตกต่างจากรัฐสมัยใหม่ที่มีอำนาจอธิปไตยที่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลไม่มีผลกระทบต่ออำนาจอธิปไตยของรัฐ

(๔) การไม่มีอาณาเขตของดินแดนที่ชัดเจน

ในรัฐสมัยใหม่นั้นมีการกำหนดเขตแดนหรือปักปันเขตแดน (demarcation) อย่างชัดเจนเพราะจะได้รู้ว่าขอบเขตการใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐนั้นกินพื้นที่แค่ไหนเพียงใด ในรัฐสมัยใหม่ความคิดเรื่องการใช้อำนาจอธิปไตยกับดินแดนของรัฐนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะดินแดนของรัฐเป็นสิ่งที่กำหนดขอบเขตของการใช้อำนาจอธิปไตย คือรัฐสามารถใช้อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของตนเท่านั้น พ้นจากนี้แล้วรัฐหาอำนาจอธิปไตยไม่ แต่สำหรับรัฐไทยโบราณนั้นผูกพันอยู่กับความเชื่อในจักรวาลวิทยาไตรภูมิ ซึ่งเป็นรัฐที่ปราศจากอาณาเขตที่แน่นอนชัดเจน พระมหากษัตริย์ทรงเป็น

^{๕๘} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “จากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถึงสมเด็จพระยาตากสินมหาราชานุภาพ,” ใน *กรุงแตก พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๐, ๑๕๓.

^{๕๙} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, *กฎหมายมหาชน เล่ม ๑ : วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่าง ๆ*, หน้า ๓๔-๓๕.

ราชาธิราชคือเป็นจักรพรรดิราชหรือธรรมิกราชาธิราชที่แผ่พระราชอำนาจออกไปโดยรอบอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด (แต่ในทางปฏิบัติแล้วเป็นการมีอำนาจเหนือราชาอื่น ๆ แต่เพียงในนาม)^{๖๐} ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงมโนภาพของการปกครองของรัฐไทยสมัยโบราณที่ทำให้เข้าใจได้โดยง่ายว่า

“มโนภาพที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือ อำนาจปกครองของพระมหากษัตริย์ในศูนย์กลางหนึ่ง ๆ เป็นเหมือนดวงเทียนที่ถูกจุดขึ้นในห้องมืด แสงสว่างหรือพระราชอำนาจมีอย่างเข้มข้นแต่เพียงในอาณาบริเวณที่ใกล้กับองค์พระมหากษัตริย์หรือดวงเทียนนั้น ยิ่งไกลออกไปเพียงไร แสงเทียนหรือพระราชอำนาจก็ยิ่งสลัวลง จนกว่าจะไปเผชิญกับเทียนอีกดวงหนึ่งที่จุดสว่าง ณ อีกที่หนึ่ง แสงสลัวจากเทียนดวงแรกจึงค่อย ๆ สว่างขึ้นเมื่อเข้าไปใกล้เทียนดวงที่สอง และตรงที่ซึ่งแสงสลัวของเทียนสองดวงชนกันนั้น คืออาณาเขตที่บอกไม่ได้แน่ชัดว่าเป็นของใครหรือใครเป็นนายอย่างแท้จริง

นี่คือแดนของความขัดแย้งและสงคราม แต่ขณะเดียวกันก็เป็นแดนที่มีอิสรภาพจากการควบคุมของพระราชอำนาจมากกว่าส่วนที่อยู่ใกล้ดวงเทียนหรือพระราชอำนาจ”^{๖๑}

ดังนั้น อำนาจของพระมหากษัตริย์ในรัฐราชาธิราชจึงไม่ได้มีเหนืออาณาเขตที่ชัดเจน เพราะพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในฐานะราชาธิราชเป็นอำนาจอันสมบูรณ์เด็ดขาดก็เฉพาะแต่ในเมืองหลวงกับเมืองบริวารโดยรอบเท่าที่พระบรม

^{๖๐} อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๙.

^{๖๑} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “จากรัฐชายขอบถึงมณฑลเทศาภิบาล : ความเสื่อมสลายของกลุ่มอำนาจเดิมในเกาะภูเก็ต,” ใน กรุงแตก พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๗-๑๖๘.

เดชาณุภาพจะแผ่ไปถึงเท่านั้น ไกลออกไปก็จะเป็นเขตแคว้นอื่นที่ผูกพันอยู่อย่างหลวม ๆ ดังเช่นในสมัยอาณาจักรสุโขทัยนั้นสันนิษฐานว่าเมื่อเริ่มตั้งอาณาจักรนั้นเป็นเพียงอาณาจักรเล็ก ๆ เท่านั้น ต่อมาได้ขยายใหญ่โตขึ้นซึ่งในที่สุดแล้วได้กลายเป็นเมืองในลักษณะที่เรียกว่าเมืองลูกหลวงซึ่งมีอยู่ ๔ เมืองที่รายล้อมเมืองสุโขทัยไว้ ในระยะต้นส่วนที่เป็นอาณาจักรสุโขทัยจริง ๆ ประกอบด้วยเมืองสุโขทัยและเมืองลูกหลวงทั้ง ๔ อันรวมเรียกว่าหัวเมืองชั้นในเท่านั้น สุโขทัยได้ขยายเป็นอาณาจักรที่ใหญ่โตขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเท่านั้น ที่ขยายทางเหนือไปถึงล้านนา ทางใต้ลงไปถึงแหลมมลายู ซึ่งเรียกว่าหัวเมืองชั้นนอก และเมืองประเทศราช แต่อำนาจของสุโขทัยต่อหัวเมืองชั้นนอกและเมืองประเทศราชนั้นมีน้อยมากคือได้มาจากเจ้าเมืองเหล่านั้นเข้ามาสวามิภักดิ์ สุโขทัยไม่ได้มีอำนาจทางทหารไปควบคุมหัวเมืองเหล่านั้นอย่างจริงจัง เมืองเหล่านั้นปกครองตนเอง เพียงแต่ส่งบรรณาการมาให้สุโขทัยเท่านั้น เมื่อสิ้นสมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้วหัวเมืองชั้นนอกต่างก็หลุดออกไปเป็นอิสระหมด อาณาจักรสุโขทัยจึงเหลือแค่เพียงหัวเมืองชั้นในเท่านั้น^{๒๒} ดังนั้นอำนาจของอาณาจักรสุโขทัยจึงขึ้นอยู่กับตัวผู้ปกครอง ยามใดผู้ปกครองมีอำนาจมาก อาณาจักรก็เข้มแข็งและรุ่งเรือง หากผู้ปกครองอ่อนแออาณาจักรย่อมพลอยอ่อนแอไปด้วย จึงเห็นได้ชัดเจนว่าอำนาจทางการเมืองของสุโขทัยอยู่ที่ตัวบุคคลเป็นสำคัญ^{๒๓}

ส่วนอาณาจักรอยุธยาขึ้นในช่วงตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๙๙๑) เท่าที่ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ พบว่ามีอำนาจเหนือเมืองอยุธยา ลพบุรี และสุพรรณบุรี เป็นสำคัญ ทางทิศใต้มีอำนาจลงไปถึงนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี และอาจได้เมืองนครศรีธรรมราชไว้ด้วย ทางด้านตะวันตกจดเทือกเขาที่เป็นแดนระหว่างตะนาวศรีกับไทย ทิศตะวันออกจดกับเขมร แควดงพญาเย็น และลุ่มน้ำบางปะกง ส่วนทิศเหนือขึ้นไปถึงเมืองชัยนาท ไปติดต่อกับอาณาจักรสุโขทัยซึ่งลงมาถึงเมืองนครสวรรค์ ในช่วงแรกอาณาจักรอยุธยาจึงไม่มีอำนาจเหนือดินแดนที่เคยอยู่ในอำนาจของอาณาจักรสุโขทัย จนถึงสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (เจ้าสามพระยา พ.ศ. ๑๙๖๗ - ๑๙๙๑) อยุธยาถึงมีอำนาจเหนือดินแดนที่เคยอยู่ในอำนาจของอาณาจักรสุโขทัย หัวเมืองต่าง ๆ ดังกล่าว

^{๒๒} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **อารยธรรมไทย : พื้นฐานทางประวัติศาสตร์** (กรุงเทพฯ : บริษัท เลิฟ แอนด์ ลิฟ เพรส จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๗๘-๘๐.

^{๒๓} วิทยา สุจริตธนารักษ์, “แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์,” หน้า ๑๗๕.

ถ้าเป็นเมืองเล็ก ๆ ไม่ค่อยมีความสำคัญและอยู่ใกล้อยุธยา ทางส่วนกลางก็จะส่งขุนนางไปปกครองให้ขึ้นตรงต่ออยุธยา แต่ถ้าเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญก็จะส่งเจ้านายเชื้อพระวงศ์ไปปกครองซึ่งเรียกกันว่าเมืองลูกหลวง หรือหลานหลวง แล้วแต่ยศศักดิ์ของเจ้านายผู้เป็นเจ้าเมือง เมืองลูกหลวงหรือหลานหลวงจะมีเมืองเล็ก ๆ เป็นเมืองบริวารมาขึ้นอยู่ด้วย เมืองลูกหลวง หลานหลวง จะมีอำนาจในการปกครองตนเองค่อนข้างมากจนเกือบจะเป็นอิสระทั้งในการเก็บภาษีอากร การควบคุมกำลังไพร่พล การตัดสินคดีความ ดังนั้นในความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับเมืองเหล่านี้เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่หลวม ดังนั้นเมื่อสิ้นรัชกาลใดแล้วมักจะปรากฏว่าเจ้านายที่ครองเมืองลูกหลวงมักจะแย่งชิงราชสมบัติกัน เมื่อเจ้านายพระองค์ใดได้เสวยราชสมบัติแล้วบรรดาเจ้าเมืองอื่น ๆ ที่เคยมีฐานะเท่าเทียมกันมาก่อนมักจะสิ้นความจงรักภักดี อาจกระด้างกระเดื่องคิดแยกตัวเป็นอิสระหรือเตรียมพร้อมที่จะช่วงชิงราชบัลลังก์ ถัดจากเมืองลูกหลวงหรือเมืองหลานหลวงออกไปคือหัวเมืองประเทศราช ซึ่งน่าจะ ได้แก่ สุโขทัย นครศรีธรรมราช และจันทบุรี หัวเมืองเหล่านี้อยุธยาจะให้เจ้านายเชื้อสายเจ้าเมืองเดิมเป็นผู้ปกครองอย่างอิสระตามประเพณี การปกครองของแต่ละเมือง อยุธยาจะไม่เข้าแทรกแซงแต่ประการใด หัวเมืองประเทศราชเพียงแค่ส่งส่วยบรรณาการให้แก่อยุธยาเท่านั้น^{๖๔}

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) ได้มีการปฏิรูปการปกครองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าเดิมจนสามารถควบคุมเมืองลูกหลวงหลานหลวงได้ และสามารถควบคุมอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเพิ่งตกอยู่ใต้อำนาจของอยุธยาได้ การปกครองหัวเมืองนั้นได้ลดฐานะเมืองลูกหลวง หลานหลวงลงเป็นเมืองจัตวา โดยส่งขุนนางไปปกครองให้ขึ้นตรงต่อเมืองหลวง ถัดออกไปเป็นหัวเมืองชั้นนอกหรือเมืองพระยานคร ซึ่งเดิมเป็นเมืองประเทศราชในสมัยอยุธยาตอนต้นได้ถูกผนวกเข้ามาเป็นหัวเมืองชั้นนอก เช่น สุโขทัย นครศรีธรรมราช โดยจะส่งเจ้านายหรือขุนนางไปปกครอง โดยมีอำนาจอิสระในการปกครองพอสมควรแต่ยังอยู่ในความควบคุมของอยุธยา ส่วนเมืองประเทศราช เช่น ปัตตานี เจ้าเมืองเดิมจะปกครองอย่างอิสระแต่ต้องส่งบรรณาการ^{๖๕}

^{๖๔} ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “การเมืองการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๑๙๙๓ - ๒๑๑๒”,

หน้า ๑๓๑-๑๓๓.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าอาณาเขตของอาณาจักรอยุธยาไม่ได้มีความชัดเจนเพราะอำนาจของอยุธยาเหนือหัวเมืองต่าง ๆ นั้นมีไม่เท่ากันซึ่งขึ้นอยู่กับความใกล้ไกลกับอยุธยา นอกจากนี้ อำนาจของกรุงศรีอยุธยาจะมีเหนือหัวเมืองต่าง ๆ มากน้อยเพียงใดยังขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของพระมหากษัตริย์ในแต่ละสมัยซึ่งมีไม่เท่ากันด้วย ในช่วงที่อำนาจศูนย์กลางไม่เข้มแข็งหัวเมืองต่าง ๆ ก็มักจะแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา เช่น กรณีที่จะมีการเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ สิทธิธรรมของราชวงศ์ใหม่มักจะถูกท้าทายจากการกบฏต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น เมื่อออกญาฉลาโหมได้ถอดสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ ออกจากราชสมบัติแล้วสำเร็จโทษเสียแล้วขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๑) บรรดาเมืองประเทศราชต่างได้แข็งเมืองก่อกบฏไม่ยอมรับฐานะของพระองค์ เช่น ปัตตานี ลำปาง พัทลุง สงขลา เขมร^{๖๖} หรือเมื่อออกพระเพทราชาทำรัฐประหารสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑) ก็ปรากฏว่าเกิดกบฏนครราชสีมาและกบฏนครศรีธรรมราชซึ่งปฏิเสศการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา พระเพทราชาต้องใช้เวลาปราบกบฏทั้งสองคราวถึง ๑๐ ปี จึงประสบความสำเร็จ^{๖๗}

ในรัฐไทยโบราณนั้นดูเหมือนว่ารัฐไม่ได้ให้ความสำคัญกับดินแดนและอาณาเขตแต่อย่างใด แต่ได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการควบคุมกำลังคนคือไพร่ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่มีความสำคัญกว่าที่ดินซึ่งเป็นฐานอำนาจของรัฐมากกว่า ดังคำกล่าวที่ว่า “หัวพระยาครองเมืองได้ก็ด้วยไพร่”^{๖๘} จึงปรากฏในกฎหมายตราสามดวงว่ารัฐกำหนดให้ไพร่ต้องขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนายเท่านั้นรัฐจึงจะพิทักษ์รักษาความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของไพร่^{๖๙} เพราะกำลังไพร่มีความสำคัญมาก หากขาดกำลังไพร่ซึ่งอาจเกิดจากการควบคุมไพร่ไม่ดีทำให้มีไพร่หนีสังกัด มูลนายเบียดบังไพร่ก็จะทำให้รัฐขาดกำลังคนซึ่งส่งผลต่อความอ่อนแอของอำนาจรัฐลง เช่น สมัยอยุธยาตอนปลายนั้น

^{๖๖} มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, **ขุนนางอยุธยา**, หน้า ๒๒๑.

^{๖๗} สุเนตร ชุตินธรานนท์, “กบฏไพร่สมัยอยุธยา,” **ศิลปวัฒนธรรม** ๔ (ตุลาคม ๒๕๒๖) : ๑๙.

^{๖๘} ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “ระบบศักดินา,” ใน **อยู่อย่างไพร่ : ระบบพื้นฐานสังคมไทยสมัยจารีต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๙๕.

^{๖๙} **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒** (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสฎา, ๒๕๑๕), หน้า ๑-๗.

ระบบการควบคุมกำลังคนได้เสื่อมประสิทธิภาพลงมาก เนื่องมาจากปัญหาการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของชนชั้นปกครองที่เกิดบ่อยครั้งทำให้มุลนายเบียดบังไพร่ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อสร้างฐานอำนาจไว้ต่อสู้ทางการเมือง และการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองยังทำให้เกิดการสูญเสียกำลังไพร่พลที่อยู่ในวัยฉกรรจ์ไปเป็นจำนวนมาก^{๗๐} และก่อนเสียกรุงครั้งที่ ๒ นั้น รัฐบาลกลางไม่มีประสิทธิภาพในการควบคุมกำลังคนในหัวเมือง ไม่สามารถเกณฑ์ทัพหัวเมืองมาช่วยป้องกันศึกได้ หัวเมืองใหญ่น้อยได้แยกตัวออกไปจากราชอาณาจักรอยุธยาาก่อนแล้ว การพังสลายของอยุธยาได้เกิดขึ้นก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่พม่าแล้ว^{๗๑}

ด้วยเหตุที่รัฐโบราณให้ความสำคัญกับกำลังคนมากกว่าดินแดนและอาณาเขต รัฐราชาธิราชจึงยังไม่มีอำนาจที่เป็นเอกภาพเหนืออาณาเขตที่แน่นอน แต่ยอมรับในอำนาจที่หลากหลายนั้นเท่าที่ไม่กระทบกระเทือนและบั่นทอนทำลายอำนาจรัฐส่วนกลางลงไปได้ ดังที่เบนดิค แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ได้ให้ข้อสังเกตไว้ดังนี้

“สถาบันกษัตริย์จัดระเบียบทุกอย่างทุกอย่างไว้รอบ ๆ ศูนย์กลาง (อำนาจ) เบื้องสูง ความชอบธรรม (ของสถาบันกษัตริย์) สืบเนื่องมาจากฐานะความศักดิ์สิทธิ์ ไม่ใช่มาจากมวลประชากรผู้ซึ่งในที่สุดแล้วเป็นเพียงคนใต้บังคับ ไม่ใช่พลเมือง ในหลักความคิดสมัยใหม่ อธิปไตยรัฐทรงไว้ซึ่งอำนาจบังคับอย่างเต็มที่เด็ดขาด และทั่วถึงอยู่เหนือทุก ๆ ตารางเซนติเมตรของดินแดนที่ได้กำหนดเส้นเขตแดนไว้โดยชอบด้วยกฎหมาย แต่ทว่าในจินตนาการแบบเก่าซึ่งนิยามความหมายของรัฐไว้ที่ศูนย์กลางเขตแดนมีความยืดหยุ่น ไม่ชัดเจน และบรรดาอธิปไตยทั้งหลายต่างแทรกซ้อนซึ่งกันและกัน จนไม่อาจสังเกตเห็นได้”^{๗๒}

^{๗๐} ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, ระบบศักดินา, หน้า ๕๑.

^{๗๑} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “กรุงแตก : ราชอาณาจักรอยุธยาสลายตัว,” ใน **กรุงแตก พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๖๕, ๘๗-๘๙.

^{๗๒} Benedict Anderson, *Imagined Communities : Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London : verso, 1983), pp. 25-26.

๑.๒ สมัยต้นรัตนโกสินทร์

กรุงรัตนโกสินทร์เกิดขึ้นจากการล่มสลายของอาณาจักรอยุธยา หลังจากพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถขับไล่พม่ากลับไปก็ได้รับรวบรวมอาณาจักรที่แตกสลายขึ้นมาใหม่ แต่ก็ไม่เป็นปึกแผ่นเพียงพอ กรุงธนบุรีจึงเป็นระยะเปลี่ยนผ่านไปสู่กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งจำลองแบบมาจากกรุงศรีอยุธยาที่รุ่งเรืองในอดีต

๑.๒.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจในรัฐราชาธิราชสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้นแนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจรัฐในทางทฤษฎียังคงเหมือนกับสมัยอยุธยา ดังที่ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ ได้วิเคราะห์ไว้ว่า

“...ในทางทฤษฎีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งเจ้าของแผ่นดินภายในราชอาณาจักรและเป็นเจ้าของราษฎรทุกคนที่ถวายความจงรักภักดีต่อพระองค์ ดังนั้น พระมหากษัตริย์ไทยมิได้เป็นแต่เพียงพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น ยังทรงเป็นเจ้าของชีวิตด้วย...ทำให้เกิดแนวคิดต่อไปว่าคนทุกคนจะต้องมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้คุ้มครองดูแลตนเสมอ ในแต่ละครอบครัว สามียเป็นผู้คุ้มครองดูแลภรรยาและบุตรในแต่ละกรมหรือกองขุนนางแต่ละท่านก็เป็นผู้คุ้มครองดูแลไพร่ของตน จากแนวความคิดดังกล่าวจึงมีการจัดลำดับชั้นบุคคลขึ้นอย่างกว้างขวาง ตำแหน่งของแต่ละคนจะปรากฏเห็นได้จากจำนวนศักดิ์นาที่ถืออยู่...ศักดิ์นาของพระเจ้าแผ่นดินไม่ปรากฏตัวเลขเพราะมีมากมายเหลือคณานับ”^{๗๓}

^{๗๓} ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖), หน้า ๑๕๙-๑๖๐.

แต่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ก็มีข้อแตกต่างจากสมัยอยุธยาดังที่มี นักวิชาการวิเคราะห์ไว้ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) ได้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีใหม่ของรัฐไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยาสืบต่อจาก อาณาจักรอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ในขณะที่ได้รับผลกระทบจากสภาพบ้านแตกและการสิ้นสลายของราชวงศ์ปกครองเดิมนั้น แนวความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอุดมการณ์แนวพุทธมากยิ่งขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการทางจิตใจของผู้คนทุกชนชั้น และเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันกษัตริย์^{๙๔} นิธิ เอียวศรีวงศ์ เห็นว่าอุดมการณ์ของรัฐที่จะอธิบายความชอบธรรมในการก้าวสู่อำนาจของพระองค์ได้ดีที่สุดจึงไม่อาจอ้างเป็นเรื่องของการจรรโลงความศักดิ์สิทธิ์ของระบบกษัตริย์ หรือการอ้างสายสัมพันธ์ทางสายโลหิตกับราชวงศ์เดิมได้ ทางเลือกหลักที่เหลืออยู่ของพระองค์จึงไม่น่าจะมีอะไรเหมาะไปกว่าการอ้างบุญบารมี ประกอบกับการพิสูจน์ความสามารถในการประกอบภารกิจตามแนวของพุทธศาสนาทั้งทางโลกและทางธรรม^{๙๕}

สายชล สัตยานุรักษ์ เห็นว่า ความคิดทางการเมืองแนวพุทธศาสนา ซึ่งรัชกาลที่ ๑ สถาปนาขึ้นเป็นอุดมการณ์ของรัฐคือความคิดที่ถือว่า “จักรวรรดิ” อันมีกรุงรัตนโกสินทร์เป็นศูนย์กลางย่อมประกอบไปด้วยมนุษย์ที่มีวิชาและมีคุณทุกข์ การปกครองจึงควรเป็นไปเพื่อผลในทางที่เอื้อให้คนทั้งหลายได้สั่งสมปัญญาและประกอบกุศลกรรมเพื่อให้แต่ละคนได้ดำเนินไปตามวิถีทางสู่อุดมคติของชีวิตตามคติพุทธศาสนา คือ นิพพาน ดังนั้นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์และเป็นธรรมิกราชาธิราชจึงทรงทำหน้าที่ดูแลให้คนทั้งใน “จักรวรรดิ” มีวิถีชีวิตที่ถูกต้องตามหลักการของพุทธศาสนาที่ได้รับการเน้นในเวลานั้น^{๙๖} ดังที่ได้ปรากฏความคิดดังกล่าวในพระราชกำหนดฉบับหนึ่งว่า

^{๙๔} David K. Wyatt, “The Subtle Revolution of King Rama I of Siam,” in **Studies in Thai History** (Chiang Mai : Silkworm Books, 1994), pp. 131-172.

^{๙๕} นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา**, หน้า ๔๖.

^{๙๖} สายชล สัตยานุรักษ์, **พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒)** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๘-๒๒๙ .

“ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ผู้ทรงพระราชธรรมคุณอันประเสริฐ เสด็จได้ปราบดาภิเษกใน
เอกอโยสุริยสมบัติทุกวันนี้มีพระราชปณิธานปรารถนาพระพุทธภูมิ
โพธิญาณ”^{๗๗}

อิทธิพลของความคิดทางการเมืองแนวพุทธศาสนาได้ปรากฏชัดเจน
ขึ้นเมื่อได้มีการสร้างสรรค์แนวความคิด “เอนกนิกรสโมสรสมมติ” ขึ้นในสมัยพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) เพื่อนำมาใช้สร้างความชอบธรรมให้แก่
การขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นกรนำแนวความคิดทฤษฎีการเมืองแนวพุทธ
มาอธิบายว่าผู้ที่เป็นกษัตริย์มาจากความยินยอมพร้อมใจกันของผู้อยู่ใต้การปกครอง
แสดงออกในคติชื่อพระมหาสมมติมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในชุมชนนั้นให้ทำ
หน้าที่ปกครองแทนพวกตน ซึ่งเป็นแนวความคิดที่หักล้างคติความเชื่อศาสนาพราหมณ์
แต่เดิมด้วยการเสนอว่าความชอบธรรมของกษัตริย์ไม่ใช่มาจากความศักดิ์สิทธิ์ทางสายเลือด
เช่นวรรณะกษัตริย์ของศาสนาพราหมณ์ หรือมาจากการใช้กำลังอาวุธเข้ายึดอำนาจ
โดยราษฎรไม่ได้ยอมรับด้วย หากมาจากความยินยอมพร้อมใจของราษฎรเอง^{๗๘}

ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการขึ้นครองราชย์ของ
พระมหากษัตริย์ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์บางพระองค์ที่มีเจ้านายเชื้อพระวงศ์และขุนนาง
ชั้นผู้ใหญ่เข้ามามีส่วนกำหนดผู้สืบราชสมบัติด้วย โดยเริ่มจากการขึ้นครองราชย์ของ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภลัย (รัชกาลที่ ๒) ได้ทรงตั้ง “วังหน้า” ไว้เพื่อจะเป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์
แต่วังหน้าได้เสด็จทิวงคตไปก่อน หลังจากนั้น รัชกาลที่ ๒ ก็ไม่ได้ตั้งผู้ใดขึ้นเป็นวังหน้าอีก
จนกระทั่งสวรรคตเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๑ โดยที่ไม่ได้แสดงพระราชประสงค์ว่าจะยกราชสมบัติ

^{๗๗} พระราชกำหนดใหม่ มาตรา ๓๖ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๕, หน้า ๓๒๖-๓๒๗.

^{๗๘} นฤมล ธีรวัฒน์, “แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔)

ให้ผู้ใด บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดี จึงเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาการสืบราชสมบัติ โดยประชุมปรึกษากันว่าจะควรเชิญเจ้านายพระองค์ใดขึ้นเสวยราชย์ ซึ่งในเวลานั้นถ้าว่ากันตามนิตินัย เจ้าฟ้ามงกุฏ (ต่อมาคือรัชกาลที่ ๔) อยู่ในฐานะที่ควรจะได้ครองราชย์สมบัติ เพราะเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าโอรสองค์ใหญ่อันเกิดด้วยพระอัศรมเหสี แต่เพ้อญในเวลานั้นมีกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ต่อมาคือรัชกาลที่ ๓) เป็นพระองค์เจ้าลูกยาเธอองค์ใหญ่มีพระชันษามากกว่าเจ้าฟ้ามงกุฏ ๑๗ ปี และมีบทบาทในราชการแทนพระเนตรพระกรรณรัชกาลที่ ๒ ผู้คนยำเกรงนับถืออยู่มาก ที่ประชุมจึงเห็นควรถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เหตุดังกล่าวเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้เจ้าฟ้ามงกุฏซึ่งทรงผนวชอยู่ตัดสินใจตัดสินพระทัยดำรงเพศบรรพชิตต่อไปเพื่อไม่ให้เป็นการ “ลำบากในการที่จะถวายราชสมบัติแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว”^{๗๙}

ต่อมารัชชันครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) ก็มีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ รัชกาลที่ ๓ ได้ตั้ง “วังหน้า” ไว้แต่ก็ได้ถึงแก่ทิวงคตไปก่อน และรัชกาลที่ ๓ ก็ไม่ได้ตั้งผู้ใดเป็นวังหน้าอีก แม้ว่าทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ แต่ก็ติดขัดที่ว่ากลุ่มผู้มีอำนาจในราชอาณาจักรขณะนั้นคือเหล่าขุนนาง (โดยเฉพาะตระกูลบุญนาค) ประารถนาที่จะให้เจ้าฟ้ามงกุฏเป็นผู้สืบทอดราชสมบัติเนื่องจากบุคคลเหล่านี้ต่างก็มีความรู้สึกตรงกันว่า “เมื่อ ๒๖ ปีก่อนหน้านั้น เจ้าฟ้ามงกุฏทรงถูกกีดกันออกจากราชบัลลังก์มาแล้วครั้งหนึ่ง”^{๘๐} และเนื่องจากเจ้าฟ้ามงกุฏทรงผนวชอยู่เป็นเวลาถึง ๒๗ ปี ก่อนขึ้นครองราชย์ เป็นเหตุให้พระองค์มิได้มีอำนาจทางการเมืองหรือไพร่พลในความปกครองดูแลซึ่งอาจเป็นเหตุให้ขุนนางตระกูลบุญนาคเลือกสนับสนุนพระองค์ให้สืบราชสมบัติเพราะสะดวกต่อการ “ควบคุม” และประสานผลประโยชน์สำหรับกลุ่มขุนนางมากกว่าเจ้านายองค์อื่น ๆ เพราะพระองค์ไม่มีอำนาจที่จะยุ่งเกี่ยวหรือก้าวล่วงผลประโยชน์ต่าง ๆ และพระองค์

^{๗๙} สมเด็จพระยาตมจัตมาธิบดีราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๖๑-๖๓.

^{๘๐} ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์, “เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ : รัชกาลที่ ๓ สวรรคต “เจ้าฟ้ามงกุฏ” ครองราชย์ (แปลและเรียบเรียงจาก A Physician at the Court of Siam ของ Dr.Malcolm Smith),” ศิลปวัฒนธรรม ๒๑ (มิถุนายน ๒๕๔๓) : ๖๔.

ยังต้องรำลึกบุญคุณของขุนนางตระกูลขุนนาโคในอนาคตอีกด้วย^{๔๑} ดังนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดี จึงอัญเชิญเจ้าฟ้ามงกุฎให้ทรงลาผนวชขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นที่มาของแนวความคิด “เอกราชโมฆะ” ซึ่งมีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วยซึ่งแต่เดิมเจ้านายและขุนนางเท่านั้นที่ต้องถวายคำสัตย์สาบานต่อพระมหากษัตริย์เพื่อแสดงความจงรักภักดี แต่รัชกาลที่ ๔ ทรงเห็นว่าเป็นการไม่ยุติธรรมเพราะผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองต้องมีพันธะสัญญาาร่วมกัน ดังนั้นพระองค์จึงทรงตั้งมนัสสาบานด้วยและเป็นผู้ดำเนินการตั้งพระองค์แรก^{๔๒}

ต่อมาแนวคิดดังกล่าวได้รับการยืนยันอีกครั้งหนึ่งในการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) เนื่องจากรัชกาลที่ ๔ ได้แต่งตั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงตำแหน่งวังหน้า แต่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสวรรคตไปก่อน ตั้งแต่นั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (ต่อมาคือรัชกาลที่ ๕) ก็เสด็จขึ้นสู่ฐานะเป็นรัชทายาทตามราชประเพณี แต่ขณะนั้นมีพระชันษาได้เพียง ๑๓ ปี จึงเป็นเหตุให้รัชกาลที่ ๔ ทรงพระวิตกด้วยพระองค์ทรงพระชราชันษากว่า ๖๐ ปีแล้ว ถ้าหากเสด็จสวรรคตไปโดยด่วน สมเด็จพระราชโอรสจะต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์ เห็นว่าเป็นการเสี่ยงภัยใหญ่หลวง ด้วยตัวอย่างที่เคยมีในพงศาวดาร พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเสวยราชย์แต่ยังทรง

^{๔๑} เทิดพงศ์ คงจันทร์, **การเมืองเรื่องสถาปนาพระจอมเกล้าฯ** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๗๕.

^{๔๒} พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖), หน้า ๓๗๑ ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔**, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕๘-๒๕๙ ; พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน** (พระนคร : ศิลปะบรรณการ, ๒๕๐๓), หน้า ๒๒๕-๒๒๗ ; สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ**, หน้า ๓๗๑.

พระเยาว์เป็นอันตรายด้วยถูกชิงพระราชสมบัติทุกพระองค์ไม่มีพระองค์ใดที่ได้อยู่ยั่งยืน ลักพระองค์เดียว จึงทรงยับยั้งไม่ประกาศสถาปนาสมเด็จพระราชโอรสเป็นรัชทายาท^{๙๓} ด้วยเหตุนี้จึงพระราชทานอนุญาตให้พระราชวงศ์และเสนาบดีปรึกษากววยราชสมบัติแก่เจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งแล้วแต่จะเห็นพร้อมกัน ด้วยทรงพระราชดำริว่าถ้าพร้อมใจกัน กววยราชสมบัติแก่พระราชโอรสก็จะได้เสวยราชย์โดยมั่นคง^{๙๔} เมื่อรัชกาลที่ ๔ สวรรคตในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดี จึงเข้ามามีบทบาท แต่งตั้งพระมหากษัตริย์โดยที่ประชุมได้ัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิริยดิษประขานาถ ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๕

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแนวความคิด “เออนิกนิกรสโมสรสมมติ” จึงมีที่มาจากสภาพการเมืองในช่วงนั้นโดยเฉพาะ การที่พระมหากษัตริย์ไม่ได้กำหนดผู้ที่สืบราชสมบัติต่อไว้เนื่องจากอำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับขุนนางชั้นผู้ใหญ่ จึงต้องยอมให้เหล่าขุนนางและเชื้อพระวงศ์เข้ามาคัดเลือกผู้สืบราชสมบัติแทน แต่การปฏิบัติดังกล่าว ซึ่งมีเหตุมาจาก “การเมือง” ได้ถูกนำไปสร้างเป็นทฤษฎี คือแนวความคิด “เออนิกนิกรสโมสรสมมติ” ซึ่งได้ตกทอดมาถึงนักคิดกลุ่มหนึ่งในภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังจากสังคมไทยได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีการเมืองตะวันตกคือ ทฤษฎี “สัญญาประชาคม” (social contract) และหลักการประชาธิปไตย ที่ถือว่าผู้ปกครองได้อำนาจมาจากความยินยอมของประชาชน นักคิดดังกล่าวจึงได้นำแนวความคิด “เออนิกนิกรสโมสรสมมติ” มาอธิบายว่าเป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับประชาธิปไตย และในระบบอบ “การปกครองแบบไทย” มีความเป็นประชาธิปไตย มีการเลือกตั้งตามหลัก “เออนิกนิกรสโมสรสมมติ” อยู่แล้ว เพราะพระมหากษัตริย์ได้รับอำนาจมาจากความยินยอมของประชาชน ดังเช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้อธิบายแนวคิดดังกล่าวไว้ว่า

^{๙๓} สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙.

“...ตามแบบพิธีเถลิงถวัลยราชย์ยังมีหลักแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชย์โดยความยินยอมของผู้แทนประชาชน... ในการพระราชพิธี (บรมราชาภิเษก) นั้น ก่อนที่พราหมณ์ จะทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องกุธภัณฑ์ ก็ได้รับพระราชทานพระราช ปรกัญญาว่า จะทรงทะนุบำรุงรักษาอาณาประชาราษฎร์สยาม โดยทำนองคลองธรรมเปรียบประหนึ่งว่ามีกติกาสัญญากัน ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับราษฎร... ลัทธินิยมของไทยมีอยู่ดังนี้ ถ้าจะพูดกันให้ถูกหลักแล้ว ไทยมีประเพณีที่เป็นประชาธิปไตย... หลักซึ่งบ่งชัดเช่นนี้หาใช่เป็นหลักใหม่หรือหลักที่เอาฝรั่งมา ดั่งที่มีคนสำคัญผิดนั้นไม่ แต่หากเป็นหลักเดิมของไทยเดิมแท้เรา นี้เอง...”^{๕๕}

หรืออย่าง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็ได้นำแนวคิดดังกล่าวมาอธิบาย การปกครองของไทยย้อนหลังไปถึงสมัยสุโขทัยว่าเป็นการปกครองโดยใช้ลัทธิ “อนุก นิกรสมิธรรมมติ” ไม่ใช่ลัทธิสมมติเทวราช^{๕๖} การปกครองของไทยสมัยสุโขทัยจึงเป็น “ประชาธิปไตย”^{๕๗} โดยมีศิลาดจกริกของพ่อขุนรามคำแหงเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับแรก ของไทย”^{๕๘} ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ได้อธิบายในทำนองเดียวกันว่า ระบอบ การปกครองของไทยนั้นมีรัฐธรรมนูญมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง คือ “จารึกหลักที่ ๑”

^{๕๕} พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, “ปาฐกถาเรื่องรัฐธรรมนูญ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๔๗๕,” อ้างถึงใน ไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (โดยสังเขป) เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๔๙๕), หน้า ๙.

^{๕๖} ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, ปาฐกถาเรื่องการแปลคำประพันธ์ไทย และศิลาดจกริก พ่อขุนรามคำแหง (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๙), หน้า ๑๐๑.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

หรือมีในสมัยอยุธยาด้วยคือ “พระคัมภีร์ธรรมศาสตร์” และระบอบราชาธิปไตยก็มีการเลือกตั้งตามหลัก “เอกราชนิยมสมมติ” และเห็นว่าการปกครองแบบไทยนั้นผู้นำมีหลักธรรมตามพระพุทธศาสนากำกับอยู่แล้ว จึงสามารถปกครองได้โดยไม่ต้องมีกระบวนการถ่วงดุลอำนาจหรือการควบคุมตรวจสอบของประชาชน และ “...หากประพตติผิดธรรม...ราษฎรก็มีสิทธิที่จะล้มพระราชอำนาจ และตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นปกครองต่อไป”^{๙๙}

ตามความคิดของนักคิดกลุ่มนี้จึงเห็นว่าอำนาจของพระมหากษัตริย์นั้นได้มาจากความยินยอมของประชาชน ดังนั้นหากพระมหากษัตริย์ใช้อำนาจในทางที่ผิดประชาชนย่อมมีสิทธิเวนอำนาจของตนคืนหรือปฏิวัติได้ ในทำนองเดียวกับทฤษฎีการเมืองตะวันตกคือ “ทฤษฎีสัญญาประชาคม” (social contract) ของจอห์น ล็อก (John Lock) และรูสโซ (Jean Jacqe Russea) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่วางรากฐานการปกครองระบอบราชาธิปไตย แต่อย่างไรก็ตาม หากเราพิจารณาถึงข้อเท็จจริงอันเป็นที่มาของแนวความคิด “เอกราชนิยมสมมติ” แล้ว ตามพระราชประเพณีที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร (unwritten tradition) นั้น พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะทรงบัลลังก์จากการเลือกของคณะบุคคลซึ่งไม่ปรากฏชัดว่ามีการระบุคุณสมบัติผู้ที่จะเป็น “ผู้เลือก” เพียงแต่ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกในพระราชวงศ์ ขุนนาง และพระสงฆ์^{๑๐} ใครมีสิทธิจะได้เข้าประชุมในเมื่อถึงเวลาเปลี่ยนแผ่นดินนั้นดูจะไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อย่างแน่นอน และผู้ที่ตกลงว่าจะเชิญใครก็คือพระราชวงศ์หรือท่านเสนาบดีผู้มีอำนาจมากที่สุดขณะนั้น^{๑๑} ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนร่วมในการอัญเชิญพระมหากษัตริย์ขึ้นครองราชย์ คือที่ประชุมซึ่งประกอบด้วยกลุ่มพระราชวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ไม่กี่คนเท่านั้น ไพร่ฟ้าสามัญชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการคัดเลือก

^{๙๙} สายชล สัตยานุรักษ์, “ความเป็นไทย” กระแสหลัก และ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง”, เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ ๒ วันที่ ๑๐-๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๘ ณ โรงแรมโลตัสปางสวนแก้ว เชียงใหม่, หน้า ๑๕.

^{๑๐} Prince Dhani, “The Old Siamese Conception of The Monarchy,” *Journal of Siam Society* (Vol. XXXVI, 1947) : 100.

^{๑๑} พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, *เจ้าชีวิต*, หน้า ๔๓๖.

แต่อย่างไร ยิ่งกว่านั้น ในช่วงเวลาที่พระมหากษัตริย์พระองค์ใดมีอำนาจที่เข้มแข็งก็มักจะกำหนดผู้สืบราชสมบัติไว้ แต่ถ้าไม่กำหนดไว้พระราชวงศ์ก็จะอ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์โดยการยกกองทัพมาทำสงครามกลางเมืองกันเพื่อแย่งชิงราชสมบัติกันดังที่มักจะปรากฏในสมัยอยุธยา การประชุมเลือกพระมหากษัตริย์จะเกิดขึ้นเฉพาะในกรณีที่พระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนไม่ได้กำหนดผู้สืบราชสมบัติไว้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นช่วงที่พระมหากษัตริย์ไม่มีอำนาจมากพอ และอำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับพระราชวงศ์หรือขุนนาง ทำให้พระมหากษัตริย์ต้องยอมปล่อยให้พระราชวงศ์และขุนนางได้เข้ามาเลือกผู้สืบราชสมบัติแทน ซึ่งจะปรากฏเฉพาะในช่วงต้นรัตนโกสินทร์เท่านั้น ไม่ได้เป็นราชประเพณีมาแต่โบราณแต่อย่างใด

นอกจากนั้น แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะใช้อำนาจในที่ผิด ประชาชนก็ไม่มีโอกาสจะเรียกอำนาจคืนได้เลย และไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ว่าประชาชนโค่นล้มพระมหากษัตริย์ได้สำเร็จ ซึ่ง ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ เห็นว่า ความคิดทางการเมืองของไทยนั้น “แม้ว่าราษฎรอาจต่อต้านคัดค้านอำนาจรัฐได้ แต่ก็ทำได้แค่เพียงร้องขอของผู้ไต่ถาม ซึ่งหากพระมหากษัตริย์ตอบสนองก็แสดงว่าพระมหากษัตริย์ยังมีราชธรรม แต่หากไม่มี ราษฎรก็อาจพากันโกลาหลสร้างความวุ่นวายเกิดจลาจลไปทั่วอาณาจักรจนต้องมีผู้มิชอบบารมีคนใหม่ก้าวขึ้นมายึดอำนาจแล้วสถาปนาพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่”^{๙๒} ซึ่งผู้ที่ก้าวขึ้นมาเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ก็ไม่ได้มาจากความยินยอมของประชาชนเช่นเดิม แม้กระทั่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นผู้เผยแพร่แนวคิด “เอนกชนนิกรสโมสรรวมมติ” ก็ยอมรับว่า “...ไม่เคยปรากฏว่าประชาชนในสมัยอยุธยาได้เคยริเริ่มคิดกบฏหรือโค่นล้มราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์เลยแม้แต่ครั้งเดียว ความผันผวนในทางการเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นเรื่องของชนชั้นสูงหรือเป็นเรื่องของผู้ที่มีอำนาจทั้งสิ้น หากผู้ใดมีอำนาจสูงสุดขึ้นมาประชาชนก็ตกอยู่ใต้อำนาจของผู้นั้น...”^{๙๓}

^{๙๒} ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “คนไทยมีวัฒนธรรมการต่อต้านอำนาจรัฐหรือไม่,” เนชั่นสุดสัปดาห์ ๙ (๗-๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๓) : ๗๕.

^{๙๓} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สังคมสมัยอยุธยา, หน้า ๑๖๗-๑๖๘.

ดังนั้น หากจะเปรียบเทียบแนวคิด “อเนกนิกรสโมสรรสมมติ” กับทฤษฎีการเมืองของตะวันตกแล้วจึงไม่อาจเทียบกับ “ทฤษฎีสัญญาประชาคม” ได้เลย แต่น่าจะเทียบได้กับแนวความคิดของฮอบส์ (Thomas Hobbs) ที่เรียกว่า “สัญญาสวามิภักดิ์” (Pactum Subjectiones) ซึ่งอธิบายว่าประชาชนโอนอำนาจให้พระมหากษัตริย์อย่างเด็ดขาดโดยยอมอยู่ใต้บังคับของพระมหากษัตริย์โดยปราศจากเงื่อนไข ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ไม่ได้สนับสนุนให้เกิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้นแต่อย่างใด ในทางตรงข้ามกลับสนับสนุนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดมากกว่า ดังนั้น ไม่ว่าจะมีความอธิบายอย่างไร อำนาจการปกครองในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ในทางทฤษฎีก็เป็นอำนาจของพระมหากษัตริย์ (ที่ถูกถ่วงดุลโดยขุนนาง) และเป็นอำนาจที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของแต่อย่างใด ดังนั้น การอธิบายว่าแนวคิด “อเนกนิกรสโมสรรสมมติ” เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับประชาธิปไตยจึงมีปัญหาในการได้รับการยอมรับแม้กระทั่งในชนชั้นปกครองเองก็ตาม ดังที่ในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗) ได้มีพระราชปรารภถึงปัญหาดังกล่าวไว้ว่า

“ถ้าพระมหากษัตริย์เป็น “อเนกนิกรสโมสรรสมมติ” จริงก็เป็นทีที่หวังได้ว่าจะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดีพอประมาณ แต่ความคิดเรื่องอเนกนิกรสโมสรรสมตินี้แท้จริงแล้วเป็นในทางทฤษฎีเท่านั้น ตามความเป็นจริงแล้ว กษัตริย์ของสยามครองราชย์โดยการสืบสันตติวงศ์ซึ่งก็จะมีผู้ให้คัดเลือกที่จำกัดมาก ด้วยเหตุนี้เอง จึงไม่แน่นอนว่าเราจะมีกษัตริย์ที่ดีเสมอไป ฉะนั้น อำนาจเด็ดขาดอาจกลายเป็นอันตรายโดยตรงต่อประเทศก็เป็นได้...”^{๑๔}

ดังนั้น การอธิบายของนักวิชาการว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีประชาธิปไตยมาตั้งแต่สมัยโบราณซึ่งล้ำหน้ากว่าประเทศตะวันตกโดยอาศัยแนวความคิด “อเนกนิกรสโมสรรสมมติ” จึงเป็นเรื่องที่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์อย่าง ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ

^{๑๔} หจข. เอกสาร ร.๗ สป.๒.๔๗/๓๒ เล่ม ๓ บันทึกเรื่อง การปกครอง ๒๓ กรกฎาคม - ๑ สิงหาคม ๒๔๖๙ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว - ดร.ฟรานซิส บี.แชร์

เห็นว่า “เป็นการสร้างความคิดทางการเมืองสมัยใหม่ขึ้นในประวัติศาสตร์สมัยเก่า”^{๙๕} และ “เป็นการประดิษฐ์ทางวิชาการที่น่าทึ่งเป็นอย่างมาก”^{๙๖}

๑.๒.๒ ข้อจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ (๑) การถ่วงดุลอำนาจโดยเจ้านายและขุนนาง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) นั้น พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ด้วยการสนับสนุนของพระอนุชาคือ เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) และขุนนางระดับสูงส่วนใหญ่สืบตระกูลมาจากขุนนางปลายสมัยอยุธยาซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกันมาก่อนแล้วโดยที่รัชกาลที่ ๑ เป็นศูนย์กลางความสัมพันธ์ทั้งในฐานะญาติและมิตร ผู้ที่มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์กับพระองค์เป็นจำนวนมาก ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเจ้านายระดับสูงในพระราชสกุลวงศ์และได้รับการแต่งตั้งขึ้นเป็นขุนนางตามระดับของความสัมพันธ์^{๙๗} พระองค์ทรงแต่งตั้งพระอนุชาเป็น “กรมพระราชวังบวรสถานมงคล” (วังหน้า) เป็นการตอบแทน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีบทบาทและอำนาจเป็นที่สองในแผ่นดิน แต่เนื่องจากวังหน้าพระองค์นี้มีความสามารถในการสงครามสูงมาก มีไพร่พลที่มีความเชี่ยวชาญในการรบจำนวนมากไว้ในกองทัพของพระองค์ จึงเป็นบุคคลที่มีอำนาจบารมีได้รับการยอมรับนับถือสูงมากจึงอยู่ในฐานะที่จะขึ้นมาแข่งขันอำนาจทางการเมืองกับฝ่ายวังหลวงได้^{๙๘} และในฐานะวังหน้าพระองค์ย่อมคาดหวังที่จะสืบราชสมบัติต่อจากรัชกาลที่ ๑ จนนำไปสู่ความหวาดระแวงต่อกัน จนเกิดความขัดแย้งระหว่าง

^{๙๕} ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “การประดิษฐ์สร้างประเพณี : ประวัติศาสตร์ของปัจจุบัน,”

ศิลปวัฒนธรรม ๒๓ (พฤศจิกายน ๒๕๔๒) : ๘๐.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

^{๙๗} David Wyatt, **Family Politics in Seventeenth and Eighteenth Century Siam Modern Thai Politics** (U.S.A. : Schenkman Publishing, ๑๙๗๙), pp. ๗-๘. ; ปิยนาด บุนนาค, “ระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์” ใน เอกสารการสนชดวิชาวิวัฒนาการการเมืองไทย หน่วยที่ ๑-๗ (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓๒-๒๓๓ ; ม.ร.ว. อคินรพีพัฒน์, **สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖)**, หน้า ๓๔๕.

^{๙๘} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “นิพนพานวังหน้า,” **ศิลปวัฒนธรรม** ๒๓ (มีนาคม ๒๕๔๕) : ๑๐๙.

วังหน้ากับวังหลวงถึงขั้นที่ต่างฝ่ายต่างเตรียมกำลังกะเกณฑ์ข้าราชการให้เอาปืนขึ้นป้อมจนเกือบจะเกิดสงครามกลางเมืองระหว่างวังหลวงกับวังหน้า แต่สมเด็จพระที่นั่งสองพระองค์ได้เสด็จขึ้นไปวังหน้าพาพระองค์มาเฝ้าสมเด็จพระเชษฐาธิราช (รัชกาลที่ ๑) ความขัดแย้งจึงสงบลง^{๙๙} อำนาจบารมีที่สูงส่งของวังหน้าพระองค์นี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระราชอำนาจและพระบารมีของรัชกาลที่ ๑ คงจะมีได้มีสูงสุดแต่เพียงพระองค์เดียวอย่างที่พระองค์คาดหวังจะให้ เป็น เพราะยอมถูกแบ่งปันอำนาจโดยวังหน้า ส่วนขุนนางนั้นยังมีอำนาจไม่มากนัก หากเทียบกับเจ้านายซึ่งกุมกำลังคนได้มากกว่า รัชสมัยนี้จึงยังไม่มีการแข่งขันอำนาจจากขุนนาง แต่การที่รัชกาลที่ ๑ มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและอุปถัมภ์กับขุนนาง ทำให้ขุนนางตระกูลสำคัญได้สะสมกำลังอำนาจมากขึ้นในเวลาต่อมา ซึ่งรัชกาลที่ ๑ ได้มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับขุนนางตระกูลสำคัญโดยการสมรส เช่น ทรงมีพระสนมที่มาจากสกุลขุนนาถถึง ๗ คน^{๑๐๐} รัชกาลที่ ๑ จึงมีฐานะเป็นลูกเขยของเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (ตันตระกูลขุนนาถ) จึงทำให้เชื้อสายที่สืบตระกูลขุนนาถต่อมาได้เข้าไปมีบทบาทในการปกครองมากขึ้นเรื่อย ๆ^{๑๐๑}

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒) พระองค์มีพระราชอำนาจค่อนข้างมั่นคงเพราะเสด็จขึ้นครองราชย์โดยมีสิทธิในราชสมบัติโดยสมบูรณ์ เพราะทรงเป็นพระโอรสพระองค์ใหญ่ในพระอัครมเหสี และทรงดำรงตำแหน่งวังหน้ามาก่อน และพระบรมราชชนกนาถ (รัชกาลที่ ๑) ทรงมอบราชสมบัติเมื่อก่อนเสด็จสวรรคต พระองค์ทรงเป็นรัชทายาทที่แท้จริงไม่มีผู้ใดคัดค้านได้ ในการปกครองพระองค์ได้กระจายอำนาจไปยังเจ้านายกลุ่มต่าง ๆ เพื่อคานอำนาจกันโดยการแต่งตั้ง

^{๙๙} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๑), หน้า ๗๗-๗๘.

^{๑๐๐} ปียนาถ บุนนาค และมารยาท กิจสุวรรณ, การวิเคราะห์ค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๕) : ระบบเครือญาติ การแต่งงานและครอบครัว (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๑๓.

^{๑๐๑} ปียนาถ บุนนาค, บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลขุนนาถ (กรุงเทพฯ : ดวงกมล, ๒๕๒๐), หน้า ๘-๑๐.

พระญาติให้ดำรงตำแหน่งสำคัญทั้งหมด เพราะฉะนั้นจึงปรากฏว่าเสนาบดีในสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๑ ท่านนั้น ในจำนวน ๘ ท่านจะเป็นพระญาติทั้งสิ้น^{๑๐๒} ในสมัยรัชกาลที่ ๒ นั้น มีกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ต่อมาขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๓) ดูแลราชการต่างพระเนตรพระกรรณ ส่วนขุนนาง (โดยเฉพาะตระกูลขุนนาง) นั้นได้ค่อย ๆ สะสมอำนาจมากขึ้นแต่ยังไม่มีอิทธิพลมากพอที่จะแข่งพระราชอำนาจได้

ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์โดยการสนับสนุนของกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาง ซึ่งเริ่มมีบทบาททางการเมืองเด่นชัดมากขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ โดยเฉพาะเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ ขุนนาง) ที่ได้ร่วมปฏิบัติงานราชการคู่กับรัชกาลที่ ๓ มาตั้งแต่พระองค์ดำรงตำแหน่งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทำให้ใกล้ชิด ได้เห็นพระปรีชาสามารถจึงสนับสนุนกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นเป็นกษัตริย์ ซึ่งในเวลานั้นถ้าหากันตามนิตินัย เจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาคือรัชกาลที่ ๔) อยู่ในฐานะที่ควรจะได้ครองราชย์สมบัติ เพราะเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าโอรสองค์ใหญ่อันเกิดด้วยพระอัศรมเหสี แต่เหตุในเวลานั้นมีกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นพระองค์เจ้าลูกยาเธอองค์ใหญ่มีพระชันษามากกว่าเจ้าฟ้ามงกุฎ ๑๗ ปี และมีบทบาทในราชการแทนพระเนตรพระกรรณรัชกาลที่ ๒ ผู้คนยำเกรงนับถืออยู่มาก จึงได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายและขุนนาง (ตระกูลขุนนาง) จึงได้ขึ้นครองราชย์ ทำให้รัชสมัยของพระองค์ เจ้านาย และขุนนางผู้ใหญ่ มีบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองสูงมาก เพราะพระองค์ต้องแต่งตั้งเจ้านายและขุนนางที่สนับสนุนการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ให้มีอิศริยยศสูงขึ้น โดยเฉพาะเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ ขุนนาง) ที่ได้ว่าราชการควบสองตำแหน่งลงนามว่า “เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหกลาโหม” ประทับตรา ๒ ดวง^{๑๐๓} ทำให้มีอำนาจทางการเมืองสูงเด่นอย่างมากในตอนปลายรัชกาลที่ ๓ ซึ่งอำนาจในการบริหารราชการ

^{๑๐๒} ม.ร.ว. อคิน รัตพัฒน, **สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖)**, หน้า ๓๔๙.

^{๑๐๓} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ ขุนนาง), **พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓.

บ้านเมืองตกอยู่กับเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหกลาโหมและพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค) ผู้เป็นน้องชาย^{๑๐๔} เป็นผลให้ขุนนางผู้นี้มีอำนาจยิ่งใหญ่มาสูงเป็นอันดับสามเป็นรองอยู่ แต่พระมหากษัตริย์และวังหน้า เมื่อวังหน้าเสด็จทิวงคต ขุนนางผู้นำตระกูลบุนนาคท่านนี้ จึงมีอำนาจทางการเมืองสูงมากจนสามารถกำหนดผู้ที่จะขึ้นครองราชย์ต่อจากรัชกาลที่ ๓ ได้ ซึ่งเมื่อรัชกาลที่ ๓ สวรรคต เจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่ได้อัญเชิญเจ้าฟ้ามงกุฎให้ทรงลาผนวชขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ ดังนั้น ในสมัยรัชกาลที่ ๓ จึงมีการคานอำนาจทางการเมืองค่อนข้างสูงมาก แม้ว่ารัชกาลที่ ๓ จะพยายามสร้างพระราชอำนาจให้สมบูรณ์ แต่ก็ไม่สามารถถิรอนอำนาจของขุนนางได้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) นั้น เนื่องจากพระองค์ทรงผนวชอยู่เป็นเวลาถึง ๒๗ ปี ก่อนขึ้นครองราชย์ เป็นเหตุให้พระองค์มิได้มีอำนาจทางการเมืองทหารหรือไพร่พลในความปกครองดูแล ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ขุนนางตระกูลบุนนาคเลือกสนับสนุนพระองค์ให้สืบราชสมบัติ เพราะสะดวกต่อการ “ควบคุม” และประสานผลประโยชน์สำหรับกลุ่มขุนนาง มากกว่าเจ้านายองค์อื่น ๆ เพราะพระองค์ไม่มีอำนาจที่จะยุ่งเกี่ยวหรือก้าวก่ายผลประโยชน์ต่าง ๆ และพระองค์ยังต้องรำลึกบุญคุณของขุนนางตระกูลบุนนาค ในอนาคตอีกด้วย^{๑๐๕} แต่พระองค์ก็ทรงรู้จักอ่อนพระองค์ดีจึงอ้างว่า “เนื่องจากทรงห่างเหินจากงานราชการบ้านเมืองมาเป็นเวลานาน พระองค์ทรงเกรงว่าจะไม่สามารถแบกรับพระราชภารกิจอันใหญ่หลวงนี้ได้โดยลำพัง แต่ถ้าหากได้มีการสถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองด้วยแล้ว พระองค์ก็จะทรงยอมรับในราชสมบัติ”^{๑๐๖} ดังนั้น ที่ประชุมจึงตกลงแต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (ท่านฟ้าน้อย) เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า

^{๑๐๔} สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, ความทรงจำ, หน้า ๑๑๐-๑๑๒.

^{๑๐๕} เทอดพงศ์ คงจันทร์, การเมืองเรื่องสถาปนาพระจอมเกล้าฯ, หน้า ๗๕.

^{๑๐๖} ศุภรัตน์ ธาราคักดี, “เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ : รัชกาลที่ ๓ สวรรคต “เจ้าฟ้ามงกุฎ” ครองราชย์,” : ๖๕.

เจ้าอยู่หัว ซึ่งเท่ากับมีพระอิสริยยศเสมอพระมหากษัตริย์ จึงกล่าวกันว่าสมัยนั้นมีพระมหากษัตริย์สองพระองค์ ซึ่งอาจจะมาจากเหตุผลที่ว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีอิทธิพลมาก่อน รัชการมาราตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นเวลาที่รัชกาลที่ ๔ ทรงผนวชอยู่ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จึงมีผู้สนับสนุนอยู่ไม่น้อย เช่น มีกองกำลังทหารที่ฝึกหัดแบบตะวันตกซึ่งยอมทำให้เป็นที่หวั่นเกรงของขุนนางตระกูลขุนนาคอยู่ไม่น้อย^{๑๑๗} อันเป็นเหตุหนึ่งที่รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาภคกุลฐานะให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้ดูเหมือนว่าพระราชอำนาจของรัชกาลที่ ๔ ด้อยลงไป เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ได้กลายเป็นผู้แข่งขันอำนาจกับรัชกาลที่ ๔ ด้วย แต่ก็ไม่ได้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้นแต่อย่างใด นอกจากนั้น การที่รัชกาลที่ ๔ ได้ขึ้นครองราชย์โดยการสนับสนุนของขุนนางตระกูลขุนนาค พระองค์ทรงได้ตั้งให้ขุนนางตระกูลนี้ทรงอำนาจต่อไปโดยตั้งเป็นสมเด็จเจ้าพระยาถึง ๒ คน^{๑๑๘} คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ ขุนนาค) และน้องชายคือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต ขุนนาค) และแต่งตั้งขุนนางตระกูลขุนนาคถึง ๘ ตำแหน่งจาก ๒๑ ตำแหน่ง (รวมทั้งเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วงขุนนาคบุตรของดิศ ขุนนาค) ในทันทีที่ขึ้นครองราชย์^{๑๑๙} จึงอาจกล่าวได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการแบ่งอำนาจไปยังเจ้านายและขุนนางค่อนข้างมาก ทำให้พระองค์มีจุดอ่อนในเรื่องพระราชอำนาจอย่างมาก โดยเฉพาะต่ออำนาจและแรงกดดันของกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาค ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระองค์ถึงเจ้าฟ้ากรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส จึงทรงตรัสอย่างแฝงไว้ซึ่งความขมขื่นว่า

^{๑๑๗} สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาพ, “ตำนานวังหน้า,” **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๓** (พระนคร : องค์การค้ำของครุสภา, ๒๕๐๙), หน้า ๑๗๔.

^{๑๑๘} ศุกลรัตน์ ธาราคัดดี, “เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ : รัชกาลที่ ๓ สวรรคต “เจ้าฟ้ามงกุฎ” ครองราชย์,” : ๖๕, ๖๗.

^{๑๑๙} David Wyatt, “Family Politics in Nineteenth Century Thailand,” **Journal of Southeast Asian History** (Vol.9 no.2, 1968), p. 221.

“...แต่เมื่อในหลวงบังคับดังนี้สิ่งดังนี้ ท่านผู้เป็นใหญ่เป็นอธิบดีในแผ่นดินปัจจุบันนี้ไม่เห็นด้วยไม่ทำตาม ซึ่งไม่เห็นด้วยไม่ทำตามนั้นคือจะตามอย่างแผ่นดินเก่าหากินไม่ ท่านไม่ทำตามก็ได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ท่านไม่ต้องกลัวต้องเกรงใจเจ้าแผ่นดิน ท่านก็ทำสบายใจตามตื่นฝรั่งอย่างเจ้าอั้งวะตีนพระลังกา ฤๅตื่นวาสนาตัวท่านเอง เห็นว่าในหลวงขัดไม่ได้คงต้องยอมตาม แล้วท่านก็ทำไปตามสบายใจท่าน แต่พวกพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าเล็กน้อยก็พลอยไป ไม่เกรงกลัวพระราชบัญญัติในหลวง คิดล่องไปต่าง ๆ หลายอย่างหลายประการหลายครั้งหลายหน...”^{๑๐๐}

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) พระองค์ขึ้นครองราชย์โดยการสนับสนุนของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ โดยเฉพาะขุนนางตระกูลขุนนาคซึ่งนำโดยเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้มียุทธิพลอย่างสูง และเนื่องจากรัชกาลที่ ๕ ยังทรงพระเยาว์ มีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา ที่ประชุมจึงแต่งตั้งให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ จนกว่ารัชกาลที่ ๕ จะมีพระชนมายุครบ ๒๐ พรรษา^{๑๐๑} และที่ประชุมยังได้เสนอกกรมหมื่นบรมวิไชยชาญ โอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นวังหน้าอีกด้วย ซึ่งโดยราชประเพณีแล้ว การแต่งตั้งวังหน้าเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์^{๑๐๒} การที่พระมหากษัตริย์

^{๑๐๐} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ปีมืด พ.ศ. ๒๕๐๙” ใน **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๒.

^{๑๐๑} สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๕** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๖.; สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ**, หน้า ๑๗๗-๑๗๙ ; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “วังหน้า : ตำแหน่งผู้สืบราชสมบัติ?”, หน้า ๗-๘.

ไม่สามารถแต่งตั้งวังหน้าได้ด้วยพระองค์เองจึงแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ได้มีอำนาจที่แท้จริงในสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ จึงเป็นช่วงที่ขุนนาง (ตระกูลขุนนาง) ได้เข้ามากุมอำนาจไว้มากจนเป็นกลุ่มขุนนางที่มีอำนาจมากที่สุดถึงขนาดสามารถทัดทานพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้ ดังที่รัชกาลที่ ๕ พระราชทานเกล้าแก่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ว่า

“ในเวลานั้นอายุพ่อเพียง ๑๕ ปี กับ ๑๐ วัน ... ฝ่ายญาติข้างพ่อคือเจ้านายทั้งปวงก็ตกอยู่ในอำนาจของสมเด็จพระเจ้าพระยา (บรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการ-ผู้อ้าง) และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ ส่วนตัวพ่อเองยังเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้นไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใด...เปรียบเหมือนคนที่ศีรษะขาดแล้ว จับเอาแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้ในที่สมมติกษัตริย์...ความหนักของมงกุฏ อันเหลือที่คอ จะทานไว้ได้...”^{๑๑๓}

นอกจากนั้น วังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็เป็นผู้ที่มีอำนาจมาก เนื่องจากมีอายุมากกว่ารัชกาลที่ ๕ และเป็นผู้ที่มีความสามารถอยู่ไม่น้อยและมีฐานอำนาจสนับสนุนที่สำคัญ การมีอำนาจที่สูงมากของวังหน้าได้นำไปสู่ความขัดแย้งกับวังหลวงถึงขั้นมีการเตรียมกำลังทหารจนดูประหนึ่งจะเกิดสงครามกลางเมืองกันขึ้นที่เรียกกันว่า “วิกฤตการณ์วังหน้า” แต่ในที่สุดได้มีการไกล่เกลี่ยประนีประนอมกันได้^{๑๑๔} ในช่วงแรกของสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงกล่าวได้ว่าพระองค์มีพระราชอำนาจน้อยมากเพราะถูกแบ่งไปยังผู้สำเร็จราชการ ขุนนางตระกูลขุนนาง และวังหน้า จนกระทั่ง

^{๑๑๓} ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสูตร (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๗๗ (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๓๐.

^{๑๑๔} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “วังหน้า : ตำแหน่งผู้สืบราชสมบัติ?”, หน้า ๘-๑๑.

ผู้สำเร็จราชการถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ และวังหน้าทิวศต ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ รัชกาลที่ ๕ จึงค่อย ๆ รวบรวมพระราชอำนาจกลับมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้อย่างมั่นคง จนเข้าสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เต็มรูปแบบ

ดังนั้น ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ อำนาจของพระมหากษัตริย์จึงไม่ได้มีสมบูรณ์อย่างแท้จริง อำนาจของพระมหากษัตริย์ถูกถ่วงดุลและคานโดย วังหน้า พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งอยู่ในระบบอุปถัมภ์ตอบแทนกันโดยใช้ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ จนอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มขุนนางและข้าราชการเป็นองค์กรหรือสถาบันที่มีบทบาทในสังคมมากจนในบางครั้งก็มีบทบาทเด่นชัดจนเป็นการจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์

(๒) การขาดความต่อเนื่องของอำนาจ

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้นปัญหาการสืบราชสมบัติยังคงมีอยู่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา ตำแหน่งวังหน้ายังคงมีอยู่ตลอดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ ซึ่งก่อให้เกิดความตึงเครียดทางการเมืองเหมือนสมัยอยุธยา แต่ในบางช่วงบังเอิญที่วังหน้าหรืออุปราชได้ทิวศตก่อนหน้าพระมหากษัตริย์ จึงสามารถหลีกเลี่ยงปัญหาปะทะกันในการสืบราชสมบัติไปได้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะมีได้เผชิญปัญหาเกี่ยวกับตำแหน่งวังหน้าแต่อย่างใด ปัญหาความตึงเครียดที่มีอยู่ระหว่างวังหลวงกับวังหน้ายังคงตลอดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ หลายครั้งคล้าย ๆ กับสมัยอยุธยา เพราะตำแหน่งวังหน้าส่วนใหญ่มิได้ตกอยู่กับพระโอรสแต่ตกอยู่กับพระอนุชาเป็นส่วนใหญ่ ฝ่ายพระมหากษัตริย์ก็ทรงหวังให้พระโอรสของพระองค์สืบทอดอำนาจต่อไป แต่ก็ได้แต่งตั้งผู้อื่นดำรงตำแหน่งวังหน้าเสียแล้ว วังหน้าจึงกลายเป็นผู้ขัดขวางพระโอรสในการสืบราชสมบัติ พระโอรสมักจะมองวังหน้าด้วยความหวาดกลัว ทำให้เกิดความหวาดระแวงกัน ไม่ว่าจะเป็นวังหลวง วังหน้า และพระโอรส^{๑๑๕} ดังนั้น จึงปรากฏว่ามีหลายครั้งที่วังหน้าทิวศตไปก่อนแล้ว พระมหากษัตริย์ไม่ตั้งวังหน้าขึ้นใหม่เพื่อหนีความขัดแย้ง แต่ก็เกิดปัญหาตามมาเมื่อสวรรคตเพราะยังไม่มีกำหนดผู้สืบราชสมบัติไว้

^{๑๑๕} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “วังหน้า : ตำแหน่งผู้สืบราชสมบัติ?”, หน้า ๒-๓ ; นิธิ เอียวศรีวงศ์, “นิพนพานวังหน้า,” : ๑๑๐.

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงแต่งตั้งพระอนุชาธิราชคือ กรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาท (บุญมา) เป็นวังหน้า ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองสูงอย่างยิ่ง พระองค์ทรงทุ่มเทกำลังกายใจและพระราชทรัพย์มหาศาลในการสร้างวังหน้า โดยหวังว่าเมื่อขึ้นครองราชย์ต่อจากรัชกาลที่ ๑ จะทรงใช้เป็นวังหลวงสืบไป^{๑๑๖} แต่พระองค์ทรงพระประชวรหนักเสียก่อน พระองค์จึงได้กราบทูลฝากพระโอรสธิดาแล้วกราบทูลขอให้พระโอรสธิดาได้อาศัยในวังหน้าต่อไป เมื่อวังหน้าเสด็จทิวงคต รัชกาลที่ ๑ ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (ต่อมาขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๒) ขึ้นเป็นวังหน้าแทนแต่ก็ไม่ได้ให้ประทับที่วังหน้า ส่วนบรรดาทายาทของวังหน้าพระองค์ก่อนต้องการอาศัยในวังหน้าต่อไป แต่วังหน้านั้นเป็นสถานที่ของราชการที่ให้ตำแหน่งวังหน้าประทับ รัชกาลที่ ๑ จึงไม่สามารถจัดการทุกอย่างให้เหมาะสมในทันทีทำให้ทายาทวังหน้าพระองค์ก่อนเข้าใจว่าไม่ได้รับความเป็นธรรม จึงมีท่าทีที่ได้นำไปสู่ความหวาดระแวงว่าจะมีการเมืองแอบแฝง ภายหลังการสวรรคตของวังหน้าพระองค์แรกไม่เท่าไร ทายาทของพระองค์คือพระองค์เจ้าลำดวน และพระองค์เจ้าอินทปัตย์ก็ถูกประหารชีวิตในข้อหาเป็นกบฏ^{๑๑๗} เมื่อรัชกาลที่ ๑ สวรรคตในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรจึงได้ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นการสืบราชสมบัติที่สันตินับเป็นการสืบราชสมบัติในจำนวนน้อยครั้งที่ไม่มีควมวุ่นวาย เพราะรัชกาลที่ ๒ มีสิทธิในราชสมบัติโดยสมบูรณ์ และทายาทของวังหน้าพระองค์ก่อนถูกกำจัดไปก่อนแล้ว

^{๑๑๖} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “นิพพานวังหน้า,” : ๑๐๙.

^{๑๑๗} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๖๐๓-๖๐๕ ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑, หน้า ๙๒.

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระองค์ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาอนุรักษ์ (จ้อย) เป็นวังหน้า แต่ก็ได้เสด็จทิวงคตไปก่อน หลังจากนั้น รัชกาลที่ ๒ ก็ไม่ได้ตั้งผู้ใดขึ้นเป็นวังหน้าอีก จนกระทั่งสวรรคตเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๑ โดยที่ไม่ได้แสดงพระราชประสงค์ว่าจะยกราชสมบัติให้ผู้ใด บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดี จึงเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาการสืบราชสมบัติ โดยประชุมปรึกษากันว่าจะควรเชิญเจ้านายพระองค์ใดขึ้นเสวยราชย์ ซึ่งในเวลานั้นถ้าว่ากันตามนิตินัย เจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาคือรัชกาลที่ ๔) อยู่ในฐานะที่ควรจะได้ครองราชย์สมบัติ เพราะเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าโอรสองค์ใหญ่อันเกิดด้วยพระอัศรมเหสี แต่เหตุในเวลานั้นมีกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ต่อมาคือรัชกาลที่ ๓) เป็นพระองค์เจ้าลูกยาเธอองค์ใหญ่มีพระชันษามากกว่าเจ้าฟ้ามงกุฎ ๑๗ ปี และมีบทบาทในราชการแทนพระเนตรพระกรรณรัชกาลที่ ๒ ผู้คนยำเกรงนับถืออยู่มาก ที่ประชุมจึงเห็นควรถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เหตุดังกล่าวเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งทรงผนวชอยู่ตัดสินใจพระทัยดำรงเพศบรรพชิตต่อไปเพื่อไม่ให้เป็นการ “ลำบากในการที่จะถวายราชสมบัติแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว”^{๑๑๘} การเสด็จขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ ๓ ในลักษณะดังกล่าวได้ทำให้ชาวตะวันตกในสมัยนั้นรู้สึกสับสนและเข้าใจผิดว่ารัชกาลที่ ๓ ทรงแย่งราชสมบัติจากพระอนุชาต่างพระมารดา (เจ้าฟ้ามงกุฎ)^{๑๑๙}

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการตั้งวังหน้าคือกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพลย์ แต่ก็ได้ถึงแก่ทิวงคตไปก่อนอีกเช่นกัน และรัชกาลที่ ๓ ก็ไม่ได้ตั้งผู้ใดเป็นวังหน้าอีกแม้ว่าทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ แต่ก็ติดขัดที่ว่ากลุ่มผู้มีอำนาจในราชอาณาจักรขณะนั้นปรารถนาที่จะให้เจ้าฟ้ามงกุฎเป็นผู้สืบทอดราชสมบัติ เนื่องจากเหตุผลเหล่านี้ต่างก็มี

^{๑๑๘} สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ**, หน้า ๖๑-๖๓.

^{๑๑๙} มงคล เดชนครินทร์, “หมอบรัดเลย์กับประเทศไทย” (แปลจาก D.C. Lord. Mo Bradley and Thailand. Grand Rapids. Mi, USA : Wm. D. Ecrdmans Publishing Co., ๑๙๖๙.) **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** ๒๗ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๕) : ๑๓๑๐.

ความรู้สึกตรงกันว่า “เมื่อ ๒๖ ปีก่อนหน้านั้น เจ้าฟ้ามงกุฎทรงถูกกีดกันออกจากราชบัลลังก์มาแล้วครั้งหนึ่ง”^{๑๒๐} และเนื่องจากเจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวชอยู่เป็นเวลาถึง ๒๗ ปีก่อนขึ้นครองราชย์ เป็นเหตุให้พระองค์มิได้มีอำนาจทางการเมืองหรืออิทธิพลในความปกครองดูแลซึ่งอาจเป็นเหตุให้ขุนนางตระกูลขุนนาคเลือกสนับสนุนพระองค์ให้สืบราชสมบัติเพราะสะดวกต่อการ “ควบคุม” และประสานผลประโยชน์สำหรับกลุ่มขุนนางมากกว่าเจ้านายองค์อื่น ๆ เพราะพระองค์ไม่มีอำนาจที่จะยุ่งเกี่ยวหรือก้าวก่ายผลประโยชน์ต่าง ๆ และพระองค์ยังต้องรำลึกบุญคุณของขุนนางตระกูลขุนนาคในอนาคตอีกด้วย^{๑๒๑}

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้แต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณีกรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (ท่านฟ้าน้อย) เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงตำแหน่งวังหน้าแต่มีพระอิสริยยศเสมอพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสวรรคตไปก่อน รัชกาลที่ ๔ ก็ไม่ได้แต่งตั้งผู้ใดเป็นวังหน้าอีกจนพระองค์สวรรคตในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดี จึงเข้ามามีบทบาทแต่งตั้งพระมหากษัตริย์เช่นเดิม โดยที่ประชุมได้ัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิณิตประชานาถ ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๕ และที่ประชุมได้แต่งตั้งกรมหมื่นบวรวิไชยชาญพระโอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นวังหน้าในคราวเดียวกันโดยการสนับสนุนของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งโดยประเพณีแล้วการตั้งวังหน้าเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ การสนับสนุนของขุนนางที่มีอิทธิพลต่อวังหน้าทำให้วังหน้าสมัยรัชกาลที่ ๕ มีอำนาจมาก จึงนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างวังหน้ากับวังหลวงที่เรียกว่า “วิกฤตการณ์วังหน้า” เมื่อผ่านวิกฤตการณ์มาได้และวังหน้าที่วังคต รัชกาลที่ ๕ จึงได้ตั้งตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร” ขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๙ ขึ้นแทนตำแหน่งวังหน้า

^{๑๒๐} ศุภลรัตน์ ธาราคักดี, “เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ : รัชกาลที่ ๓ สวรรคต “เจ้าฟ้ามงกุฎ” ครองราชย์,” : ๖๔.

^{๑๒๑} เทอดพงศ์ คงจันทร์, การเมืองเรื่องสถาปนาพระจอมเกล้าฯ, หน้า ๗๕.

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าสมัยต้นรัตนโกสินทร์ยังมีปัญหาการสืบราชสมบัติที่ยังไม่มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอน ทำให้อำนาจขาดความต่อเนื่อง อำนาจจึงยังเป็นของตัวบุคคลไม่ใช่ของสถาบันอันเป็นคุณลักษณะของอำนาจอธิปไตย

(๓) การไม่มีอาณาเขตของดินแดนที่ชัดเจน

ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้นสภาพสังคมสยามยังมีการจัดระเบียบแบบดั้งเดิมในยุคก่อนรัฐประชาชาติตะวันตก ซึ่งสังคมยังมีการแบ่งระดับอำนาจแผ่ขยายกว้างขวางออกไปตามลำดับ จากชุมชนเป็นนครรัฐเล็ก ๆ จนถึงระดับศูนย์รวมอำนาจรัฐราชอาณาจักร ชุมชน นครรัฐต่าง ๆ ที่ว่านี้เรียกว่า “ประเทศราชชนบท” อันหมายถึงหน่วยรวมชนเผ่าหรือชนชาติต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แต่ภายใต้ระบอบราชอาณาจักรนี้แม้ว่าในทางทฤษฎีนั้นพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและเจ้าชีวิตก็ตามแต่ในความเป็นจริงสังคมการเมืองสยามสมัยนั้นยังแบ่งแยกราชอาณาจักรออกเป็นกลุ่มคนหลายกลุ่ม ในการดำเนินการปกครองประเทศแต่ละกลุ่มก็มีหัวหน้ารับผิดชอบผู้คนในกลุ่มในรูปของโครงสร้างแบบอุปถัมภ์ เป็นการกระจายอำนาจความรับผิดชอบควบคุมดูแลผู้คนในกลุ่มของตน ในขณะที่เรื่องเขตแดนของราชอาณาจักรหรือเขตแดนของหัวเมืองมักถูกปล่อยปละละเลยจนเลือนราง^{๑๒๒} เพราะการปกครองสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) เป็นการปกครองคน มิใช่เป็นการปกครองพื้นที่ดังเช่นปัจจุบัน^{๑๒๓}

ปัญหาสำคัญของราชอาณาจักรคือปัญหาการระดมพลและการควบคุมกำลังคนซึ่งมีความจำเป็นในการเกษตรและการสงคราม ดังนั้น ราชอาณาจักรในสมัยนั้นจึงหมายถึงผู้คนที่จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์มากกว่าจะหมายถึงดินแดน เพราะกำลังคนเป็นสิ่งมีคุณค่าเพราะหาได้ยากเมื่อเทียบกับที่ดินที่มีอยู่มากมาย ดังนั้น

^{๑๒๒} ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, **สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์** (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖),

หน้า ๑๕๙-๑๖๑.

^{๑๒๓} ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, **ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๖๗.

จึงมีการแบ่งแยกราชอาณาจักรออกเป็นกลุ่มชนซึ่งแต่ละกลุ่มมีหัวหน้าคนหนึ่ง ส่วนอาณาจักรเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย^{๑๒๔} ดังที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ แสดงให้เห็นถึงอาณาจักรของประเทศสยามว่า “...พระราชอาณาจักรกรุงสยามนี้ บางทีกว้างบางที่แคบ คอด ๆ กิว ๆ ตามบรมเดชาานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครอง... บางทีพระเจ้าแผ่นดินจะมีอำนาจปกแผ่ไปในเมืองลาวและเมืองมลายูทั้งปวง...”^{๑๒๕}

ดังนั้น แม้ว่าชาวสยามได้เรียกตัวเองว่า “สยามประเทศ” มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) ดังที่ปรากฏในคำนำลักษณะพระธรรมนูญของกฎหมายตราสามดวงซึ่งชำระสมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๔๗) และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) ได้มีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยมากขึ้น โดยรัชกาลที่ ๔ ได้ใช้คำว่า “สยาม” เป็นชื่อเรียกราชอาณาจักรทั้งหมด และใช้พระนามเรียกพระองค์เองในภาษาละตินว่า “Rex Siamen Sium” หรือ “พระเจ้ากรุงสยาม” ก็ตาม แต่ความหมายและขอบข่ายของคำว่า “สยาม” ก็ยังคงจำกัดครอบคลุมเพียงบรรดาหัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อราชสำนักสยามเท่านั้น ส่วนเมืองที่เป็นประเทศราชอย่างเชียงใหม่ยังมีฐานะเมืองของเจ้าพระยาสยามนรราช มิได้รวมอยู่ความหมายของคำสยาม แต่รวมอยู่ในเขตอิทธิพลทางการเมืองของสยามเท่านั้น^{๑๒๖} ดังจะเห็นได้จากสำเนาร่างประกาศตั้งกงสุลเมืองสิงคโปร์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ในปี พ.ศ. ๒๔๐๖ แสดงถึงพระราชอำนาจของพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยามว่า

^{๑๒๔} ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, “ระบบอุปถัมภ์และโครงสร้างชนชั้นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” แปลและเรียบเรียงโดย จรรยา เศรษฐบุตร ใน ระบบอุปถัมภ์. อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุณินทร์พันธ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๑, ๑๔๙.

^{๑๒๕} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอรพันธ์เพ็ญภาคย์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๗๕), หน้า ๓.

^{๑๒๖} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๙-๒๓๑.

“สมเด็จพระปรมณทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๔ ในพระบรมราชวงศ์นี้แลเป็นเจ้าเป็นใหญ่ได้ครอบครองพระราชอาณาจักรสยามราชฎร แวดล้อมด้วยนานาประเทศราชชนบทต่าง ๆ ทุกทิศคือ ลาวโยน ลาวเฉียง ในทิศพายัพแลอุดร ลาวกาวแต่ทิศอีสานจนบูรพ์ กัมโพชาเขมรแต่บูรพ์จนอาคเนย์ เมืองมลายูเป็นอันมากแต่ทิศทักษิณจนหริดี แลบ้านเมืองของกะเหรียงบางเหล่าแต่ทิศปจิมจนพายัพ แลข้าของแลชาติต่าง ๆ อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก...”^{๑๒๗}

ความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าบริเวณผืนแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้้นอกจากมีอาณาจักรใหญ่ ๆ อย่าง สยาม พม่า เวียดนาม แล้วยังเต็มไปด้วยบรรดารัฐเล็ก ๆ และบ้านเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หลากหลายเป็นจำนวนมากที่ยังคงดำรงความเป็นอิสระปกครองตนเองระดับหนึ่ง แต่ด้วยความอ่อนแอกว่าราชอาณาจักรใหญ่ทำให้ตกอยู่ในภาวะจำยอมต้อง “ขึ้นต่อ” อาณาจักรอื่น ๆ ที่ใหญ่กว่า ซึ่งอาจแสดงออกด้วยมาตรการหลายอย่าง เช่น ของขวัญ บรรณาการ การแต่งงานยกลูกสาวให้ รูปแบบถ้อยคำของพระราชสาสน์ หรือหากยังสงสัยก็ต้องตัดสินด้วยกำลังทหาร ประเทศราชจึงเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจปกครองตนเองอิสระแต่ยอมอยู่ใน “สีมา” (ขอบเขตสีมา) ของอำนาจของอาณาจักรอื่น จึงต้องยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของมหาอำนาจซึ่งมีพันธะอยู่^{๑๒๘}

^{๑๒๗} อ้างถึงใน จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๒๓๒.

^{๑๒๘} รังชัย วิโนจจะกุล, “ประวัติศาสตร์การสร้าง “ตัวตน”,” ใน อยู่เมืองไทย : รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี. สมบัติ จันทร์วงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

การที่รัฐเล็ก ๆ ต้องยอมขึ้นต่ออาณาจักรใหญ่ย่อมหมายความว่าลำดับชั้นของบุญญาบารมีและอำนาจของกษัตริย์รัฐเล็ก ๆ กับอาณาจักรใหญ่มีความต่างระดับกัน กษัตริย์สยามถือว่ามีความเป็นใหญ่ในภูมิภาคพอ ๆ กษัตริย์พม่า จึงไม่มีบรรณาการระหว่างสองอาณาจักรนี้ แต่กษัตริย์สยามมีสถานะเหนือกว่าเจ้าประเทศราชและเจ้าท้องถิ่น จึงได้รับบรรณาการจากเจ้าประเทศราช เช่น เจ้าเชียงใหม่หรือปัตตานี แต่ในขณะที่รัฐเล็ก ๆ และบ้านเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นประเทศราชหรือรัฐบรรณาการของอาณาจักรใหญ่ ๆ อย่างสยาม ในบรรดากษัตริย์อาณาจักรใหญ่ ๆ แทบทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งสยาม ต่างก็ส่งบรรณาการแก่จักรพรรดิจีน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์สยามตระหนักและรับรู้ว่าจักรพรรดิจีนยิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์ทั้งหลายในสุวรรณภูมิ^{๑๒๙} แต่สยามก็ไม่เคยยอมรับว่าบรรณาการไปจีนเป็นพันธะของเมืองขึ้น แม้ว่าจะทำพิธีเช่นนั้นจริงก็ตาม ส่วนการที่สยามได้รับบรรณาการจากเจ้าประเทศราชสยามกลับถือว่าเป็นพันธะของการเป็นเมืองขึ้นแน่นอน (ทำนองเดียวกับที่จีนสมัยโบราณอาจคิดต่อสยามเช่นนั้น)^{๑๓๐}

ในสภาวะการณ์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างบรรดารัฐต่าง ๆ มีลักษณะเป็นโครงสร้างลำดับชั้นของศูนย์อำนาจอาณาจักรและเมืองใหญ่น้อยทั้งหลายในภูมิภาคมีความต่างระดับกัน ความเป็นประเทศราชหรือรัฐบรรณาการของรัฐหนึ่ง ๆ จึงอาจจะไม่ได้ผูกพันหรือขึ้นอยู่กับอาณาจักรใดอาณาจักรหนึ่งโดยเฉพาะ แต่รัฐบรรณาการอาจจะยอมรับอำนาจของอาณาจักรใหญ่อื่น ๆ อีกได้ในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นความต้องการความอารักขาคุ้มครองและถ่วงดุลอำนาจมิให้ต้องตกอยู่ภายใต้

^{๑๒๙} นอกจากการส่งบรรณาการแก่จีนแล้ว กษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ ๔ พระองค์แรกได้ขอคำรับรองจากจักรพรรดิจีนเมื่อครั้งที่ทรงขึ้นครองราชย์ด้วย ถึงแม้สยามจะไม่เคยพิจารณาตัวเองในฐานะเมืองขึ้นจีนก็ตามที่ (เอริกเก มะซูดะ, “การเมืองและวัฒนธรรมจากเมืองจีน : นัยของ “จิ้มก้อง” ส่งทูตบรรณาการไปยังจีนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์,” ศิลปวัฒนธรรม ๒๔ (กันยายน ๒๕๔๖) : ๑๔๓.)

^{๑๓๐} ธงชัย วินิจจะกูล, “ประวัติศาสตร์การสร้าง “ตัวตน,”” หน้า ๑๖๓.

อำนาจครอบครองอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของศูนย์อำนาจหนึ่งอำนาจใดโดยเฉพาะอำนาจอธิปไตยเหนืออาณาจักรเล็ก ๆ จึงซ้อนทับกันอยู่ คือมีทั้งอำนาจขององค์อธิปไตยมหาอำนาจ และขององค์อธิปไตยประเทศราชนั้น ๆ ด้วย ภาวะเช่นนี้เรียกกันในหมู่หัวเมืองลาวว่าเป็นเมือง “สองฝ่ายฟ้า” “สามฝ่ายฟ้า”^{๑๓๑} ตามสถานภาพที่แบ่งความสวามิภักดิ์สองฝักสองฝ่าย หรือสามฝ่าย เพื่อความอยู่รอดของรัฐตน

ธงชัย วินิจจะกุล อธิบายถึงอำนาจของรัฐสมัยนั้นให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยการสมมติเป็นแผนที่ว่า

“ถ้าหากเราจะวาดแผนที่ของรัฐใหญ่เล็กในภูมิภาคโดยไม่นับว่าประเทศราชเป็นส่วนหนึ่งของมหาอำนาจ เราคงจะได้ภาพรัฐเป็นหย่อม ๆ มีเขตแดนต่อกันบ้าง ไม่ต่อกันบ้าง ขนาดต่าง ๆ กันเต็มไปหมด แต่ถ้าเราวาดแผนที่อาณาเขตมหาอำนาจในภูมิภาคโดยไม่ฟังคำให้การของประเทศราชเล็ก ๆ เหล่านั้น ถือเสียว่าเป็นส่วนหนึ่งของมหาอำนาจ เราจะเจอปัญหาว่าส่วนที่นับว่าเป็นชายแดนของมหาอำนาจซ้อนทับกันอยู่ เพราะหัวเมืองหลายฝ่ายฟ้าเหล่านั้นต้องนับว่าเป็นหัวเมืองปลายพระราชอาณาเขตของหลายมหาอำนาจพร้อม ๆ กัน อีกทั้งต้องใส่เชิงอรรถไว้ด้วยว่าส่วนที่ซ้อนทับกันนั้นยังมีเจ้าของตนเองปกครองอยู่ด้วย”^{๑๓๒}

ดังนั้นหากพิเคราะห์ถึงลักษณะของอำนาจอธิปไตยของรัฐสมัยนั้น ก็จะไม่ใช่เป็นอำนาจอธิปไตยรวมศูนย์เบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่จะเป็นลักษณะของอำนาจอธิปไตยร่วมส่วนหรืออธิปไตยเชิงซ้อนและแทรกซ้อนซึ่งกันและกัน โดยที่รัฐหรือหัวเมืองเล็ก ๆ ยังทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเมืองพรมแดนกันร่วมกันระหว่าง

^{๑๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔.

อาณาจักรใหญ่ ๆ ข้างเคียง บรรดาระัฐบรรณาการจึงคงดำรงสิทธิอธิปไตยของตนเอง อยู่ในระดับหนึ่งซึ่งเป็นสถานะแบบกึ่งอิสระ แต่สถานะแบบนี้ได้ถูกล้มล้างไปโดยสิ้นเชิง เมื่อชาติตะวันตกได้เข้ามาล่าอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และได้นำแนวความคิดรัฐประชาชาติซึ่งเป็นรัฐสมัยใหม่ที่มีอาณาเขตแน่นอนมาใช้กับอาณานิคม ทำให้มีการปักปันเขตแดนโดยถือเอาเส้นเขตแดนเป็นตัวกำหนดและแบ่งสัดส่วนเขตอธิปไตยของรัฐต่าง ๆ ออกจากกันอย่างชัดเจนและเบ็ดเสร็จเด็ดขาด^{๑๓๓} เพราะสถานะที่ชายแดนของรัฐ ๒ - ๓ แห่ง ซ้อนทับกันอยู่และทำให้ส่วนนั้นมีอำนาจอธิปไตยของหลายรัฐปนเปกันอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ภูมิศาสตร์การเมืองของยุโรปและของสมัยใหม่รับไม่ได้ ดังนั้นจึงต้องทำให้เกิดอำนาจอธิปไตยและบูรณาภาพเหนือดินแดนที่เป็นหนึ่งเดียว และชัดเจน^{๑๓๔}

ในช่วงแรกของการเข้ามาล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ความคลุมเครือของอาณาเขตยังคงดำรงอยู่ ดังในกรณีของหัวเมืองประเทศราชที่มีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ ในลักษณะก้ำกึ่งกำกวมอยู่ระหว่าง “เรา/เขา” “ไทย/ลาว” และแปรผันไปตามความสัมพันธ์ทางอำนาจ^{๑๓๕} ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานแก่ขุนนางในโอกาสได้รับแต่งตั้งไปเป็นข้าหลวงหัวเมืองทางเหนือ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๒๖ ว่า “...ต้องถือว่าถ้าพูดกับฝรั่งฝ่ายหนึ่ง ลาวฝ่ายหนึ่ง ต้องถือว่าฝรั่งเป็นเขา ลาวเป็นไทย ถ้าพูดกับลาวฝ่ายหนึ่งไทยฝ่ายหนึ่งต้องถือว่าลาวเป็นเขา ไทยเป็นเรา...”^{๑๓๖} แต่ในที่สุดความคลุมเครือของอธิปไตยเหนือหัวเมืองประเทศราช ดังเช่น หัวเมืองลาว ก็ถูกแปรให้ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่ง

^{๑๓๓} Thongchai Winichakul, **Siam Mapped : A History of the Geo-body of a Nation**, pp. 81-88, 95-101.

^{๑๓๔} ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์การสร้าง“ตัวตน”,” หน้า ๑๖๕.

^{๑๓๕} เกษียร เตชะพีระ, “วาทกรรมความเป็นไทย ลาว เขมร ญวน พม่า ในจินตนากรรมชาติไทย,” **มติชนสุดสัปดาห์** ๒๒ (๑๙-๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๕) : ๓๒.

^{๑๓๖} หจช. ร ๕ สารบาญสมุดพิเศษ เล่ม ๘๖. ที่ ๑๖๘/๔๕

ฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคมก็พยายามที่จะแปรความคลุมเครือให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของฝรั่งเศส ส่วนฝ่ายสยามก็พยายามที่จะแปรความคลุมเครือให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามเช่นกัน^{๑๓๗}

ความคลุมเครือของอำนาจอธิปไตยเหนืออาณาเขตมีมาตลอดจน ได้มีการถือเอาเส้นเขตแดนเป็นตัวกำหนดและแบ่งสัดส่วนเขตอธิปไตยของรัฐสยาม เมื่อมีการทำแผนที่เพื่อแสดงอาณาเขตที่แน่นอนของรัฐแบบฝรั่งซึ่งเพิ่งทำเสร็จเรียบร้อย และพิมพ์เผยแพร่ได้เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๙๗ หรือ พ.ศ. ๒๔๔๐ นี้เอง ก่อนหน้านั้น ประเทศสยามยังไม่มีแนวคิดเรื่อง “เส้นกั้นอาณาเขต” (Borders) ที่เป็นตัวกำหนดและแบ่งเขตอำนาจอธิปไตยแต่อย่างใด^{๑๓๘}

ดังนั้น รัฐไทยโบราณซึ่งเป็นรัฐราชาธิราชนั้นไม่ได้มีเอกภาพของอำนาจเหนือดินแดน แต่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพระราชอาณาจักรในภายหลังได้อธิบายความสัมพันธ์ในรัฐราชาธิราชเสียใหม่ว่า การมาสมาธิภักดีต่อราชาธิราช เป็นการผนวกเอารัฐนั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งอันมิอาจแบ่งแยกได้จากรัฐราชาธิราช ทั้ง ๆ

^{๑๓๗} ดังนั้น ธงชัย วินิจจะกุล จึงเห็นว่า การที่จะเรียกว่าเป็นการเสียดินแดนของไทยแก่ฝรั่งเศสหรือไม่จึงขึ้นกับว่าจะเลือกมองด้วยสายตาใคร และตีความอย่างไร ฝ่ายสยามตระหนักดีว่าหัวเมืองเหล่านั้นเป็นเมืองหลายฝ่ายฟ้า แต่ก็เชื่อว่าตนมีสิทธิมากกว่าฝรั่งเศส จึงเห็นว่าเป็นการเสียดินแดน (ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์การสร้าง “ตัวตน”, หน้า ๑๗๕.) แต่กระนั้นก็ดี สมเกียรติ วันทะนะ เห็นว่า สยามก็ยังสามารถ “เพิ่ม” ดินแดนที่ไม่เคยถูกนับว่าเป็นสยามแท้เข้าไว้ด้วย ดินแดนดังกล่าวคือ มณฑลพายัพ และมณฑลปัตตานี ที่สยามไม่เคยถือว่าดินแดนเหล่านั้นเป็นแผ่นดินเดียวกับสยาม แถมยังเรียกเหยียดว่าเป็นของ กะเหรี่ยง ลาว มลายู ฯลฯ (สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก”, หน้า ๘๕.)

^{๑๓๘} เดิมสยามมีแต่แนวคิดเรื่อง “แดนต่อแดน” (Frontiers) ซึ่งเป็นเครื่องชี้ว่า ณ อาณาบริเวณนั้นเป็นเขตปลอดอำนาจรัฐ หรืออำนาจปกครอง หรือถ้าไม่ปลอดอำนาจรัฐโดยสิ้นเชิงก็เป็นเขตที่อำนาจรัฐเบาบาง และแผ่ไปอย่างไม่สม่ำเสมอต่อเนื่อง ลักษณะของอาณาบริเวณนี้มักจะเป็นพื้นที่ป่าเขาลำเนาไพร หรือเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า หรือเป็นพื้นที่ไม่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานด้วยที่เป็นพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ (สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก,” หน้า ๘๒-๘๓.)

ที่แคว้นเหล่านั้นอาจส่งบรรณาการให้ราชาธิราชอื่นไปพร้อมกันก็ตาม^{๑๓๙} ดังนั้น หากจะสรุปอำนาจอธิปไตยของรัฐไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครอง สมัยรัชกาลที่ ๕ แล้วอาจสรุปได้ว่า อำนาจปกครองไม่ได้เป็นไปในลักษณะของการรวมศูนย์ อำนาจภายในเขตดินแดนของรัฐเป็นเอกภาพแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแบบที่ยึดถือกันในรัฐ ประชาชาติปัจจุบัน แต่อำนาจในการปกครองสมัยนั้นเป็นไปในลักษณะของอธิปไตยร่วมส่วน และบรรดาประเทศราชชนบททั้งหลายก็ยังคงดำรงสิทธิอธิปไตยของตนเองอยู่ในระดับหนึ่ง^{๑๔๐} อำนาจอธิปไตยของรัฐเหนือดินแดนที่มีเหนืออาณาเขตพื้นที่ที่มีขอบเขตแน่นอนอันเพิ่งเกิดขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ หรือประมาณหนึ่งร้อยกว่าปีมานี้เอง คำว่า “อธิปไตย” ในความหมาย ตามทฤษฎีของทางตะวันตกไม่เคยมีอยู่ในการปกครองของรัฐไทยก่อนหน้านั้น

๒. กำเนิดอำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำประเทศสยามพัฒนาเป็นรัฐสมัยใหม่และนำประเทศสยามเข้าสู่การปกครองระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์เต็มรูปแบบซึ่งก่อให้เกิดอำนาจอธิปไตยของรัฐไทยอย่างแท้จริง ที่เป็นของพระมหากษัตริย์เนื่องจากปัจจัยหลายประการดังนี้

๒.๑ พระมหากษัตริย์ไม่ต้องอ้างอำนาจที่เหนือกว่าเพื่อสร้างความชอบธรรม

การรับความคิดใหม่แบบวิทยาศาสตร์ของสังคมตะวันตกในสมัยพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) เป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของการ พัฒนาแนวความคิดการเมืองแบบเดิมอันมีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนาสู่แนวความคิด ทางการเมืองสมัยใหม่ เนื่องจากรัชกาลที่ ๔ ได้ปฏิเสธคำสอนทางพระพุทธศาสนาเดิม

^{๑๓๙} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ประวัติศาสตร์ก่อนประชาธิปไตย,” : ๓๑๑.

^{๑๔๐} Thongchai Winichakul, **Siam Mapped : A History of the Geo-body of a Nation** (University of Hawaii Press, Chiangmai, Silkworm Books edition, 1994), pp. 81-88, 95-101.

ที่เห็นว่ามีข้อผิดพลาด และได้แยกความรู้ทางโลกออกจากทางธรรม^{๑๔๑} ซึ่งเป็นการให้อำนาจทางโลกขึ้นมาในฐานะนำและครอบงำเหนืออำนาจทางธรรมอย่างเรียกว่าเกือบจะเด็ดขาด เดิมความคิดทางอำนาจการเมืองแบบสมัยอยุธยาขึ้นอำนาจของพระมหากษัตริย์ขึ้นกับบุญญาภิหาร แต่ความคิดทางการเมืองแบบใหม่นั้นอำนาจเป็นสิทธิเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์เองไม่ใช่อำนาจที่มาจากและขึ้นต่อบุญและบารมีของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป^{๑๔๒} ดังนั้น การอ้างแหล่งที่มาของอำนาจสูงสุดจึงเปลี่ยนไปมองจากสภาพความเป็นจริงมากขึ้น ไม่ใช่อุดมการณ์ทางศาสนาที่เป็นเรื่องเหลือเชื่ออีกต่อไป ดังที่ปรากฏในพระราชปรารภของรัชกาลที่ ๔ ที่ว่า

“...แต่ที่ได้เป็นเจ้าของแผ่นดินครั้งนี้ ครั้นจะว่าไปว่าได้เป็นด้วยอำนาจเทวดาก็จะเป็นอันลบหลู่บุญคุณของท่านผู้หลักผู้ใหญ่ที่ต่างพร้อมใจกันอุปถัมภ์ค้ำจุนชูให้เป็นเจ้าแผ่นดิน...ความที่ได้เป็นเจ้าของแผ่นดินเพราะผู้ใหญ่ค้ำชูอุดหนุนนั้นรู้อยู่แต่หูเห็นอยู่แต่ตาของคนเป็นอันมาก ไม่อ้างอำนาจเทวดาอีกแล้ว”^{๑๔๓}

รัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิเสธคติที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังสั่งสมบารมีและปฏิเสธคติเทวสิทธิ์ด้วย ดังที่ทรงพระราชนิพนธ์ว่า “พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงเป็นมนุษย์”^{๑๔๔} นอกจากนั้นความคิดที่ว่าอำนาจในการตรากฎหมายเป็นอำนาจขององค์อธิปัตย์ซึ่งเป็นมนุษย์และไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับธรรมะหรือศีลธรรมทาง

^{๑๔๑} อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ – พ.ศ. ๒๔๗๕ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑.

^{๑๔๒} ดูการวิเคราะห์ของ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ใน “กำเนิดการเมืองและความยุติธรรมในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์,” ศิลปวัฒนธรรม ๒๕ (ตุลาคม ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๘.

^{๑๔๓} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๙,” ใน รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครูสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๒.

^{๑๔๔} หอสมุดวชิรญาณ, มุขจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๗ (พ.ศ. ๒๔๐๙) เลขที่ ๗๑

ศาสนาได้เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้เอง^{๑๔๕} เมื่อต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ได้ปฏิรูปการปกครองรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางก็ทำให้พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจแบบสมบูรณาญาสิทธิที่แท้จริง เพราะทรงมีพระราชอำนาจในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์มิใช่ในฐานะเทพเจ้าตามคติของศาสนาพราหมณ์หรือพระโพธิสัตว์ในคติของพระพุทธศาสนาที่ทำหน้าที่ดูแลคนทั่วไปในจักรวรรดิให้มีชีวิตที่ถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนาอีกต่อไป แต่มีอำนาจในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์ธรรมดา ดังนั้น รัฐไทยสมัยใหม่จึงค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นเนื่องมาจากการปฏิเสศการครอบงำของความคิดทางศาสนา ซึ่งอาจเทียบได้กับการเกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ในยุโรปที่ได้ปฏิเสศอำนาจของศาสนจักรโรมันคาทอลิกและความคิดทางศาสนาไปสู่การมีอำนาจที่เป็นจริงของพระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจสูงสุดดังความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยของโบแดงนั่นเอง

๒.๒ ความต่อเนื่องของอำนาจ

หลักเกณฑ์เดิมในการสืบราชสมบัติโดยการตั้งตำแหน่ง“อุปราช”“วังหน้า”หรือ “กรมพระราชวังบวรสถานมงคล” ซึ่งแต่เดิมแม้ว่าจะเป็นการตั้งตำแหน่งที่ดูจะมีอำนาจมากเป็นที่สองในแผ่นดิน และในบางครั้งก็สามารถสืบราชสมบัติได้ แต่ก็ไม่มีหลักประกันใด้ว่าจะได้สืบราชสมบัติ และในบางครั้งตำแหน่งนี้ก็ไม่ได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์โดยตรง จึงถูกมองว่าล้าสมัยเป็นอุปสรรค ดังนั้น เมื่อผู้สำเร็จราชการและวังหน้าที่วังคตแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ได้ทรงเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์การสืบราชสมบัติโดยให้พระมหากษัตริย์ทรงสามารถแต่งตั้งผู้ที่จะสืบราชสมบัติได้ด้วยพระองค์เอง คือการตั้งตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร” เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๙ รัชกาลที่ ๕ ทรงตั้งให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิรชนกเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก แต่ต่อมาทรงพระประชวรและเสด็จทิวงคตไปก่อน รัชกาลที่ ๕ จึงได้ตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธออีกพระองค์คือเจ้าฟ้ามหา

^{๑๔๕} อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๓๙,๔๑.

วชิราวุธ กรมขุนเทพทวารวดีขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารองค์ที่สอง และต่อมาก็ได้ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๖ โดยไม่มีปัญหาในช่วงการขึ้นครองราชสมบัติที่จะต้องนำเข้าสู่ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดีอีกต่อไป

การตั้งตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร” ขึ้น ทำให้มีผู้สืบราชสมบัติที่แน่นอนและมีความต่อเนื่องของอำนาจ เหมือนกับการสืบราชสมบัติของกษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ในยุโรปซึ่งเมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตจะมีผู้สืบราชสมบัติแทนทันทีดังคำกล่าวที่ว่า “The King is dead long live the King” (พระมหากษัตริย์ (พระองค์เดิม) สวรรคตแล้วขอพระมหากษัตริย์ (พระองค์ใหม่) ทรงพระเจริญ” ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะต่อเนื่องถาวรของอำนาจอธิปไตย ดังที่โบบแดงเห็นว่าอำนาจไม่ตายไปพร้อมกับตัวคน^{๑๔๖} การตั้งตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร” ขึ้น ได้ทำให้เกิดความต่อเนื่องของอำนาจจึงถือได้ว่าประเทศสยามได้มีพัฒนาการเข้าสู่การมีอำนาจอธิปไตยแบบรัฐสมัยใหม่และเริ่มเข้าสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) เนื่องจากพระองค์ไม่มีพระโอรส พระองค์จึงได้ทรงตรากฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ เพื่อแก้ปัญหาสภาวะการณ์ของการไม่มีหลักเกณฑ์ชัดเจนและแน่นอนในการสืบราชสันตติวงศ์เนื่องจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชโอรสหลายพระองค์ที่อยู่ในเกณฑ์ที่จะมีสิทธิเข้ามาอยู่ในสายแห่งการสืบทอดราชสมบัติเพื่อที่จะได้ตัดความยุ่งยากการแก่งแย่งภายในราชวงศ์ในกรณีที่พระมหากษัตริย์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระรัชทายาทขึ้นไว้โดยแน่นอน ทำให้การสืบสันตติวงศ์มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนไม่เป็นที่ปัญหาอีกต่อไป

เมื่อสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามเกิดขึ้นเต็มรูปแบบแล้ว ดูเหมือนว่าการสืบสันตติวงศ์แบบใหม่ได้มีผลกระทบต่อแนวความคิด “อนกนิกรสโมสรรสมมติ” ที่ถือว่าพระมหากษัตริย์ขึ้นครองราชย์โดยได้รับฉันทานุมัติจากประชาชนไปด้วย ดังสร้อยพระนามของรัชกาลที่ ๔ ที่ปรากฏว่า “มหาชนนิกรสโมสรรสมมติ” หรือแปลว่า “มหาชนได้ร่วมกัน

^{๑๔๖} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม ๑ : วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่าง ๆ, หน้า ๓๙.

เลือกตั้งขึ้น” หรือสร้อยพระนามของรัชกาลที่ ๕ ว่า “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” ก็มีความหมายเช่นเดียวกัน แต่ในรัชกาลที่ ๖ ปรากฏสร้อยพระนามว่า “บรมชนกาดิศรสมมติ” แปลว่า “ท่านพ่อตั้ง”^{๑๔๗} ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗) พระองค์ทรงกล่าวไว้ชัดเจนว่าการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ไม่ได้เป็นไปตามหลักแนวคิด “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” แต่เป็นไปตามการสืบสันตติวงศ์อย่างเคร่งครัด โดยเลือกจากเจ้านายชั้นสูงจำนวนน้อยมาก ทรงวิจารณ์ว่าธรรมเนียมการปฏิบัติเช่นนี้จะมั่นใจได้อย่างไรว่าประเทศสยามจะมี “กษัตริย์ที่ดี” (Good King) เพราะจะไม่จำเป็นเสมอไปที่จะเป็นเช่นนั้นทุกครั้ง และเมื่อนั้นอำนาจสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์เองจะกลายมาเป็นอันตรายต่อประเทศสยาม^{๑๔๘}

๒.๓ การมีบูรณภาพเหนือดินแดน

ความเปลี่ยนแปลงของความคิดเรื่องรัฐและกษัตริย์ในหมู่ชนชั้นนำในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในหนังสือเรื่องนางนพมาศ ซึ่งเป็นความคิดที่มาจากประสบการณ์ตามที่เป็นจริง นั่นคือเห็นว่าโลกมิได้มีรัฐใหญ่เพียงรัฐเดียว และมีได้มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของรัฐหรือของโลก แต่โลกประกอบด้วยรัฐใหญ่น้อยมากมาย ซึ่งมีเขตแดนติดต่อกัน ไม่มีรัฐใดสำคัญเหนือกว่ารัฐอื่น ๆ ทั้งหมด พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ก็มีได้แผ่ออกไปโดยปราศจากขอบเขต หากแต่ทรงมีพระราชอำนาจอยู่ภายในขอบเขตหนึ่ง ๆ คือภายในพระราชอาณาเขตของพระองค์เท่านั้น^{๑๔๙}

^{๑๔๗} พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต**, หน้า ๒๖๑.

^{๑๔๘} หจข. เอกสาร ร.๗ สบ.๒.๔๗/๓๒ เล่ม ๓ บันทึกเรื่อง การปกครอง ๒๓ กรกฎาคม - ๑ สิงหาคม ๒๔๖๙ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว - ดร.ฟรานซิส บี.แซร์

^{๑๔๙} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “โลกของนางนพมาศ,” ใน **ปากไก่และใบเรือ (รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์)** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๓๕๙.

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะกำหนดเส้นเขตแดนด้านพม่าโดยการเจรจาแบ่งเขตแดนระหว่างสยามกับพม่าที่ไม่มีอย่างชัดเจนแน่นอนด้วยแนวความคิดเดียวกับรัฐบาลใหม่ที่ทรงมีอยู่ โดยทรงอธิบายว่า เนื่องจากแต่ก่อนไทยกับพม่าเป็นข้าศึกกัน ราษฎรทั้งไทยและพม่าต่างไม่กล้าหากินใกล้เขตแดนจึงทำให้ “เขตแดนอำพลังกันอยู่ ก็หาเป็นผู้ต่อถ้อยความ”^{๑๕๐} ประกอบกับพรมแดนธรรมชาติที่เคยใช้เป็นเส้นแบ่งเขตแดนก็ไม่ใช่เส้นแบ่งที่ชัดเจน พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าถ้าจะแบ่งโดยแนวเขา ก็จะต้อง “ชี้ให้ชัดเจนได้จึงจะควร”^{๑๕๑}

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) การคุกคามของชาติตะวันตกเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างบูรณภาพความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรภายใต้หลักการอธิปไตยของรัฐประชาชาติ จึงทำให้มีการปฏิรูปการปกครองโดยมีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูและรวมศูนย์อำนาจมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ และผนึกรวมอำนาจการปกครองท้องถิ่นเข้าสู่ศูนย์กลางอำนาจ ดังที่รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชดำรัสว่า “...เพื่อจะได้จัดการปกครองให้ทั่วถึงในส่วนที่เป็นของเรา เราจะมีอำนาจมากกว่าเมื่อมีเมืองที่ไม่มีอำนาจพ่วงอยู่ เพราะเมื่อมีอยู่ก็ต้องปกครองรักษาให้ได้สิทธิขาดจริง ๆ ถ้าปกครองไม่ได้สิทธิขาดแล้ว ไม่มีเสียดีกว่า...”^{๑๕๒}

ในการปฏิรูปการปกครองส่วนกลางนั้น เนื่องจากรัชกาลที่ ๕ ทรงขึ้นครองราชย์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ต้องเผชิญกับพลังต่อต้านของกลุ่มขุนนางที่มีอำนาจ อิทธิพล และผลประโยชน์ภายใต้ระบบเก่า ทั้งผู้สำเร็จราชการคือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) วังหน้า ตลอดจนเจ้านายและขุนนางอื่น ๆ แต่ “กลุ่มสยามหนุ่ม” (Young Siam)

^{๑๕๐} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในงานฉลองครบ ๘๔ ปี มกุฏราชวิทยาลัย ๑-๕ ตุลาคม ๒๕๒๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑, หน้า ๓๕๓.

^{๑๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๔.

^{๑๕๒} “พระราชดำรัสทรงในที่ประชุมเสนาบดี เรื่อง ทำหนังสือสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับอังกฤษ ร.ศ. ๑๒๘,“ ศิลปากร ๒๐ (กันยายน ๒๕๑๙), หน้า ๖๘-๖๙.

ซึ่งประกอบไปด้วยบรรดาพระเจ้าน้อยยาเธอและขุนนางรุ่นหนุ่ม ภายใต้การนำของรัชกาลที่ ๕ ก็สามารถผลักดันการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงทั้งในทางการเมืองและการบริหาร การเงิน การคลัง การศาลและสังคม ซึ่งเริ่มต้นทันทีที่รัชกาลที่ ๕ มีพระชนมายุ ๒๐ พรรษา ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ ซึ่งสิ้นสุดการมีผู้สำเร็จราชการ

ในการปฏิรูปได้กระทำโดยการตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เพื่อปรับปรุงและรวมอำนาจการเก็บภาษีอากรซึ่งเคยอยู่ในอำนาจและเป็นแหล่งผลประโยชน์รายได้โดยตรงของพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ และลิดรอนอำนาจอื่น ๆ ของฝ่ายขุนนางในเวลาต่อมา ได้แก่ การจัดตั้งศาลรับสั่งพิเศษชำระคดีความที่เคยอยู่ในศาลของกรมต่าง ๆ และเกษียณปลดปล่อยลูกทาสให้เป็นไทเมื่ออายุครบ ๒๑ ปี การตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาพระองค์ เพื่อคานอำนาจกับฝ่ายเสนาบดีจตุสดมภ์ จนในที่สุดกลุ่มขุนนางเก่าค่อย ๆ เสื่อมอำนาจลง โดยเฉพาะเมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ และวังหน้าทิวงคต ในปี ๒๔๒๘ ภารกิจการฟื้นฟูพระราชอำนาจก็เป็นอันบรรลุผล

หลังจากนั้นได้เปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการปกครองโดยการจัดตั้งกระทรวง ๑๒ กระทรวง ซึ่งผลของการปฏิรูปนี้เป็นการวางพื้นฐานอำนาจสำหรับการปฏิรูปการปกครองหัวเมือง จากระบบ “กินเมือง” ซึ่งอำนาจจัดกระจายอยู่ภายใต้เจ้าผู้ครองต่าง ๆ มาสู่ระบบเทศาภิบาลในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ โดยรวมเอาหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งหมดเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจบังคับบัญชาอันหนึ่งอันเดียวของกระทรวงมหาดไทยที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นการสถาปนารัฐประชาธิปไตยรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางโดยเด็ดขาดนับแต่นั้นมา^{๑๕๓}

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ให้ข้อสังเกตที่สะท้อนพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในช่วงของการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕ ไว้ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง สมควรนำมากล่าวไว้โดยละเอียดดังนี้

^{๑๕๓} เตช บุนนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๘, แปลโดย ภรณี กาญจนิชฐิติ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕-๒๔, ๖๖, ๗๔-๗๖.

“...บริเวณที่เรียกว่าสยามแท้ ๆ (Siam proper) คือบริเวณภาคกลางของประเทศไทยเท่านั้น นอกนั้นออกไปคือประเทศราชชนบทต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองทางการเมืองของสยาม

สยามมาหมายถึงประเทศไทยทั้งหมด (แบบรัฐประชาชาติยุคทุนนิยม) เอาต่อเมื่อรัชกาลที่ ๕ ได้ปรับปรุงการปกครองครั้งใหญ่ทั่วประเทศ จัดการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้น ยกเลิกประเทศเชียงใหม่ ยกเลิกนครรัฐของพระยาสามนตราชทั้งหมด ยกเลิกประเพณีสืบสกุลเจ้าเมืองท้องถิ่น

หากส่งข้าราชการสำนักออกไปปกครองจากนครหลวงโดยตรง ยกเลิกระบบส่วย หากใช้ระบบภาษีสรรพากรแบบใหม่, ใช้พระบรมวงศานุวงศ์ออกไปเป็นสมุหเทศาภิบาล, ตั้งกระทรวงดำเนินงานแบบตะวันตก โดยมีพระบรมวงศ์ฯเป็นเสนาบดีเจ้ากระทรวง การรวบอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจครั้งใหญ่นี้ ด้านหนึ่งทำให้ระบบศักดินาที่กระจายอำนาจของไทยแต่เดิม กลายมาเป็นระบบศักดินารวบอำนาจรวมศูนย์อันเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดทางการเมืองของระบบนี้ และขณะเดียวกันนั้น ลักษณะของรัฐประชาชาติ (National State) แบบรัฐของยุคทุนนิยมก็เริ่มฟักตัวขึ้น ความรู้สึกแบบเดิมที่ว่า มินครใหญ่เป็นผู้ปกครองและมีเมืองขึ้นเป็นบริวารเป็นชั้น ๆ ลงไปค่อย ๆ หายไป ความรู้สึกที่ว่าราชอาณาจักรสยามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุก ๆ ส่วนของดินแดนคือส่วนหนึ่งที่เท่าเทียมกันภายในราชอาณาจักรสยามเริ่มเกิดขึ้น^{๑๕๔}

^{๑๕๔} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๒๓๒-๒๓๓.

การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่นำไปสู่การรวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้รัฐไทยพัฒนาเข้าสู่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolutist State) อีกด้านหนึ่งก็นำไปสู่การเกิดรัฐประชาชาติหรือรัฐชาติสมัยใหม่ที่ทำให้ราษฎรเปลี่ยนฐานะจากไพร่ทาสมาสู่การเป็นพลเมืองที่อิสระจากมูลนายหรือเป็นสมาชิกของรัฐอย่างเสมอหน้ากัน จึงดูเหมือนว่าราษฎรจะได้เสรีภาพเป็นไทแก่ตัวเองแล้ว แต่ความจริงแล้ว การเลิกทาสและยุติระบบไพร่นั้นไม่ได้มีจุดหมายใหญ่ที่การทำให้ราษฎรทั้งหลายมีสิทธิและเสรีภาพเป็นของตนเอง หากแต่เป็นการสร้างความมั่นคงและประสิทธิภาพให้แก่อำนาจรัฐศูนย์กลางสมัยใหม่มากกว่า^{๑๕๕} เพราะเป็นการแก้ไขปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวงของมูลนายและการใช้ไพร่เป็นฐานอำนาจทางการเมืองเพื่อล้มล้างอำนาจของพระมหากษัตริย์^{๑๕๖} การปฏิรูปการปกครองดังกล่าวแม้ว่าจะมีการเลิกทาสและยุติระบบไพร่ก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่การมอบอำนาจอธิปไตยให้แก่ประชาชนแต่อย่างใด หากแต่เป็นการรวมเอาอำนาจที่กระจายและคานกันอยู่ระหว่าง “เจ้า” และขุนนาง กับผู้นำในระดับท้องถิ่นเข้ามาสู่ส่วนกลางคือพระมหากษัตริย์ ทำให้อำนาจสูงสุดของรัฐสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นอำนาจอธิปไตยแล้ว และเป็นอำนาจอธิปไตยของพระเจ้าแผ่นดิน ดังนั้นเจ้านายและข้าราชการจึงเรียกประเพณีการปกครองของประเทศสยามหลังการปฏิรูปการปกครองเป็นภาษาอังกฤษว่า “แอบโซลูตโมนากี” และรัชกาลที่ ๕ เองก็มีพระราชดำรัสยืนยันว่าพระราชอำนาจของพระองค์นั้นเรียกว่า “แอบโซลูต” หรือ “เต็มบริบูรณ์” นั่นเอง^{๑๕๗}

ดังนั้นจึงไม่เกินความจริงนักที่จะกล่าวว่รัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์สยามที่มีพระราชอำนาจและพระบารมีสูงสุด ทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติยิ่งกว่าครั้งใดในประวัติศาสตร์ไทย ถึงแม้แนวความคิดว่าพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ย่อมเป็นล้นพื้นนั้นมีมาแล้วตั้งแต่ก่อนสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม แต่แนวความคิดดังกล่าว

^{๑๕๕} ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, *กำเนิดและความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน* (กรุงเทพฯ : คปไฟ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^{๑๕๖} ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, *ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓*, หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

^{๑๕๗} ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรวรรณสูตร (รวบรวม), *เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗*, หน้า ๖๐,๗๖. อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก”, หน้า ๙๘.

ปรากฏเป็นจริงทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติในยุคของรัฐธรรมนูญสิทธิราชย์นี้เอง^{๑๕๔} ดังที่สะท้อนให้เห็นในพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดินเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ว่า

“อนึ่ง พระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุถือว่าเป็นที่ล้นพ้น ไม่มีข้อใด สิ่งอันใด หรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้...”^{๑๕๕}

นอกจากนั้น การยืนยันในพระราชอำนาจอันเด็ดขาดยังเห็นได้จาก “ร่างพระราชกฤษฎีกาที่ ๑ ว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม” ซึ่งร่างโดยขุนนางผู้ใหญ่ในรัชสมัยของพระองค์ ดังนี้

“มาตรา ๒ พระเจ้าแผ่นดินย่อมมีพระราชอำนาจสิทธิ์เด็ดขาด โดยพระราชหฤทัย ไม่มีสิ่งใดยิ่งขึ้นไปกว่าอีกแล้ว

มาตรา ๓ พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชศักดิ์านุภาพเป็นอาทิ คือ (๑) ย่อมเป็นเจ้าของใหญ่ปกครองแผ่นดิน ที่พึงที่พำนักของ อาณาประชาราษฎร์ (๒) เป็นที่เกิดแห่งความยุติธรรมที่ระงับดับ ทุกข์ร้อน และทรงพระกรุณายกโทษคนผิดกฎหมาย... (๓) พระราชดำรัสได้ประกาศแล้วย่อมเป็นกฎหมายสำหรับแผ่นดิน...”^{๑๖๐}

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า อำนาจอธิปไตยของประเทศไทยเหนือดินแดนที่มีอาณาเขตพื้นที่ที่แน่นอนแบบรัฐสมัยใหม่จึงเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เอง และเป็นอำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คำว่า “อำนาจอธิปไตย” ในความหมายตามทฤษฎีของทางตะวันตกไม่เคยมีอยู่ในการปกครองของรัฐไทยก่อนหน้านั้น

^{๑๕๔} สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนัก,” หน้า ๑๐๕.

^{๑๕๕} ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗, หน้า ๑๒๔.

^{๑๖๐} หจข. ร.๕ อ.๒/๘ ประกาศและราชบัญญัติ เรื่อง ร่างพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม

กิจการสาธารณะ

รายการโทรทัศน์รัฐสภาผ่านดาวเทียมออกอากาศทุกวัน

ทางช่อง NBT 15 และสามารถรับชมผ่านจานรับสัญญาณดาวเทียมระบบ KU-BAND ไทยคม 5

ผังรายการโทรทัศน์รัฐสภาผ่านดาวเทียม ๒๕๕๓ (เปิดสมัยประชุมสภา)								
เวลา	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เวลา	เสาร์	อาทิตย์
๐๘.๐๐น.	เคารพธงชาติ					๐๘.๐๐น.	เคารพธงชาติ	
๐๘.๐๑น.	ข่าวรัฐสภา (๕)					๐๘.๐๑น.	ศาลนาภิรมย์	
๐๘.๐๖น.	ศาลนาภิรมย์ โดย ตอนที่ * (๒๕)	ศาลนาภิรมย์ โดย ตอนที่ ** (๒๕)	ศาลนาภิรมย์ โดย ตอนที่ *** (๒๕)	บันทึกคนดี ตอนที่ * (๒๕)	บันทึกคนดี ตอนที่ ** (๒๕)		(๖๐)	
๐๘.๓๐น.	คุยกันวันใหม่ (๓๐)		รัฐสภาต่างประเทศ(๒๕)	รัฐสภาต่างประเทศ** (๒๕)				
๐๘.๔๐น.	ข่าวรัฐสภา (๕)					๐๘.๔๐น.	สมาคิดส์คลับ (๖๐)	
๐๘.๕๐น.	มองรัฐสภา (สค) (๒๕)	มองรัฐสภา (สค) (๕๐)	มองรัฐสภา (สค) (๒๕)	มองรัฐสภา (สค) (๒๕)	รัฐสภาของประชาชน (สค) (๕๐)	๐๘.๕๐น.		
๐๙.๐๐น.	ข่าวรัฐสภา (๕)	ข่าวรัฐสภา (๕)	ข่าวรัฐสภา (๕)		ข่าวรัฐสภา (๕)	๐๙.๐๐น.	สรุปข่าวรอบสัปดาห์ (๑๕)	สรุปข่าวรอบสัปดาห์ (๑๕)
๑๐.๐๕น.	สมาคิดส์คลับ @ (๖๐)	รัฐสภาพาที่ (๑,๒/ค) / ภิรมย์ (๓,๔/ค) (๖๐)	วิถีประชาธิปไตย (๓๐)	สนทนาวาไรตี้ @ (๓๐)	ภาษาจากข่าว (๓๐)	ภาษาจากข่าว (๓๐)	๑๐.๑๕น.	เส้นทางประชาธิปไตย(๕)+สรุปสัปดาห์ต่าง ๆ
			ภาษาจากข่าว @ (๓๐)	กรรมวิธีการประชารชน @ (๓๐)	นาที่กฎหมาย (๓๐)	นาที่กฎหมาย @ (๓๐)	๑๐.๓๐น.	เด็กบินได้ @ (ช.ที่ ๔ / ค.)
๑๑.๐๐น.	ข่าวรัฐสภา (๕)	ข่าวรัฐสภา (๕)	ข่าวรัฐสภา (๕)		ข่าวรัฐสภา (๕)	๑๑.๐๐น.	ชิงช้าสวรรค์ @ (๒๕)	สุรกาย สมายใจ @ (๖๐)
๑๑.๐๕น.	เส้นทางสู่สภา @ (๒๕)	บทบาทฯ กับการเมือง (๖๐)	เวทีเสวนาขยายผล (๖๐)		สัมมนาวิชาการ (๖๐)	สุรกาย สมายใจ (๖๐)	๑๑.๓๐น.	บันทึกคนดี @ (๓๐)
๑๑.๓๐น.	วิถีประชาธิปไตย @ (๒๕)		รับสัญญาณข่าว สทท.		รับสัญญาณข่าว สทท.	๑๒.๐๐น.	รับสัญญาณข่าว สทท.	
๑๒.๐๐น.	รับสัญญาณข่าว สทท.		รับสัญญาณข่าว สทท.		รับสัญญาณข่าว สทท.	๑๒.๐๐น.	รับสัญญาณข่าว สทท.	
๑๓.๐๐น.	เศรษฐกิจพอเพียง (๒๕) + สารคดีสั้น (๑๐)	เศรษฐกิจพอเพียง (๒๕) + สารคดีสั้น (๑๐)		เศรษฐกิจพอเพียง (๒๕) + สารคดีสั้น (๑๐)		๑๓.๐๐น.	สารคดีเศรษฐกิจพอเพียง (๒๕)+ สารคดีสั้น (๑๐)	
๑๓.๓๐น.	คุยกันวันใหม่ @ (๓๐)	ชิงช้าสวรรค์ (๓๐)	คุยกันวันใหม่ @ (๓๐)	กฎหมายใกล้ตัว @ (๒๕)	กรรมวิธีการประชารชน (๓๐)	๑๓.๓๐น.	บทบาทฯ กับการเมือง @ (๖๐)	สัมมนาวิชาการ @ (๖๐)
๑๔.๐๐น.	ข่าวรัฐสภา (๕)	ข่าวรัฐสภา (๕)	ข่าวรัฐสภา (๕)		ข่าวรัฐสภา (๕)	๑๔.๐๐น.	วิถีประชาน่าแพดล @ (๒๕)	กฎหมายใกล้ตัว @ (๒๕)
๑๔.๐๕น.	มองรัฐสภา @ (๕๐)	มองรัฐสภา @ (๕๐)	มองรัฐสภา @ (๕๐)		รัฐสภาของประชาชน @ (๕๐)	๑๔.๓๐น.		
๑๕.๐๐น.	สมาคิดส์คลับ @ (๖๐)	รัฐสภาพาที่ (๑,๒/ค) / ภิรมย์ (๓,๔/ค) @ (๖๐)	วิถีประชาน่าแพดล @ (๖๐)	ชิงช้าสวรรค์ @ (๓๐)	เกมประชาธิปไตย (๖๐)	๑๕.๐๐น.	เกมประชาธิปไตย @ (๕๕)	รัฐสภาพาที่ (๑,๒/ค) / ภิรมย์ (๓,๔/ค) (๕๕)
๑๕.๓๐น.	สมาคิดส์คลับ @ (๖๐)	ข่าวรัฐสภา (๕)	ภาษาจากข่าว @ (๓๐)	กรรมวิธีการประชารชน @ (๓๐)	ข่าวรัฐสภา (๕)	๑๖.๐๐น.	เส้นทางสู่สภา* @ (๒๕)	เส้นทางสู่สภา** @ (๒๕)
๑๖.๐๐น.			ข่าวรัฐสภา (๕)	ข่าวรัฐสภา (๕)		ข่าวรัฐสภา (๕)	๑๖.๐๐น.	เส้นทางสู่สภา* @ (๒๕)
๑๖.๐๕น.	เส้นทางสู่สภา @ (๒๕)	บทบาทฯ กับการเมือง @ (๖๐)	เวทีเสวนาขยายผล ๑, ๒, ๓, ๔ @ (๖๐)		สัมมนาวิชาการ @ (๖๐)	๑๖.๓๐น.	รัฐสภาต่างประเทศ @ (๒๕)	ภาษาจากข่าว @ (๓๐)
๑๖.๓๐น.	วิถีประชาธิปไตย @ (๒๕)		รับสัญญาณข่าว สทท.		รับสัญญาณข่าว สทท.	๑๖.๓๐น.	รับสัญญาณข่าว สทท.	
๑๗.๐๐น.	ศาลนาภิรมย์ โดย ตอนที่ * @ (๒๕)	ภาษาสากล (๓๐)	ภาษาสากล @ (๕๐)	สนทนาวาไรตี้ @ (๓๐)	นาที่กฎหมาย @ (๓๐)	๑๗.๐๐น.	สรุปข่าว รอบสัปดาห์(๑๕) + รัฐสภาจร (๕)+สปอตฯ	สรุปข่าว รอบสัปดาห์(๑๕) + รัฐสภาจร (๕)+สปอตฯ
๑๗.๓๐น.	รับสัญญาณข่าวจาก NBT					๑๗.๓๐น.	คุยกันวันใหม่ @ (๓๐)	
๑๘.๐๐น.	เคารพธงชาติ, รับสัญญาณข่าวจาก NBT					๑๘.๐๐น.	เคารพธงชาติ+ รับสัญญาณข่าวจาก NBT	
๒๐.๓๐น.	แผ่นดินพอเพียง (๒)					๒๐.๓๐น.	แผ่นดินพอเพียง (๒)	
๒๐.๓๕น.	คุยกันวันใหม่ @ (๓๐)		ภาษาจากข่าว @ (๓๐)	สนทนาวาไรตี้ (๓๐)	๒๐.๓๕น.	สนทนาวาไรตี้ @ (๖๐)	กรรมวิธีการประชารชน @ (๖๐)	
๒๑.๐๐น.	ข่าวรัฐสภา (๕)					๒๑.๐๐น.	มองรัฐสภา @ (๓๐)	
๒๑.๐๕น.	มองรัฐสภา @ (๒๕)	มองรัฐสภา @ (๕๐)	มองรัฐสภา @ (๒๕)	มองรัฐสภา @ (๒๕)	รัฐสภาของประชาชน @ (๕๐)	๒๑.๐๕น.	มองรัฐสภา @ (๓๐)	รัฐสภาของประชาชน @ (๓๐)
๒๑.๑๐น.	วิถีประชาธิปไตย (๒๕)		เส้นทางสู่สภา @ (๒๕)	กฎหมายใกล้ตัว (๒๕)	@ (๕๐)	๒๑.๑๐น.	ปิดสถานี	

หมายเหตุ ๑. ในวันที่มีการถ่ายทอดการประชุม จะงดรายการปกติ

- ประชุมวุฒิสภา ทุกวันจันทร์ ตั้งแต่เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป
- ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ทุกวันพุธ และ ทุกวันพฤหัสบดี ตั้งแต่ เวลา ๐๙.๐๐ น. ถึง เวลา ๑๗.๐๐ น.
- ๒. รายการที่เตรียมไว้เมื่อออกอากาศ ที่อยู่ในช่วงเวลาถ่ายทอดประชุมสภาทั้ง ๓ วัน เป็นที่ปรับของรายการนั้นๆ
- ๓. การใส่สปอตและสารคดีสั้นระหว่างรายการและต้นชั่วโมง การเลือกสปอตให้เป็นเอกลักษณ์ของผู้จัดรายการ
- * วันอังคาร เวลา ๑๐.๐๐ น รายการ รัฐสภาพาที่ (ออกสัปดาห์ที่ ๑,๒ ของเดือน) , ภิรมย์ประชาธิปไตย (ออกสัปดาห์ที่ ๓,๔ ของเดือน)
- * วันอังคาร เวลา ๑๗.๐๐ น รายการภาษาสากล (ออกสัปดาห์ที่ ๑,๒,๓ ของเดือน) , เด็กบินได้ (ออกสัปดาห์ที่ ๓,๔ ของเดือน)

